

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HAC VE UMRE ORGANİZASYONU DÜZENLEYEN
İŞLETMELERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gül ERKOL

**Enstitü Anabilim Dalı : Turizm İşletmeciliği
Enstitü Bilim Dalı : Turizm İşletmeciliği**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN

MAYIS - 2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HAC VE UMRE ORGANİZASYONU DÜZENLEYEN
İŞLETMELERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gül ERKOL

Enstitü Anabilim Dalı : Turizm İşletmeciliği
Enstitü Bilim Dalı : Turizm İşletmeciliği

Bu tez 09.05.2012 Tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Orhan BATMAN
Jüri Başkanı
 Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN
Jüri Üyesi
 Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI
Jüri Üyesi
 Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Gül ERKOL

09.05.2012

ÖNSÖZ

“ Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri” araştırma konusu din, hac ve umre kavramlarının turizmdeki yeri, önemi, hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelerin karşılaştıkları sorunların ortaya çıkarılması açısından üzerinde durulmaya değer bulunmuştur.

Turizmde önemi her zaman var olacak olan hac ve umre seyahatlerine katkı koymasını umduğum bu çalışmanın başlatılmasında beni cesaretlendiren; araştırma konusunun belirlenmesi, yürütülmesi ve sonuçlandırılması sürecinde gece-gündüz demeden desteği ile her an yanımda olan; bilgisini, deneyimini ve değerli görüşlerini benimle paylaşarak çalışmama büyük katkıda bulunan danışman hocam, Sayın Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN’e teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Çalışmamın tüm aşamaları boyunca değerli görüşleri ile desteklerini esirgemeyen ve yüksek lisans öğrenimimin temellerini atan bölüm hocalarımız Prof. Dr. Orhan BATMAN’a, Prof. Dr. Muhsin HALİS’e, Doç. Dr. Mehmet SARIŞIK’a ve Yrd. Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY’a şükran ve saygılarımı arz ederim.

Yüksek lisans eğitimim esnasında maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen, Araş. Gör. Mustafa Lütfü ŞEN’e, Araş. Gör. Semra AKTAŞ’a, Araş. Gör. Didar SARI’ya, Araş. Gör. Serkan POLAT’a, Araş. Gör. Seyit Ahmet SOLMAZ’a, yüksek lisans eğitimim sırasında desteklerini esirgemeyen değerli arkadaşlarım; Hande UYAR, Nuray ÇILDIREL, Anıl AKAY’a önerileri ile çalışmama öncülük eden Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlilerine, Diyanet İşleri Başkanlığına, tüm kişi ve kuruluşlara teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma, ailemin değerli bireylerinin büyük sabrı, fedakârlığı maddi ve manevi desteği sayesinde gerçekleştirilebilmiştir. Gösterdiği sonsuz özveriden dolayı kardeşim Seçil İNCE’ye, gece gündüz demeden çocukları için çalışan değerli babam Abdil Sebahattin ERKOL’a, ve çok fedakar bir anne olabilmenin ötesinde, yol göstericim, örnek aldığım annem Türkan ERKOL’a sonsuz sevgi ve şükranlarımı sunuyorum

Gül ERKOL
09.05.2012

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DİN VE İBADET KAVRAMI	7
1.1.Din Kavramı ve Dinlerin Sınıflandırılması	7
1.1.1. Din ve İnsanların Dini İhtiyaçları	7
1.1.2. Dinlerin Sınıflandırılması	14
1.1.2.1. İlahi Olmayan Dinler	18
1.1.2.2. İlahi Dinler	20
1.2. İbadet Kavramı	21
1.3. Dinlere Göre İbadet	23
1.3.1. İlahi Olmayan Dinlerde İbadet	24
1.3.2. İlahi Dinlerde İbadet	26
1.3.2.1. Yahudilik Dinine Göre İbadet	27
1.3.2.2. Hıristiyanlık Dinine Göre İbadet	29
1.3.2.3. İslam Dinine Göre İbadet	33
1.3.2.3.1. Farz İbadetler	33
1.3.2.3.2. Vacib İbadetler	39
1.3.2.3.3. Sünnet İbadetler	40
1.3.3. İbadetin Manevi Boyutu	41
1.3.3.1. İbadetin Hikmeti ve Önemi	42
1.3.3.2. İbadetin Gayesi	43
1.3.3.3. İbadetin Ruhsal Boyutu	44
BÖLÜM 2: HAC UMRE KAVRAMLARI VE TURİZM İLE İLİŞKİSİ	49
2.1. Hac ve Umre Kavramları	49
2.2. Dinlere Göre Hac İbadeti	51

2.2.1. İlahi Olmayan Dinlerde Hac İbadeti	52
2.2.2. İlahi Dinlerde Hac İbadeti	53
2.2.2.1. Yahudilik Dinine Göre Hac İbadeti	53
2.2.2.2. Hıristiyanlık Dinine Göre Hac İbadeti	54
2.2.2.3. İslam Dinine Göre Hac İbadeti.....	56
2.2.3. İslam Dininde Umre.....	62
2.2.4. İslam Dininde Haccın Sosyal, Ekonomik ve Manevi Yönü	65
2.2.5. İslam Dininde Haccın Fert ve Topluma Olan Yararları.....	67
2.3. Hac ve Umre Ziyaretleri İle Turizm İlişkisi.....	69
2.3.1. Hac ve Umre İle Turizm Kavramları Arasındaki İlişki	69
2.3.2. Dünyada Hac ve Umre Önemi	76
2.3.3. Türkiye’de Hac ve Umre Seyahatlerinin Önemi ve Tarihi Geçmişi.....	78
2.4. Türkiye’de Hac ve Umre Organizasyonu	84

BÖLÜM 3. HAC VE UMRE ORGANİZASYONU DÜZENLEYEN

İŞLETMELERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM

ÖNERİLERİ 86

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	87
3.2. Araştırmanın Yaklaşımı ve Yöntemi	87
3.2.1. Nitel Araştırma Yönteminin Kullanılmasının Nedenleri	88
3.2.2. Görüşme Tekniğinin Veri Toplama Aracı Olarak Belirlenmesinin Nedenleri	89
3.3. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Kısıtları	90
3.3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	90
3.3.2. Araştırmanın Kısıtları	91
3.4. Görüşmede Kullanılacak Soru Formunun Oluşturulması ve Görüşme Süreci	93
3.5. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi	97
3.5.1. İşletme Yöneticilerinin Özelliklerine Yönelik Bulgular	97
3.5.2. İşletme Yöneticilerinin Çalıştıkları İşletmelerine Yönelik Bulgular	99
3.5.3. Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletme Yöneticilerinde Bulunması Gereken Özellikler	101
3.5.4. İşletme İçinden Kaynaklanan Sorunlara Yönelik Bulgular	104

3.5.5. İşletmelerin Sorunlarına Yönelik Mevcut Planları	106
3.5.6. İşletme Dışından Kaynaklanan Sorunlara Yönelik Bulgular	106
3.5.6.1. Seyahat Ürünlerinin Geri Bildirimlerine Yönelik Bulgular	107
3.5.6.2. Seyahat Ürünlerinin Pazarlanmasına Yönelik Bulgular	108
3.5.6.3. 45 Yaş Altı Bayanların Vize Konusunda Yaşadığı Kısıtlamalara Yönelik Bulgular	109
3.5.6.4. Ulaşım, Transfer ve Konaklama Hizmetine Yönelik Sorunlar	112
3.5.6.5. Havaalanlarındaki Personelin Hac ve Umre Ziyaretçilerine Yönelik Tutumu	117
3.5.6.6. Suudi Arabistan Devletinin Hac ve Umre ve Vize İşlemlerine Yönelik Tutumu	118
3.5.6.7. Suudi Arabistan Halkının Halkının Hac ve Umre Ziyaretçilerine Yönelik Tutumu	120
3.5.6.8. Yetki Belgesi Olmadan Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmeler Yönelik Bulgular	121
3.5.6.9. Diyanet İşleri Başkanlığının Hac ve Umre Organizasyonu Düzenlemesine Yönelik İşletmelerin Görüşleri	124
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	131
KAYNAKÇA	138
EKLER.....	150
EK 1: Seyahat Acentalarının Hac ve Umre Organizasyonu Düzenlemesine Dair Esasları Belirleyen Yönetmelik	150
EK 2: Örnek Görüşme.....	156
EK 3: Araştırmaya Dahil Edilen İşletmeler Hakkında Özet Bilgiler.....	161
ÖZGEÇMİŞ.....	167

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmeler.....	91
Tablo 2: Araştırmaya Dahil Edilen Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen Seyahat İşletmeleri	92
Tablo 3: Görüşülen Yöneticilere İlişkin Bilgiler.....	93
Tablo 4: Görüşme Takvimi	96
Tablo 5: Araştırmaya Dahil Edilen İşletmeler ve Görüşme Yapılan İşletme Yöneticilerine İlişkin Kodlar.....	98
Tablo 6: Araştırmaya Katılan İşletme Yöneticilerine Ait Bilgiler.....	99
Tablo 7: Üst Düzey Yöneticilerin Çalıştıkları İşletmelere Ait Özellikler.....	100
Tablo 8: Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletme Yöneticilerinde Bulunması Gereken Özellikler.....	101
Tablo 9: İşletme İçinden Kaynaklanan Sorunlar.....	105
Tablo 10: İşletmelerin Sorunlara Yönelik Mevcut Planları	106
Tablo 11: Seyahat Ürünlerine Yönelik Geri Bildirimler.....	107
Tablo 12: Seyahat Ürünlerinin Pazarlanmasına Yönelik Bulgular	108
Tablo 13: 45 Yaş Altı Bayanların Vize Konusunda Sınırlandırılması.....	110
Tablo 14: Ulaşım, Konaklama ve Transfer Hizmetine Yönelik Sorunlar.....	113
Tablo 15: Havaalanlarındaki Personelin Hac ve Umre Ziyaretçilerine Yönelik Tutumu	117
Tablo 16: Suudi Arabistan Devletinin Hac-Umre ve Vize İşlemlerine Yönelik Tutumu	118
Tablo 17: Suudi Arabistan Halkının Ziyaretçilere Yönelik Tutumu.....	120
Tablo 18: Yetki Belgesi Olmadan Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmeler.....	121
Tablo 19: Diyanet İşleri Başkanlığının Hac ve Umre Organizasyonu Düzenlemesi.....	125

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Dünyada Dinler Haritası.....	16
Şekil 2: Dünya Nüfusunun İnançlara Göre Dağılımı	17
Şekil 3: Dünya Dinlerinin Sınıflandırılması.....	19
Şekil 4: Ükelere Göre Müslüman Nüfus Yüzdesi	32

Tezin Başlığı: Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri	
Tezin Yazarı: Gül ERKOL	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: IX (Ön Kısım), 145 (Tez), 18 (Ekler)
Anabilimdalı: Turizm İşletmeciliği	Bilimdalı: Turizm İşletmeciliği
<p>Turizm bireylerin belirli amaçlarla buldukları yerler dışında yaptıkları gezilere yönelik değişik eğlence, dinlenme, spor, kültürel aktiviteleri kapsayan farklı milletlerden ve dinlerden pek çok kişiye aynı anda hizmet verebilen bir endüstridir. İnanç turizmi, turistin seyahate katılma amacının dini açıdan kutsal yerleri ziyaret etmesini içeren bir turizm çeşididir. İnsanların dini inançlarına bağlı olarak ibadetleri farklılaşmakla birlikte birçok dinde temel ibadetlerden biri de kutsal mekanları ziyaretidir. Bu bağlamda hac ve umre faaliyetleri, inanç turizmi kapsamında değerlendirilmektedir. Farklı milletlere mensup olan milyonlarca kişinin her yıl hac ve umre ibadetini yerine getirmek için seyahat etmesi, bu faaliyeti düzenleyen seyahat acentaları gibi hizmet sağlayıcılarına büyük sorumluluklar yüklemektedir. Ulaşım, konaklama, rehberlik, transfer, vize işlemleri gibi turistik hizmetleri hac ziyaretçilerine sunan seyahat acentaları bu görevleri yerine getirmeleri esnasında tüketicilerin memnuniyetlerini üst düzeyde tutmaları için bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu çalışmanın kapsamı tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak belirlenmiştir.</p> <p>Bu çalışma ile turizm bilimi çerçevesinde insanların mensup oldukları dini inançlarına bağlı olarak yerine getirmekle yükümlü oldukları hac ibadetlerinin ne olduğu tartışılmış, bu kapsamda, İlahi olmayan dinler ve İlahi dinlerin ibadetleri ve hac faaliyetleri incelenmiştir. Literatür çalışması sonucunda elde edilen veriler, kişilerin inançları doğrultusunda ibadetleri gereği yerine getirmekle mükellef oldukları birtakım kurallar ve kaidelerin varlığını ortaya koymaktadır. Bu çalışmada hac ve umre organizasyonu düzenleyen seyahat işletmelerinin hac ve umre organizasyonlarında karşılaştıkları sorunları ve bu sorunlara ilişkin neler yapılabileceği araştırılmıştır. On beş adet hac ve umre organizasyonu düzenleyen seyahat işletmesinin yöneticisine yarı biçimlendirilmiş mülakat yapılarak söz konusu organizasyonda karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlara yönelik neler yapılabileceği sorulmuş ve sonuçları değerlendirilmiştir.</p> <p>Araştırma sonucunda seyahat işletmeleri yöneticilerinin farklı birimlerle alakalı sorunlar yaşadığı belirlenmiş ve bu konuda çözüm üretilmesine dair bir takım çalışmalar yürüttükleri sonucuna varılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Hac- Umre, Din, Seyahat İşletmeleri, İbadet, Turizm	

Title of the Thesis: Problems of Managements Organizing Hajj and Umrah Organizations and Proposed Solutions

Author: Gül Erkol

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Burhanettin ZENGİN

Date:

Nu. Of Pages: IX (pre tex), 145 (main body), 18 (appendices)

Department: Tourism Management **Subfield:** Tourism Management

Tourism is an industry that includes different entertainment, recreation, sports, cultural activities and serve to lots of people from different nationalities and religions for trips of individuals outside locations with specific purposes.

Faith Tourism is a types of tourism that tourists purposes of participation to travel is visiting to sacred places from the point of religious. Differ from depending on the worship of the people with religious beliefs; visiting to sacred places is one of the main worship in many religions. In this context, the hajj and umrah activites is considered within the scope of religious tourism. Millions of people from different nationalities travel to fulfill the hajj and umrah worship each year, service providers such as travel agencies that can conduct these activites imposes great responsibilities. Travel agencies, which offering touristic services such as transportation, lodging, guides, transfers, visa procedures to pilgrimage visitors, encounters some difficulties to keep high level of satisfaction of consumers while fulfilling these tasks. The scope of this study was determined taking into account all these considerations.

With this work is discussed what is hajj worship that people ar obliged to fulfill linked to religious beliefs within the framework tourism science, in this context the non divine and divine religions and hajj worship are studied. Obtained data resulting from literature reveals the presence of certain rules and bases of people are obliged to fulfill according to beliefs. In this study, travel managements problems which organizing hajj and umrah organizations during these organizations and what can be done about these problems, issues faced by organizations are investigated. Fifteen travel agencies managers organizing hajj and umrah are asked to problems faced by organization and what can be done about the problems with semi-formatted interview and results are evaluated.

As a result of studies is identified to travel agencies managers have some problems about different units, external and internal problems and concluded that they carry out some studies on this subject for solutions and also expected some solutions from govement

Key Words: Hajj-Umrah, Religious, Travel Agencies, Worship, Tourism

GİRİŞ

İnsanoğlunun veya insanlık aleminin en eski kültüründen olan, tarihi insanlık tarihi kadar gerilere giden din, görülebilen bir nesne değildir. Tapınakların, ibadet, ayin ve törenlerin, bir dini sanatın, bir dini musikinin, bir dini edebiyatın bulunduğu doğrudur. Din, insanoğlunun bu alemdeki kimliği; varlığının gerçek anlamı veya gayesi, sualinin cevabıdır. Bu bakımdan her din, bir felsefedir. Din aslında bir inançlar, duygular, davranış ve eylemler mozaiği olarak bir topluluğun birliğini sağlamakla beraber, düşünceye dayanan felsefenin parkuruna izinsiz girmez. İnsanın manevi dünyası vardır. Bu dünya onun manevi iç hayatı ruhu ile alakalı ve onun semeri olan olguları ihtiva eder. Bütün manevi tezahürler, kurumlar, oluşumlar, tarihi ve içtimai bir realite olarak bu iç tecrübenin verimidir ve toplumun onu bilmesi, yaşaması ve kurumlaştırılmasıyla objektifleşmiştir.

İnsanoğlu ile ilgili manevi olguların en başta geleni din olgusudur. Belli bir kültüre ulaşarak tarihte yer alan bütün milletlerin manevi dünyaları bir dini inançla şekillenmiştir. Din olgusu insanın kendi öz varlığı hakkındaki şuurla birlikte ortaya çıkar ve bu şuurla birlikte gelişir. İnsanın tabiatüstü varlığa, Yüce Allah'a yönelmesi, bu kudretli varlığa sevgi, korku ve niyazla bağlanması, buyruklara itaat ve sevgi ile karşılık vermesi, onun dini hayat içine girmesi demektir. İnsan sadece bedenden ibaret olan bir varlık değildir. İnsanın gerçek varlığı ve onu yaratıklardan üstün kılan özelliği onun özünde, cevherindedir. O cevher ise; ruhtur. İnsan ancak bu ruh sayesinde bir değer kazanır. İnsanda olan bu cevherin değer kazanması ise, Allah'a ibadetle, O'na yakınlaşmakla, O'nun tavsiyelerini yerine getirmekle olmaktadır. Her ne kadar dinin esası iman ise de inanan insan kuru bir iman ile yetinemez. İnsanın inanç, düşünce ve duygu dünyasında yaşanan sübjektif olguları diğer bir ifade ile kalplerin derindeki dini yaşantı ve tecrübeler davranış halinde dışa aksederler ki genel anlamda bunlara ibadet denir.

İbadet, kişinin inandığı Yüce yaratıcıya sevgi, saygı, bağlılık, minnet ve şükran duygularıyla yönelmesi, Onun kulu olduğunun idraki içinde onun emrettiği şekil ve normlar çerçevesinde bir takım davranışlar göstermesidir. İnancın pratiğe yansımaları olan ibadetler, hem bireyi, hem de toplumu psikolojik ve sosyolojik olarak huzura

kavuşturmayı hedeflemektedir. Bu, ibadet boyutuyla Allah-kul ilişkisini güçlendirirken, hikmet boyutuyla da ruh sağlığı ve sosyal dayanışmayı beslemektedir. İslam dini, en geniş mana da tamamen bir ahlak sisteminden oluşan ibadetler bütünüdür. İslam'da ahlaka verilen yüksek paye başka hiçbir dinde görülmez. İslam ahlaklılığının prensipleri Kur'an-ı Kerim'de açık seçik verildiği gibi bu ahlaklılığı zatında temsil eden Hz. Peygamber (S.A.V.)'in hayatından çıkarmak mümkündür. Bedenle yapılan namaz ve oruç ibadetinde nefis terbiyesi ağır basarken; mal varlığıyla yapılan zekat, sadaka ve kurban ibadetlerinde dayanışma ruhu öne geçmektedir. Hem bedenle, hem de mal ile yapılan hac ibadetine gelince, o bu özelliklerin hepsini bünyesinde toplar.

Hac ve umre, bütün İslam dünyasından inananların dil, renk, soy ve coğrafi bölge farklılıklarına rağmen aynı amaç için bir araya gelmelerine ve böylece kolektif bilincin oluşmasına imkân veren evrensel bir olaydır. Hac veya umre yapmak üzere kutsal mekânlara gidenler, ibadetlerini yerine getirirken bu bölgede bulunan birçok kutsal yeri de ziyaret etmek imkânı bulurlar. Her zerresinden tarih fışkıran Hz. Muhammed (S.A.V.)'in ve onun ashabının izlerini taşıyan yerleri ziyaret etmek insanlara manevi bir heyecan verir, dinin duyguların kuvvetlenmesine yardımcı olur.

Dünyanın çeşitli bölgelerinde, Müslüman topluluklarından gelen hacı adayları mukaddes mekânlarda birlikte olmanın ruh diriliği, din kardeşliği ile kaynaşıp bütünleşmenin onurlu mutluluğunu yaşarlar. Hac inananların aynı amaç için bir araya gelmelerine ve kolektif bilincin oluşmasına imkân veren evrensel bir olaydır. Bu haliyle hac, Müslümanlar arası etkileşim ve iletişim için yıllık fırsattır. Başlangıçta birbirlerine yabancı olan bu insanlar ortak duygu, düşünce ve amacın gizemli motivasyonu ile, aynı toplumun bireyleri olduklarının bilincine vararak, tüm hayatları boyunca unutamayacakları dostluklar kurarlar. Hac edası boyunca bu iletişim güçlenir, hacılar aynı renklerin, dillerin, giyimlerin, kültürel farklılıkların hikmetini anlarlar. Böylece hac, uluslar arası barışın, birlikteliğin bütünleşmenin ve dayanışmanın da fırsatını sunar. Müslümanlar kardeşlik duygularıyla birbirleriyle tanışıp, karşılıklı görüş alışverişinde bulunurlar; problemlerine insanlığın ortak sorunlarına, çözüm arayışına katkı sağlarlar.

Geçmişte hac ve umre seyahati oldukça zordu. Yüzyılımızın sonlarına doğru ise Müslümanlar, hac ibadetini yerine getirirken yeniçağın beraberinde getirdiği teknolojinin nimetlerinden en başta ulaştırma aracı, konaklama işletmeleri, seyahat işletmeleri gibi turizm işletmelerinden faydalanmaya başlamışlardır. Bu turistik öğelerin en önemli ve ortak özelliklerinden biri konfordur ki hacı adayları genelde yaşlı insanlar oldukları için çok sıcak bir ülke olan Arabistan'da bu tür hizmetlerin konforu lehlerinedir. Hac olayı ekonomik bakımdan üretim, tüketim, dışsatım, yatırım, dış ödemeler dengesi ve milli gelir gibi ekonomik boyutları olan bir faaliyettir. Uluslararası döviz hareketliliğini sağlayan hac turizmi vasıtasıyla üretim ve tüketim artmakta, geniş istihdam olanakları yaratılmaktadır. Hac olayı; milli geliri arttıran, ödemeler dengesi açığını kapatan ve ülkeler arasında döviz girdi çıktısı sağlayan özellikleri taşıması bakımından da önemlidir. Ayrıca hac, bilim, kültür, sanat ve estetik anlayışı bakımından toplumların birbirinden etkilenmesi açısından da önem taşımaktadır.

Araştırmanın Önemi

Din, hac ve turizm disiplinlerine ilişkin yapılan literatür incelemesi, hac ibadetinin Müslümanlar için büyük önem arz ettiğini ve her yıl hacca ve umreye giden Müslüman sayısının giderek arttığını, geçmişte olduğu gibi gelecekte de turizm sektöründe büyük önem arz edeceği sonucunu göstermektedir. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2011 verilerine göre; yaşanan ekonomik ve siyasi krizlerden en az etkilenen turizm türünün inanç turizmi olduğu, 2011 yılında 980 milyon olan turistin 500 milyununun inanç turizmi amacıyla seyahat ettiği, dünyada yaklaşık 4-5 milyon insanın hac ve umre amacıyla Suudi Arabistan'ı ziyaret ettiği ve ülkenin bu ziyaretlerden 1.5 milyar dolar gelir elde ettiği belirtilmektedir. Türkiye'den ise hac ve umre'ye olan ilgi ve talebin her yıl arttığı, 2005 yılında hac ve umreye giden kişi sayısı 13 bin iken 2011 yılında yaklaşık 841 bin olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte turizm sektöründe ülkemizde hac ve umre seyahatlerine yönelik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu konuda yapılmış çalışmalar ve turizm sektörünün rekabetçi yapısı dikkate alındığında bu konunun araştırılması gerektiği öngörülmektedir. Hac ve umre organizasyonları konusu turizm işletmeleri tarafından yeterince ele alınmaması nedeniyle bu çalışma turizm sektöründe ilklerden olma niteliğindedir.

Ayrıca araştırma, Ege Bölgesinde hac ve umre seyahati düzenleyen seyahat işletmelerinin yöneticilerinin ve işletme sahiplerinin sorunlara yönelik bilgi ve farkındalık düzeyleri hakkında bilgi edinmek, bu bilgiler çerçevesinde yapılması planlanan araştırmalara zemin hazırlamak, açısından da önemlidir.

Araştırmanın Amacı

Günümüzde Hac ve umre ziyaretlerine yönelik hızlı artış turizm sektöründe bu konuda hizmet veren işletmeler arasında kalitenin ve rekabetin artmasına neden olmuştur. Söz konusu işletmeler seyahat işletmeleri olduğunda hem bu konuda hizmet veren işletme sayısı artmış, hem de sundukları hizmete yönelik en ince ayrıntılar düşünülür hale gelmiştir. İnsanların bu konudaki alternatifleri artmıştır. Bu yüzden hac ve umre ziyaretleri için tercih edecekleri seyahat işletmelerinin sorunsuz bir şekilde bu organizasyonu yürütebilmesi tüketiciler için oldukça önemlidir.

Bu araştırma Ege Bölgesi'ndeki hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelerinin ve yöneticilerinin ne gibi yeterliliklere sahip olduğu, Bu organizasyona yönelik sorunlarının neler olduğu, bu sorunlara dair nelerin yapıp nelerin yapılmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın en önemli kısıtlarından biri zaman konusundadır. Görüşme yapılması gereken örneklem hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticilerinden olduğundan, örneklemdaki bireylere ulaşmak, onlardan randevu almak ve randevu zamanı görüşmeyi gerçekleştirmek oldukça uzun zaman gerektirmiştir. Örneklem olarak sadece hac ve umre organizasyonu ile ilgilenen yöneticilerin alınması araştırma için ayrıca bir kısıt olarak düşünülebilir. Şüphesiz, ege bölgesinde bulunan yöneticiler ile farklı bölgelerde bulunan yöneticiler arasında bir algılama farklılığı olabilir. Bu nedenle, bu araştırmanın daha farklı bir örneklem ile yapılması durumunda daha farklı sonuçların elde edilmesi ve bu araştırmanın sonuçlarını zenginleştirmesi olası görülmektedir. Ayrıca ileride hac ve umre ziyareti gerçekleştirecek ziyaretçiler ile acentaların sorunlarını bir bütün olarak ele alan çalışmalar da yapılabilir.

Araştırmanın diğer önemli kısıtı ulaşım, iletişim ve maliyet konusunda olmuştur. Ele alınan örneklemdaki bireylerin ege bölgesinin çok farklı illerine yayılmış olmaları,

özellikle bazı seyahat acentalarının merkezden oldukça uzak olması, ulaşım ve iletişimde yüksek maliyetler meydana getirmiştir. Olanaklar ölçüsünde bu yerlerdeki örnek bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın yürütülmesinde karşılaşılan bir diğer kısıt araştırmanın yapılmasında çalışacak işgücüdür. Araştırma, yüz yüze, doğrudan görüşmeler yapmayı gerektirdiğinden, bizzat araştırmacı tarafından yürütülmesini zorunlu kılmıştır.

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada veri analizi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın içeriğini oluşturan veriler, nitel araştırma yöntemlerinden en sık kullanılan teknik olarak görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Araştırmanın temel yaklaşımı nitel araştırma yönteminin tüme varım yaklaşımıdır. Bu çalışmada öncelikle din hakkında, daha sonra ibadetler ile hac ve umre hakkında bilgi edinebilmek için literatür taraması yapılmış, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinin konuyla ilgili fikirleri de alınmış ve bu hususlarla ilgili verilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Literatür taramasında elde edilen veriler ile yarı biçimlendirilmiş mülakatta sorulmak üzere on altı adet sorudan oluşan bir soru formu oluşturulmuş ve Ege Bölgesi'nde bulunan on beş adet hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelerin yöneticisine veya işletme sahibine söz konusu sorular sorulmuştur. Bu görüşmelerden elde edilen veriler nitel araştırmaların analiz prensiplerine göre değerlendirilmiş ve elde edilen veriler yorumlanarak öneriler getirilmeye çalışılmıştır.

Araştırma Planı

Bu araştırma kavramsal çerçeve ve uygulama bölümleri ile birlikte toplam üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci ve ikinci bölümü yazın taraması, üçüncü bölüm ise yöntem ve saha araştırması ile birlikte bulgular kısmından oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde din kavramı, tanımı, özellikleri, ilahi olmayan dinler ve ilahi dinler ile ibadet ve dinlere göre ibadetler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde hac ve umre kavramları ve dinlere göre hac ve umre ibadetleri ve İslamiyet'te hac ve umre'nin yeri ve önemi incelenmiş, turizm, hac ve seyahat ilişkisi ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise; saha araştırması çerçevesinde Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren on beş adet hac ve umre organizasyonu düzenleyen seyahat işletmesinin yönetici ve işletme sahiplerine yarı biçimlendirilmiş mülakat ile yöneltilen soruların bulgularına yer verilmiş, elde edilen bulgular çerçevesinde literatüre, turizm sektörüne ve bu konuda araştırma yapmak isteyen diğer araştırmacılara katkı sağlamaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 1. DİN VE İBADET KAVRAMI

Din kelime anlamı ile birçok uygulamayı içersinde barındırmaktadır. Allaha olan sevgi ve bağlılık ile başlayan din; yine olan sonsuz sevgi ve bağlılık ile son bulmaktadır. Araştırma konusunun temelini oluşturan ibadetlerin daha iyi anlaşılması için çalışmada önce din ve dinlerin sınıflandırılması uygun görülmüştür.

1.1. Din Kavramı ve Dinlerin Sınıflandırılması

Din kavram itibari ile oldukça geniş bir muhteviyata sahiptir. Bu bütünlük içerisinde dinin tanımlanması ve sınıflandırılması da oldukça ciddi ve kaydadeğer bir öneme sahiptir. Bu oluşumun gerek din bilimcileri gerekse konuyla ilgili diğer bilim dalları açısından ele alınması anlamlı sonuçlar doğuracaktır.

1.1.1. Din ve İnsanların Dini İhtiyaçları

'Din' kelimesi çok geniş bir anlam sahasına sahiptir. Kuran'da, İncil'de, Tevrat'ta ve Zebur'da birçok manada kullanılan bu kelime, kavram olarak insanlığın en önemli faaliyeti olan inanmayı, bir yaratıcıya itaat ve ibadet etmeyi, ahlaki davranışları, fazilet ve iyilikleri, toplumsal düzeni, doğru yolda olmayı ifade eder (Ece,2000:143).

'Din' kelimesi 'deyn' kökünden gelir ve sözlükte şu anlamlara gelir: Üstünlük, egemenlik, itaat, zorlamak, itaatkâr olarak kendini bir güce teslim etmek, borçlanmak. Birinin emrine girmek, onun emrine amâde olmak, onun hakimiyet ve otoritesi altında boyun eğmeyi kabul etmek. Şeriat, kanun, yol, millet, âdet, taklit. Hesaba çekmek, ceza veya mükâfat vermek (Ece,2000:144).

Özaydın (1996) terim olarak "Din"i şöylece tanımlamaktadır: Allah'ın kullarının faydasına kendisi vasıtası ile hakka ulaşmaları için peygamberleri aracılığı ile gönderdiği teşirileridir.

Tehanevi (1984) de şunları söylemektedir: Şer'i bir terim olarak "din", şeriat demektir. Din, şöyle de tarif edilmiştir: Akıl sahiplerini kendi iradeleriyle seçtikleri, onları dünyada salaha, ahirette felaha kavuşturan Allah tarafından konulmuş kanunlardır. Bu anlamıyla din, hem inanç konularını hem de ameli konuları kapsamaktadır. Her peygamberin getirdiği "millet" hakkında da kullanılabilir. Allah'tan geldiği için (Allah'ın dini şeklinde) Allah'a; peygamber tarafından tebliğ edildiği için

("Peygamber'in Dini" şeklinde) peygambere; ona uyup bağlandıkları için de (mesela "Müslümanların Dini" şeklinde) ümmete izafe edilebilir.

Ateş (1997) ise terim olarak din'i "İslam, iman ve ihsan diye ifade edilen her üç kademe dinin kapsamı içerisinde şekline açıklamıştır. Çünkü sahih hadiste de belirtildiği gibi: Hz. Cebrail gelip bu konularda sorular sorup cevaplarını aldıktan sonra Hz. Peygamber (S.A.V.) şöyle, buyurmuştur: "O, Cebrail'dir. Size dininizi öğretmek üzere gelmiştir". Böylece o, bunların hepsinin dinimizin kapsamına girdiğini açıklamış oluyor. Din ile Allah'a itaat ve ibadet edildiği için "Allah'ın Dini" denilir. Kula izafe edilmesinin sebebi ise itaat edenin o olmasıdır.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi; "din" ıstılah olarak tanıtılmak istenince; genelde "hak din" ve "son din" olan İslam tanıtılmak istenmiştir. Bunun en önemli sebebi olarak Allah katında geçerli tek din'in İslam olması olarak gösterilebilir (Tümer,1994a:169).

Dinin tanımı konusunda ilk olarak ele alınan mevzu genellikle "din" kelimesinin kökeni olmasıdır. Etimolojik açıdan din kavramını incelediğimizde şu bilgilere ulaşıyoruz: Eski Türklerde din kavramı ifade edilmek istendiğinde; ruh ve beden, yani nefis bilgisi ve eğitimi anlamında "den, din, din, ten, tın, tin" kelimelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bilhassa Oğuzlar "din" kelimesini kullanmışlardır. Soğdca'da din, mezhep anlamında "dön" şeklinde kullanılırken, Sanskritçe'de akide anlamında "dharma", Budizm'in kutsal dili olan Pali dilinde bir harf farkıyla "dhamma" ve yine Soğdca veya Çince'de inanç, kanun anlamında "nom" şeklinde kullanılıyordu. Ancak Eski Türklerde mesela "din" "darm" veya "drm" kelimeleri ve bunun gibi "nom" kelimesinin de "din" kavramını ifade için kullanıldığını biliyorsak da çeşitli devrelerde, Türk boylarında veya devletlerinde bu kavramın hangi kelime veya kelimelerle karşılandığını tespit güçtür. Öte yandan Türklerde "den" kökünden türetilmiş "denli", "densiz" gibi kelimeler kullanıla geldiği gibi, Arapça'daki "din" kelimesinin geldiği kaynak olarak ileri sürülen "den"in, genellikle Orta İran'dan geçtiği zikredilmekle beraber, nereden geldiği de ayrı bir araştırma konusudur (Tümer, 1986, 214; Sunar,1963:61-69).

Latince'de din kavramı "religere" kökünden "bağlanma" anlamında kullanılmaktadır. Yine aynı kökten "tekrar okumak, tekrar düşünmek" anlamını da taşımaktadır (Alles,2005:402). Sharpe (2002:11)'de bu görüşe katılarak "dini", tekrar okumak veya

iyice düşünüp taşınmak anlamına gelen “religere”den türediğini ifade etmiştir. Lactantius ise dini, insanla tanrıyı birleştiren anlamında “religare” köküne bağlamaktadır (Chevalier, 2000: 19). Benzer bilgileri aktaran Taplamacıoğlu ayrıca şu bilgileri de ekler: “Religere” kökünden gelen religio kelimesi, kendini ibadete verme, tören ve yortulara katılma anlamına gelir. “Religare” kökünden türetildiği takdirde ise insanların din yoluyla Tanrıya ve birbirlerine bağlanmaları anlamındadır ve bu kullanım dine alem olmuştur. Din Tanrıya saygı ve korku ile bağlılığı anlatır (Taplamacıoğlu, 1961, 36).

Arap dili üzerinde çalışan lügatçiler ise klasik Arap sözlüklerinde sıralanan anlamlara göre birbirinden ayrı üç din kelimesi seçilebildiğini belirtirler. 1) Arami İbrani dilinden olup “hüküm” manasına gelen kelime. 2) Halis Arapça olup “örf, adet” manasına gelen ve birincisiyle yakınlığı bulunan kelime. 3) Farsça vasıtasıyla “Daena” kökünden gelen ve din anlamını ifade eden kelime.

Bazı şarkiyatçılar, Arapça’daki dinin üçüncü şıkta gösterilen Pehlevi asıllı kelimedenden geldiğini ileri sürerler. Bu kelimenin “din” anlamında nasıl karar kılındığı bilinmemektedir. Arap dilcileri bu kelimeyi “dane” den gelme sayarlar, buna karşılık Batılı araştırmacılar dini Farsça bir kelime olan “daena”ya dayandırırılar. Din, Arapça’daki borç ve yükümlülük anlamına gelen “deyn” kelimesinin değişime uğramış şekli olabilir. Kimi araştırmacılara göre ise din kelimesi Farsça asıllı değildir; zira İran’ın eski dini Mazdeizm ile İslam arasında din fikri açısından bir yakınlık bulunmamaktadır. İbrani-Arami dilindeki din ile Arapça asıllı “deyn”in anlamları arasında sanıldığığının aksine fazla bir farklılık yoktur (Tümer ve Küçük, 1988:217; Macdonald, 1986:155). Smith’e göre Orta Doğu ekseninde din kavramını karşılayan ortak kelime “den” veya “din”dir. Avesta’da yer alan “daena” kelimesi yüzyıllar boyu değişim geçirerek “den” halini almıştır. Modern Farsça’da ise “din” olarak karar kılmıştır. İranlılarla aynı coğrafyayı paylaşan toplumlara yayılan din kelimesi önceleri kişisel din veya sadece inancı içerirken; modern kullanımlarda sistemli din anlamında kullanılır hale gelmiştir (Çalışkan, 2002: 44).

Din kavramını semantik açıdan incelediğimizde ise şu sonuçlara ulaşırız: Türk Dil Kurumu Sözlüğü’ne göre din, "Tanrıya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet ve bu nitelikteki

inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen ” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2005). Püsküllüoğlu (2006) ise bu ifade edilenlere ek olarak, aynı maddede “Tanrı düşüncesine bağlı toplumsal bir kurumdur” cümlesini de eklemektedir. Arapça’da din kelimesinin “deyn” kökünden mastar veya isim olduğunu kabul eden filologlar, “belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç” anlamındaki “deyn”in giderek “örf, adet” karşılığında din şekline dönüştüğünü ve sonrasında da “Allah’ın hükmü ve yönetimi” anlamını kazandığını kaydederler.

Din kelimesi mana itibarıyla üç ayrı köke dayanmaktadır. Bunlardan ilki Farsça olan “daena” olup, şahsi ve deruni olan bir şeyi göstermektedir. “Daena” kelimesi asırlar içerisinde değişime uğrayarak günümüz Farsça’sındaki din şeklinde kullanılan “den” olmuştur. Bir başka deyişle, “den” veya “din” kelimesi “sistemli din”e işaret etmektedir. İkinci olarak, din kelimesinin sahip olduğu anlam hükümdür. Buna örnek olarak, genellikle “din günü” veya “hüküm günü” gösterilmektedir. Bu tabir ise İbranice’ye dayandırılmaktadır. Üçüncü ve son olarak, din kelimesinin sahip olduğu Arapça manalar ise şunlardır: Kendi kendini idare etmek, muhtelif amelleri yerine getirmek, geleneğe bağlı örfü takip etmek, boyun eğmek. İsim olarak ise ta’at, tazim ayrıca örf, adet, standart davranış gibi manaları da vardır (Yaparel, 1987: 408-409). Bu zikredilenleri Tümer’in de yardımıyla toparlayacak olursak, “din” kelimesinin “yol, adet, hüküm, ceza, iman, hal, gidiş, ibadet, hesap, saltanat ve idare.” gibi sözlük anlamları bulunduğu, semantik yönden onun hem hakimiyet, hem de teslimiyet gibi zıt anlamlara sahip olduğu söylenebilir. Buna göre din kelimesinin kullanımında iki taraf göze çarpmaktadır: Biri boyun eğen, yol tutan, adet edinen, inanan taraf; diğeri de hükmeden, ceza-mükâfat, karşılık veren taraf. Bu iki taraf arasındaki münasebeti düzenleyen kanun “din”dir (Tümer, 1986, 216). Dinin ne olduğu ve tanımlanması meselesi ile zihni meşgul olmuş ünlü edebiyatçılardan Tolstoy “Din Nedir?” adlı kitabında bu konuya çok detaylı, anlaşılır ve buraya kadar zikredilen fikirlerin bir özeti mahiyetinde olan örneklemeyle ışık tutmaktadır.

Tolstoy (1999) ’a göre din kelimesine yaygın olarak atfedilen üç değişik anlam vardır. İlk anlam şu: Allah tarafından insanlara gönderilen malum, hakiki vahiy ve bu vahyin sonucu olarak Allah’a kulluk. Dine bu anlamı, mevcut dinlerden birisine inanan ve dolayısıyla dinin yegane doğru olduğunu kabul edenler atfetmektedir. Dine atfedilen ikinci anlam, onun bazı hurafe inanışlar toplamı ve bu inanışlardan çıkan hurafe bir

tapınma biçimi olduğudur. Bu genelde inanmayanların veya tanımladıkları dine inanmayanların dine atfettiği anlamdır. Dine atfedilen üçüncü anlam ise şudur: Zeki insanların hem rahatları için ve hem de sıradan kitlelerin tutkularını dizginlemek ve onları yönetmek için geliştirdiği bir önermeler ve kurallar bütünü. Dine ilgisiz kalan, ama onu faydalı bir yönetim aleti olarak görenler dine bu anlamı atfetmektedir. Bu üç tanımın üçü de dinin özünden çok, tanımı yapanların din diye anladıkları bir şeye, insanların besledikleri inançlarını tanımlamaktadır. İlk tanımda, din anlayışının yerini, tanımı yapan kişinin inancı; ikincisinde, tanımı yapanın din diye kabul ettiği şeye başkalarının inancı; üçüncüsünde, insanlara din diye verilen bir şey yer almaktadır. Eliade (1995) 'ye göre her din tanımı, kutsal ve dinsel yaşamı; kutsal olmayan ve dindışı yaşam karşıtlığıyla açıklamaya çalışır. Eliade kutsal, mekan ve zaman yönleriyle tasvir eder ve dindar insan açısından, kutsal mekan din dışı mekan ve kutsal zaman-dindışı zamanın varlığından söz eder. Yine ona göre dindar insan açısından “doğüstü”, “doğa”ya ayrılmaz bir şekilde bağlıdır ve doğa, hiçbir zaman tamamen doğal değildir, her zaman dinsel bir değerle yüklüdür. Doğa daima onu aşan bir şeyi ifade etmektedir. Mesela eğer kutsal bir taş tapılıyorsa, bunun nedeni onun taş olması değil de kutsal olmasıdır (Eliade, 1995).

Söderblom (1980) dini ve dindarı tanımlayarak, Eliade'ın kutsal yorumuyla paralellik gösteren şu açıklamayı yapar: Hakiki din, belirli bir tanrı fikrine sahip olmadan da var olabilir, fakat kutsal ve kutsal olmayan arasında ayırım yapmayan hiçbir din yoktur. Dindar, kendisine göre olağanüstü bir şeyin kutsal olduğu kişidir. Şu halde kutsallık, dinde en büyük işarettir. Hatta kutsallık düşüncesi, tanrı düşüncesinden daha da köklü görülmüştür. Çünkü Budizm vb. bazı dinler, herhangi bir tanrı inancını gerekli görmedikleri halde kutsal fikrine sahiptirler. Hatta Söderblom (1980) kutsal düşüncesine sahip olmayan tanrı fikrini de din olarak kabul etmemektedir.

Durkheim (2005) de dindeki en belirgin unsurun kutsal olduğu anlayışına sahiptir. Dünya “kutsal ve kutsal olmayan” şeklinde iki alana bölünmüştür. Tanrı ve ona bağlı olan herşey kutsaldır. Bunun dışında kalanlar kutsal değildir. Dini düşüncenin ayırt edici özelliği bu durumdur. Yine ona göre dinin temelini oluşturan bir diğer unsur grup/cemaat/toplumdur. Dini hayatın görüldüğü her yerde, onun temeli olan bir grup vardır. Toplum, dini hayatın kaynağı; din sosyal bütünleşmenin temelidir. Onun din tanımlamasında, din fikri bir kilise/cemaat düşüncesinden ayrı düşünülemez. Alıcı'nın

aktardığına göre, Tiele de hangi ırk, halk veya gruba ait olursa olsun ya da tabiat dini olsun ya da olmasın, dinlerin hepsinin üç temel şeyi bünyesinde barındırdığına inanır.

Bunlar şöyledir:

- İnsanın mutlak olarak bağımlı olduğu ilahi bir kudrete/kudretlere duyduğu inanç.
- İnsanın bir başlangıç ve kaderinin olduğu inancı.
- Kurtuluşun imkânına dair her insanın doğasında bulunan inanç. Ayrıca Tiele ontolojik açıdan dinde değişmeyen üç unsurdan bahseder. Bunlar mizaçlar, kavramlar ve duygulardır (Alıcı, 2007: 133-143).

Akseki, Jastrow'un bir din tanımında bulunması gereken üç unsuru ve buna dayanarak yaptığı din tanımını bize aktarır:

- İnsanın kendisini aşan güç veya güçlerin varlığını kabul etmesi.
- Bu güç ya da güçlere bağlı olduğu duygusunu taşımak
- Bu güç ya da güçlerle temasa geçmek. Buna göre dini şöyle tarif etmek mümkündür: Din, bizi aşan ve bizim kendilerine bağlı olduğumuzu hissettiğimiz güç ya da güçlere inanmaktır (Akseki, 1943: 7).

Aydın konuyla ilgili olarak ilahi dinlerde bulunan ortak unsurlar hakkında şu açıklamayı yapar: Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi "Kitaplı Dinler" söz konusu olduğunda, birbirine bağlı üç yön bulunmaktadır; inançla ilgili hususlar, ibadetle ilgili hususlar, ahlakla ilgili hususlar. Dinler açısından bakıldığında din; ferdi ve içtimai yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş olan, inananlara bir yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur (Aydın, 1987: 6- 7; Akseki, 1943:2). Hökeleli (2003) de bazı ortak hususlara vurgu yapmaktadır. Bunlardan birincisi, din insanın insanüstü olduğuna inandığı şeyle bir ilişkisi, bir münasebetidir. İkincisi ise insanın kutsal ya da ilahi varlıkla vahiy, hidayet, mistik tecrübe yoluyla farklı şekillerde karşılaşması ve ona karşılık vermek için harekete geçmesidir. Yavuz (1982) 'a göre ise dinin vazgeçilmez üç unsuru vardır:

- Her dinde bir inanılan vardır. İlahi bir varlığın kabul edilmesi inancın hareket noktasını ve temelini oluşturur.

- Her dinde bir inanan vardır. Bunun en belirgin özelliği inanan insanın bir dini hayata sahip olmasıdır.
 - İnananın inandığına karşı yerine getirmekle yükümlü hissettiği görevleri (ibadetler, dini, ahlaki fiiller vb.) vardır. Bu bir nevi ferdin inandığı varlığın kendisinden beklediği taleplerin karşılığıdır. Sonuç olarak, din bilimleri açısından dini oluşturan hususlar olarak kabul edilen, daha geniş ve bütün dinlerde bulunabilen unsurların başlıcaları şunlardır:
 - Tabiatüstü, insanüstü varlıklara inanç (Tanrı, tanrılar, melekler, cinler, ruhani varlıklar gibi),
 - Kutsalla kutsal olmayı ayırmak,
 - İbadet, ayin ve törenler,
 - Yazılı veya yazısız gelenek (kutsal kitap, ahlaki kanunname),
 - Tabiatüstü, insanüstü varlık veya kutsalla ilgili duygular (korku, güven, sır, günahkârlık, tapınma, bağlılık duyguları gibi),
 - İnsanüstü ile irtibat (vahiy, peygamber, dua, niyaz, ilham gibi vasıta ve yollarla),
 - Bir alem ve insan, hayat ve ölüm ötesi görüşü,
 - Hayat nizamı,
 - İçtimai grup (cemaat) ve bu gruba mensubiyet (Alston, 1972: 167; Alles, 2005).
- Her dinde bütün bu hususların hepsi bir arada bulunmasa da bir kısmı bulunur.

Din, toplumlar ve milletler arasında politik, sosyal ve kültürel ayrılığa önemli ölçüde katkıda bulunduğu için hem siyasi coğrafyanın, hem nüfus coğrafyasının, hem de sosyal ve kültürel coğrafyanın incelediği konuların başında gelmektedir. Beşeri coğrafyacılar, bir yandan belirli mekân içindeki dinsel benzerlikleri ve dinsel farklılıkları irdelerken, diğer yandan dinsel örgütlemenin coğrafi mekân üzerindeki etkisini ve mekânın dinler üzerindeki etkisini ele almaktadırlar. Etnik ve dinsel aidiyet duygusu insanların en köklü toplumsal özelliklerinden ikisidir. Bu nedenle insanların etnik ve dinsel kimliği onların hangi millete, hangi devlete, hangi kültüre aidiyet hissettikleri ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Bazen dinsel aidiyet, etnik veya ulusal aidiyeti de belirlemektedir. Bu nedenle dinsel örgütlenme ve nüfusun dinsel yapısı hem uluslararası ilişkilerde, hem

etno-demografya, hem de etno-coğrafyada önemli etki ve sonuçlar doğurmaktadır. Bir başka anlatımla din, hem ulus ve devlet içinde, hem de toplumlar ve ülkeler arasındaki sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve demografik iliksileri belirleyen faktörlerden biri olduğu için, beşeri coğrafyanın ilgi ve inceleme alanına girmektedir. Bu bağlamda bireylerin özümstedikleri inanç sistemi veya mensubu oldukları din grubu, onların bazen azınlık kimliği ile örtüşmekte ve onları çoğunluğu oluşturan nüfustan ayırtmakta ve ötekileştirmekte (Bulgaristan'daki Müslüman Pomak azınlığı buna örnek gösterilebilir); bazen de din ülke içindeki sosyokültürel farklılaşmaları belirginleştirerek o toplumun veya azınlığın içe kapanmasına ve soyutlanmasına yol açmaktadır (Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri buna örnek gösterilebilir). Bu bağlamda dinler coğrafyası bir yandan siyasi ve kültür coğrafyası ile diğer yandan da demografi ve nüfus coğrafyası ile etkileşim içindedir. Sonuç olarak, coğrafya ve tarih ışığında, farklı etniklerin, farklı azınlıkların ve kültürlerin yakınlaşmasında ve kaynaşmasında dinsel kimlik aidiyetinin ve dinsel nüfus dağılımının çok büyük rolü ve etkisi vardır. Toplumsal gelişmenin üzerinde din ve inanç sisteminin kültürel, sosyal, ekonomik ve politik etkileri vardır. Ekonomik kalkınma, nüfus politikaları, ticaret, bankacılık, eğitim, turizm, nüfus artışı, konut ve yerleşim mimarisi, tüketim, spor, medya, çevre politikaları, beslenme, sanat ve daha birçok sektör ve yaşam alanı üzerinde din olgusu biçimlendiren, yönlendiren, frenleyen veya hızlandıran etkilere sahip gizil bir güçtür. Bazı dinler nüfus artısını tevsik ederek doğum kontrolünü yasaklamaktadırlar. Bazı dinler belirli kutsal yerlerin ziyaretlerini teşvik etmekte ve böylece dini turizmi tetiklemektedirler. Bazı dinler ise belirli hayvanları kutsal saydıkları için o hayvanları tüketmemektedirler (Wash,1990:126-152).

Toplumların dinsel inançları onların kültürlerini ve coğrafi mekân ilişkilerini yansıtmaktadır. Örneğin İslâm, Katolik ve Budist bir ülkede şehir planlaması, tarihi binalar, tapınak ve mezarlıklar, köprüler, kutsal yerler, inanç merkezleri v.s. o toplumun şehircilik, mimari ve uygarlık anlayışını yansıttığı gibi din anlayışını ve dinsel kültürünü de yansıtmaktadır. Özetle, din sadece giyim kuşam, beslenme, tatil gibi bireylerin günlük yaşam faaliyetlerini biçimlendirmekle kalmayıp, ekonomik faaliyetler, üretim-tüketim modelleri, çevre, nüfus ve turizm politikaları gibi ulusal ölçekte etkinliğini gösterdiği gibi kültürel coğrafi görünümü de biçimlendirmektedir

1.1.2. Dinlerin Sınıflandırılması

Dinler tarihi her ne kadar araştırma sahası itibarıyla XIX. yüzyıldan bu yana müstakil bir hüviyet kazanmışsa da, onun insanlık tarihi kadar eski olduğunu söylemek aşırı bir iddia sayılmamalıdır. Bir diğer açıdan insanlığın dinî hayatını tarihî süreç perspektifinde inceleyen bu disiplin, her geçen gün araştırma ve incelemeleriyle dikkatleri üzerine çekmekte ve ilgi ile izlenmektedir. Çünkü araştırma alanı insanın bu hassas noktasına yani dine yöneliktir. İşte bu disiplinin ele aldığı konulardan biri de dinlerin sınıflandırılması problemidir. Ancak dinlerin sınıflandırılması meselesi öyle görüldüğü veya zannedildiği kadar kolay değildir. Çünkü bu konuda herkesin kabul edebileceği bir kriteri esas almanın imkânsızlığı ortadadır. İnsanlık tarihi boyunca gelip geçmiş dinlerle, halen yaşayan din ve cereyanların incelenmesi devam ettiği sürece dinleri ilmî ölçülerle tasnif etmek ihtiyacı daima var olacaktır. Çalışmanın bu bölümünde farklı araştırmacılara göre ele alınan dinlerin sınıflandırılması irdelenecektir.

Schimmel (1999:6) dinlerin tasnifini şöyle yapar:

- İkel dinler (Dinka dini, Ga dini, Ainu dini, Nuer dini gibi),
- Milli dinler (Eski Yunan, Roma, Mısır dinleri, Yahudilik, Konfüçyanizm gibi),
- Evrensel dinler (Hıristiyanlık, Budizm, İslam gibi).

Wach (2004:130) dinleri;

- Kurucusu olan dinler,
- Geleneksel dinler şeklinde ikili bir sınıflamaya tabi tutar.

Taplamacıoğlu (1973:77) 'nun aktardığına göre, Mensching de dinleri iki bölüme ayırır:

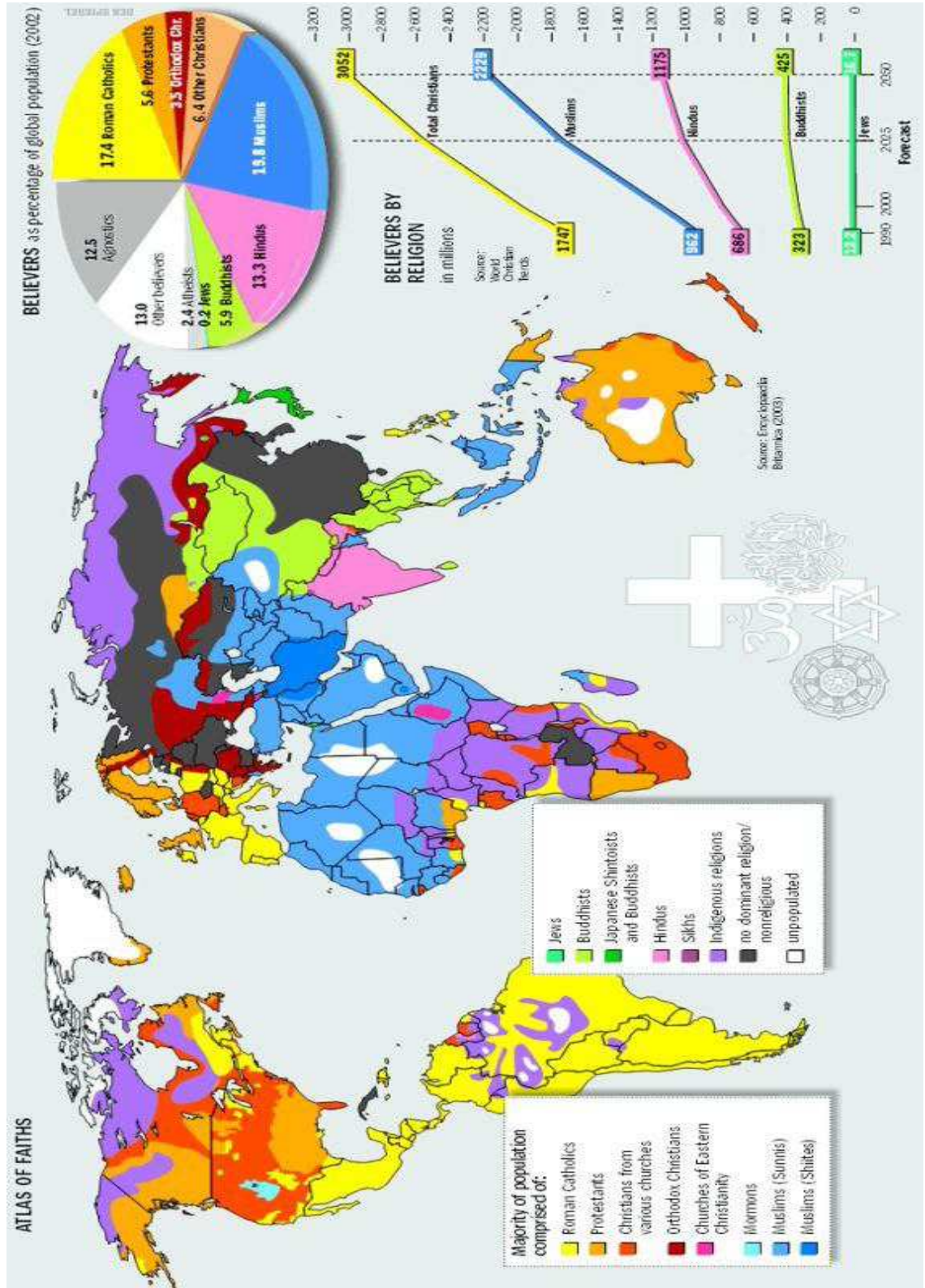
- Ulusal (Halk) dinler (Eski Yunan, Roma, Babil, Mısır, Hint, Çin, Cermen dinleri),
- Evrensel (Dünya) dinler.

Şekil 1. Dünyada Dinler Haritası

Kaynak: <http://wikipedia.com>.

Şekil 2. Dünya Nüfusunun İnançlara Göre Dağılımı

Kaynak: <http://www.cografya.biz>.

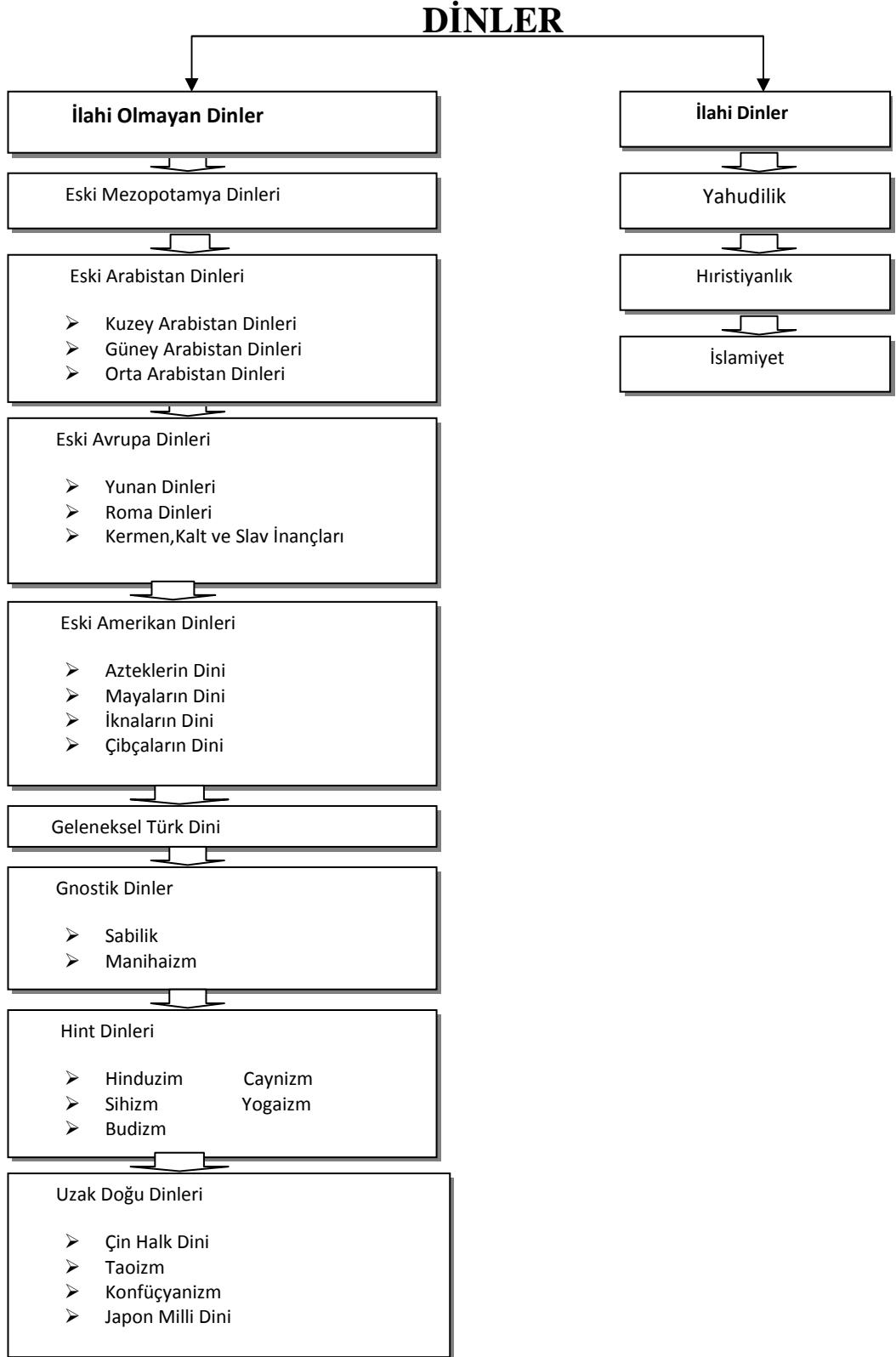
Başka bir tasnifte dinler, 1) Sakramental (dini ayin ve törene dayanan dinlerdir; Yahudilik, Hinduizm, Hıristiyanlık vb.) 2) Profetik (peygambere dayanan dinlerdir; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) 3) Mistik (tasavvufi dinlerdir; Budizm, Hinduizm) dinler şeklinde üç ana gruba ayrılır (Alston, 1967: 171).

İslam dünyasında, dinler iki kısma ayrılmıştır: 1) Hak dinler, İlahi, Semavi ya da müstenit dinler 2) Batıl dinler ya da mevzu dinler. Hak din Allah'ın varlığına ve birliğine inanılan ve vahye dayalı dinlerdir. Batıl ise vahye dayanmayan dinlerdir. Birinci kısma girenlere “mîlel”, ikinci kısma girenlere de “nihal” ismini vermişlerdir (Akseki, 1943, 299). Diğer taraftan dinler; kurucusu bulunan dinler ve bulunmayan dinler, kutsal kitabı bulunan dinler ve bulunmayan dinler, misyonerliğe yer veren dinler ve buna gerek görmeyen dinler, ihtida kabul eden dinler ve etmeyen dinler, geçmişin dinleri ve günümüzün dinleri, ahiret kavramına yer veren dinler ve vermeyen dinler şeklinde daha dar bir sınıflandırmaya da tabi tutulabilir (Tümer, 1986, 235; Birand, 1956:15-18). Dinlerin sınıflandırılması farklı din bilim adamlarına göre değişmektedir. Dünyada oldukça fazla din bulunmaktadır. Bu çalışmada Kutsal Kitaplarda belirtildiği şekli ile sınıflandırıp, İbadet ve Hac Kavramlarını bu sınıflandırmaya göre ele alacağız.

1.1.2.1. İlahi Olmayan Dinler

İlahi olmayan dinlerin geçmişi insanlığın varoluşu kadar eskidir. Dinin tanımında yer alan doğüstü, kutsal ve ahlaki öğeler taşıyan, çeşitli ayin, uygulama, değer ve kurumlara sahip inançlar ve ibadetler kavramı ile bu grubun çeşitliliği ortaya çıkmaktadır. İlahi olmayan dinler; insanların kendi düşünceleri ile bir takım ihtiyaç ve gereklilikler doğrultusunda ortaya çıkan dinlerdir. Batıl Dinler de denilmektedir. Dünyada bir çok farklı din bulunmakla birlikte dinler; Afrika Geleneksel Dini, Ana Yerli İnançlar, Bahailik, Budizm, Cao Dai, Çin Geleneksel Dini, Farangizm, Jainizm, Juche, Mormonluk, Neopaganizm, Rastafaryanizm, Sihizm, Şinto, Tengricilik, Tenrikyo, Tinselcilik, Üniteryan Ünlversalizm, Yehova'nın Şahitleri, Zerdüştlük, Hinduizm, Konfüçyüsçülük, Taoizm, Caynizim, Sabilik, Manihaizm, Geleneksel Türk Dini, Yunan Dinleri, Roma Dinleri, Kermen, Kalt ve Slav İnançları, Kuzey Arabistan, Güney Arabistan, Orta Arabistan Dinleri olarak ifade edilebilir (Ömer, 1935: 156-158).

Şekil 3. Dünya Dinlerinin Sınıflandırılması

Kaynak: TÜMER, G. ve A. Küçük, (1988), Dinler Tarihi, Ankara kitabındaki bilgiler çerçevesinde şekil haline getirilmiştir.

1.1.2.2. İlahi Dinler

Asılları Allahü teâlâ tarafından bildirilmiş olan dinlerdir. Hak dinler ve semâvî dinler de denir. Bugün yeryüzünde mensûbu bulunan üç tâne ilâhî din vardır. Bunlardan yahûdîlik ve hıristiyanlık aslı bozulmuş, din adamları tarafından değiştirilmiştir. Aslı bozulmamış, kıyâmete kadar da bozulmayacak olan tek ilâhî din İslâmiyet'tir. Allahü teâlânın var ve bir olduğunu bildiren ilâhî dinlerin hepsi, insanlar tarafından bozulmadan önce, inanılacak şeyler bakımından birbirinin aynı idi.

İslam'a göre dinin kaynağı, temeli, ilk çıkış yeri vahiy (ilahi mesaj)'dır. Din, Allah tarafından oluşturulmuştur. Allah, Hz. Adem (A.S.) ile Hz. Muhammed (S.A.V.) arasında 224.000 peygamber göndermiştir. Fakat insanlar hak dini bozmuşlar ve en sonunda kıyamete kadar geçerli olmak üzere son din İslam dinini göndermiştir (www.islamiyasam.com.tr). İlahi dinleri İlahi olmayan dinlerden ayıran başlıca vasıflar şunlardır:

- İlahi dinler; bütün kainatta iradesi mutlak bir kanun olan tek bir yaratıcı olduğuna ve uhrevi mesuliyete iman eder.
- Bir nevi mevcudatı, Melekler ünvanı ile tasbit ve kabul eder.
- Varlığı vacib olan bu yaratıcıya ihlas ile ta'zim, yani ibadet etmeyi emredip ondan başkasını ibadete ve tapmaya layık görmez.
- En yüksek bir ahlak ile mümtaz bir şahsiyetin Allahtan vahy'ü ilham suretiyle telakki ve insanlara tebliğ eyledikleri ahkam ve düsturlar şeklinde tecelli eder.
- Vahyi ilahi olan birer mukaddes kitaba istinad eder.
- İlahi dinlerin umumi düsturları, İçtimai bir heyetin tessüsünü ve bir heyetin en mükemmel bir nizam üzere devam edip gitmesini, akli ve medeni tekamülünü ve umumun menfaatını istihdaf eder. Yani Allah'ın Peygamberler vasıtasıyla kullarına olan emirleri ve nehilleri, hep içtimai şahsiyetin menfaatlarına taalluk etmektedir. Hâlbuki edyanıbatılada bunların hiç birisi yoktur. Bundan başka ilahî dinlerin vasıtai tebliği olan ve Peygamber namile tebcil olunan bu tarihi şahsiyetler; dini ahlaki ve içtimai hayatta birer müceddit oldukları tarihen muhakkaktır. Her birisi tarihi birer harika, içtimai birer müessese etmek mümkün değildir.

1.2. İbadet Kavramı

İbadet kelimesi Arapça “abd” fiil kökünden türemiş; kulluk etmek, tapmak, itaat etmek, boyun eğmek anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ibadet ise; Allah’a yakınlaşmak gayesiyle, usulüne uygun olarak yapılmasında sevap olan hareket ve davranışların tümüdür. (Yazır,1982: 95).

İbâdet kelimesinin türediği "abd" kökü, şu anlamlara gelir:

- Hürün karşıtı olan köle,
- Boyun eğmek ve itaat etmek,
- Kulluk etmek, ilâh tanımak, tapmak,
- Bir şeye bağlanıp, ondan ayrılmamak.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere ibâdet kelimesinin ifade ettiği esas manalar; "kişinin yüksek ve üstün birine karşı baş eğmesi, itaat etmesi, kendi hürriyetinden ferâgat ederek onun karşısında her türlü isyanı terk etmesi, tam bir bağlılıkla ona boyun eğmesidir." İşte bu durum, kulluk ve itaattir. İbâdet, itaat etmenin bir çeşididir. Bu itaata layık olan da, hiç şüphesiz gerçek ma'bud olan Allah'tır. Çok ibâdet edene âbid; kendisine ibâdet edilene de ma'bûd denir. Kur'ânî bir terim olarak ibâdetin genel anlamdaki tanımını şudur: Yapılması sevap olan, Allah'a yakınlık ifade eden, yalnız O'nun emirlerini yerine getirmiş olmak ve rızâsını kazanmak niyetiyle yapılan, her türlü harekete ibâdet denir (Yazır,1996:95-96).

Dinî bir kavram olan ibadet ile ilgili âlimler tarafında pek çok tanım yapılmıştır. Ateş (1996:468)'e göre İbadet; Mükellefin, Rabbine saygı ve ta'zim maksadıyla, nefsinin arzu ve isteklerin aksine hareket etmesi anlamına gelen İbadet kavramı, bununla beraber “ Allah’a karşı hudû'nun en yüksek mertebesi” ve “kulluğun nihai (son) noktası” gibi anlamlara gelir.

İbadeti özellik ve uygulayan açısından olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür.

- **İbadetteki özellik açısından:** Bu açıdan ibadeti, hüküm, vakit, yapıma şekli ve özü itibariyle birkaç kısımda ele alabilmek mümkündür. Şöyle ki, hüküm yönünden ibadetler; farz, vacip, nafîle gibi ibadetleri içine almakta; Vakit yönünden ibadetler; muayyen bir vakit tayin edilmeyen ibadetler, kefaretlar bunun örneğidir. Vakti tayin

edile gelen ibadetler, bunlar namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerdir. Yapılış şekli ile de ibadetler, bedenî, malî, hem malî hem de bedenî ibadetleri içine alır. Özü bakımından ibadetler ise zahirî veya maddî, batınî veya kalbî ibadetleri içine almaktadır.

➤ **Uygulayıcısı açısından ibadetler:** Uygulamada asaleten ve niyabeten (veya vekâleten) ibadetler ile uygulayanların sayısı bakımından içtimai ve ferdî ibadetler şeklinde kısımlara ayrılmaktadır (Akyüz, 2000:9-17).

İbadet, kişinin inandığı Yaratıcıya sevgi, saygı, bağlılık, minnet ve şükran duygularıyla yönelmesi, Onun kulu olduğunun idraki içinde onun emrettiği şekil ve normlar çerçevesinde bir takım davranışlar göstermesidir, denebilir. İbadetlerin, dindar kişinin iç dünyasına etkileri derken inanç, duygu, düşünce ve motivasyon yönüyle etkileri akla gelmektedir (Şentürk, 2008:151). Bu anlamda ibadetin kişinin bütün benliğini etkilediğini ve şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Allah'a yakınlaşmak için yapılan dinî davranışlar diye tanımlanan ibadet, dinî inanç, duygu ve düşüncenin objektif dünyadaki bir uzantısıdır (Peker, 2000: 112-113). İnsanın Allah'a karşı olan bağlılığını söz ve davranışlarla ifade etmesidir (Pazarlı, 1968: 189). Ayrıca yine ibadet; insanın Allah'ın sonsuz güç ve kudretini bilmesi, O'nun karşısında aciz olduğunu idrak etmesi (Kardavî,1986:40), Tevhid inancına bağlı olarak Allah'ın en üstün mertebede tazim etmesi, O'nun rızasına uygun hareket etmesi (Yavuz, 1977: 39) demektir.

Bütün ibadetler her yönüyle Allah'ı anma ve zikretme vasıtalarıdır, Çünkü ibadet, sadece belli hareketleri yapmak demek değildir. İbadet insanın yaratılışı gereği ruhunun ve bedeninin gıdası için Rabbini yüceltmesi ve O'nun la beraber olması için yapmış olduğu bir vazifedir (Akseki,1943,43). Daha genel olarak ifade edecek olursak; Allah'ın rızasını kazanmak maksadıyla yapılan her iş ibadettir (Kardavî,1986: 42-70).

İnsanı mutlu kılabilmek için yine insanın kendisine görev ve sorumluluklar yükleyen din; yüklediği ve adına ibadet dediğimiz bu sorumluluklarla; insanın yaratılış amacını gerçekleştirmesine, onun kendisiyle, toplumla ve yaratıcısıyla barışık olarak yaşamasına, doğuştan getirdiği yeteneklerini geliştirmesine, aklını ve özgür iradesini kullanarak iyi insan olmasına ve yararlı işler yapmasına katkıda bulunur. Bireyin hem ferdi hem de toplumsal yönünü kuşatan din, insanlara bir yaşam tarzı sunarak onları bireysel olarak şekillendirdiği gibi aynı yaşam tarzı içerisinde toplumsal rollerine de dikkat çekerek nasıl davranmaları gerektiği konusunda bilgiler verir. Bu açıdan

bakıldığında, her ibadetin çeşitli şekillerde insanın sosyo-psikolojik yapısını etkilediğini, şekillendirdiğini ve dönüştürdüğünü söylemek mümkündür. Bütün ibadetler, yaşamsal alanda görünenin ötesinde aşkın alana açılan kapılar olarak ve yaratıcıdan uzaklaşmamanın tersine, bilakis ona yaklaşmanın sebepleri olarak değerlendirilebilir. Buna ilaveten, nasıl ki bir heykeltıraş herhangi bir taşa şekil verebiliyorsa ve sıradan bir taş heykeltıraşın içindeki güzelliklerin bir göstergesi olabiliyorsa; işte dinde insanın psikolojik ve duygu dünyasına şekil veren sanatkâra; ibadetleri de bu sanatkârın şekil vermede kullandığı malzemelere benzetebiliriz.

1.3. Dinlere Göre İbadet

İnsanlık tarihi incelendiğinde insanın yaşadığı her zaman ve mekânda din gerçeği mutlaka bulunduğu görülecektir. Çünkü Yüce bir varlığa sığınma ve inanma duygusu insanın temel özelliklerinden biridir. İnanan ve böylece diğer canlılardan ayrılan insanın bu niteliği fitridir, yani doğuştan gelmektedir. Din, nasıl insanlık tarihinin inkar edilemez bir gerçeği ise, ibadet de dinin vazgeçilmez bir parçası, temel unsurlarından birisidir. Kul açısından söz konusu olan itaat ve boyun eğmenin en belirgin tezahürü de ibadettir. Batı dillerinde din karşılığı kullanılan "religion" kelimesi de hem insanları Tanrı'ya bağlayan bağ, hem de belli bazı davranışları dikkat ve itina ile düzenli ve periyodik olarak yapmak anlamları taşımaktadır. Din kelimesinin yapısında bulunan bu anlam dinin tanımının da temel öğelerinden birini teşkil etmektedir. Dini oluşturan temel öğelerden birisi yüce bir kudretin varlığını zihnen kabul edip kalben ona bağlanmak demek olan iman ise, bir diğeri de zihnen varlığı kabul edilen, kalben kendisine bağlanılan bu yüce kudrete karşı bir takım davranışları dikkatle yapmak demek olan davranış faktörü, yani ibadettir. Hak, batıl, milli veya evrensel bütün dinlerde birbirlerinden farklı ibadetler bulunmaktadır. Zira insan, varlığını kabul ettiği yüce kudrete karşı bir takım davranışları yapmak suretiyle hem saygı ve kulluğunu sunmak ve böylece iç huzuruna kavuşmak hem de talep ve beklentilerini arz ederek gerçekleşmesini ummak durumundadır. İbadetler, dinden dine kısmi farklılıklar taşısa da temel özellikleri itibariyle aynıdır ve belli formlar, bütün dinlerin ibadetlerinde müşterektir. İbadetler genelde söze dayanan, bedeni hareketlerle şekillenen veya sahip olunanlardan vermek suretiyle veyahut birtakım şeylerden kendini mahrum etme şeklinde gerçekleşen davranış şekilleridir.

1.3.1. İlahi Olmayan Dinlerde İbadet

Eski Türk dinlerinde yapılan ibadetlere yönelik tarihî kaynaklar her yıl düzenli olarak yapılan resmi dini törenlerden söz ederler. Hunlar yılın beşinci ayında Gök Tanrıya ve Yer-Su'larına kurban sunarlardı. Yine her yılbaşında Türk boylarının beyleri hükümdarın karargâhındaki tapınakta toplanarak Tanrı'ya ibadet ederlerdi. İbadetin merkezini kurban merasimi teşkil ederdi. En makbul kurban at kurbanı idi. Sığır ve davar İkinci derecede gelir. Doğan güneş ve geceleyin ay ululanırdı. Kansız takdimelerde (saçılarda) şarap, pirinç, buğday, darı, süt gibi gıda maddeleri sunulurdu (Kahraman, 1999: 47).

Mecusilikte ibadet ateşe dayanmaktadır. Geniş bir meydana kurulan mihrap önüne ateş yakılır ve eller havaya kaldırılarak dua edilir, Zerdüşt hayvan kurbanını kaldırarak, kurban yerine ateş yakma âdetini koymuştur. Bu ateş, Ahura-Mazdanın ateşi olarak vasıflandırılır. Açık meydanlarda kurulan ateş mihrapları, zamanla gelişerek “Ateşgede” denen büyük mabetlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Genellikle âteşgedeler, kare şeklinde açık bir avlu ve buna bitişik, üzeri kubbeyle örtülü boş bir odadan ibarettir. Bu odada kutsal ateş yanar. Cemaat ise açık avluda toplanır ve ibadet eder (Aydın, 1973:33-42).

Sabitlerin yaşantısı dini kurallarla baştan sona disiplin altına alınmıştır. Onlar ibadetlerin, kişiyi kurtuluş için gerekli olan ortama ileteneğine inanırlar ve bu nedenle ibadetlerin uygulanmasına çok önem verirler. Sâbiî ibadetleri arasında en önemli olanı vaftizdir. Masbuta, tamaşa ve rişama şeklinde üç çeşit vaftiz vardır. Tam vaftiz olarak da adlandırılan masbuta, rahip gözetiminde bir akarsuya dalıp çıkmak şeklinde yapılan bir boy abdestidir. Bu vaftizin her Sâbiî tarafından haftada en az bir kere pazar günü yapılması zorunludur. Tamaşa ise dini kirlenmeler sonrası bir Sâbiînin rahibe gereksinim duymaksızın kendi başına nehre üç kez dalıp çıkması şeklinde yaptığı gusüldür. Üçüncü vaftiz türü olan rişama, İslam'daki normal abdeste benzer bir yıkanmadır. Vaftizin mutlaka bir akarsuda ya da akarsudan açılan kanallarda yapılması gerekir. Sâbiîler akarsulan ilahi ışık alemiyle ilişkili olarak görür ve onları “Hayat suyu” diye adlandırırlar.

Manihaizm dini çok katı kurallara sahiptir. Mani'nin öğretilerine göre, ruhun yeryüzü ve beden hapisanesinden kurtulabilmesi için kendi saflığına zarar verecek ve tutsaklığını

devam ettirecek olan bazı fiillerden uzak durması, çeşitli dini ayinleri yerine getirmesi gerekir. Bu nedenle Maniheiztler “Beş Emir” ve “Üç Mühür” kuralına uymakla yükümlüdürler. Uyulması gereken beş emir arasında oruç, dua ve sadakaya devam etmek, yalan söylememek, herhangi bir canlıyı öldürmemek ve et yememek, temizlik ve saflığa dikkat etmek, mala mülke önem vermeyip fakirliği gözetmek ve alçakgönüllü ve mütevazî olmak yer alır. Öte taraftan üç mühür ise eline, diline ve duygularına (ya da düşüncene veya beline) hakim olmak prensibidir. Ağzın mührü, kötü söz söylememeyi, et yememeyi ve içki içmemeyi gerektirir. Mani'ye göre, ette bitkilerden daha az ışık nüveleri bulunur. Her ne kadar hayvanlar bitkilerle beslenseler de yedikleri bitkilerde var olan ışık zerrecilerinin bir kısmı hayvanların vücutlarından kaçarlar. Kalan diğer kısım ise hayvanların cinsel birleşmeleri nedeniyle ete dönüşür. Dolayısıyla Mani, taraftarlarını bitkisel diyet uygulamaya çağırır. Bitkilerdeki ışık miktarı da türden türe değişiklik arz eder. Bitkiler içerisinde en fazla ışık unsuru salatalık, kavun ve karpuz gibi sebze ve meyvelerde bulunur. Öte yandan insanı sarhoş etmesi ve yüce ışık tanrısını düşünmekten alıkoyması nedeniyle içki içmek de yasaktır. Elin mührü ise, inanan kişiyi madde içerisinde tutsak olan ışık unsurlarına zarar verecek herhangi bir davranışta bulunmaktan alıkoyar. Bunun için Maniheiztlerce ideal olan bir davranış tarzı hiç bir hayvanı öldürmemeyi, hiç bir bitkiye zarar vermemeyi, hatta toprağı sürmemeyi ve hasat yapmamayı öngörür. Hatta dindar bir Maniheizt bir ota basmamalı, bir ekini çiğnememelidir. Sudaki ışık unsurlarını kirletebileceğı endişesiyle yıkanma dahi hoş görülmez. Son olarak gönlün ya da belin mührü ise evlenmemeyi ve cinsellikten uzak durmayı gerektirir. Zira Maniheizm'e göre, maddi varlığın devamını sağlayan ve yeni bedenlerin oluşmasına imkân veren evlenme kötü arkonların âdetini taklit etmeden ibarettir; dolayısıyla hoş görülmez (Bilgin, 1995: 138).

Hinduizmde ibadetlerinin muhtevasını tanrılar adına yakılan ateş, zahire, pasta, kesilmiş hayvan ve soma içkisinin takdimi teşkil ederdi. Bugün vedalar devrindeki gibi kurbanlar sunulmakta ise de, Epen ve Purana'lar devri'nden beri bazı değişiklikler olmuştur. Mabetlerde, Tanrıyı temsil eden sembol ve suretler önünde, bir takım hareketler yapılır. İlahiler söylenmesi, putların yıkanması, yağlanması, süslenmesi, ışıkların değiştirilmesi, tütüsülerin yakılması, bitkisel yiyeceklerin ve çiçeklerin hediye edilmesi semavî varlıkları hoşnut edeceğine inanılır (Demirci, 1991: 46).

Caynizmde Cayna cemaatının ibadetlerin ruhanî yönetimi rahip ve rahibelerin ellerindedir. Rahipler gibi halk da günlük belirli ibadetleri yerine getirirler. İbadet esnasında Tirthankaralar üzerine ilahiler söylerler, tefekkür ve tövbede bulunurlar. Belirli hareketleri yerine getirirler (Ömer, 1935: 118-128).

Sihizmde İbadetler sadedir. Tanrı'ya yönelik dualar, bir nevi abdest sayılabilecek yıkanmalar ve Amritsar şehrine “Hac” için gitmekten ibarettir. Günlük ibadet, Adi Granth'ı okumak ve dua etmektir. Budizm’de İbadet ferdi yapılır. Pagodaya girildiğinde budanın heykeline tazimde bulunulur. Tütsü ve mum yakılır. İşlenen günahlara için tevbe edilir. Evlerde ise, Buda heykelinin veya resminin bulunduğu bir köşe vardır. Dualar burada yapılır (Tümer ve Küçük,1993:220-235).

1.3.2. İlahi Dinlerde İbadet

Allah tarafından peygamberler aracılığı ile insanlığa gönderilen dinlere ilâhî dinler denir. Hz. Adem'le başlayan ilâhî din zinciri Hz. Muhammed (S.A.V.)'le son bulmuştur. İlâhî dinlerin hepsi vahiy mahsulüdür. İlahi dinler olan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet inançlarına göre bireylerin yerine getirmekle mükellef oldukları bir takım ibadetler bulunmaktadır. Bedeni hareketlerle yapılan ibadetler genelde el açmak, elleri bağlamak, ayakta durmak, eğilmek (rûku) ve secde yapmak gibi temel formlarla gerçekleştirilen hareketler ile buna ilave edilen sözlü okuma, yakarış ve dualardan oluşmaktadır. İslam’da yüce kudret karşısındaki kulluğu en iyi ifade eden ve bütün bu formları içinde barındıran ibadet şekli namazdır. Diğer dinlerdeki ibadetlerde bu temel formların bir kısmı bulunmakla birlikte hiçbir dinde formların hepsi aynı ibadet içinde yer almamaktadır. Namazda ise saygı ve kulluğu, acziyeti ve münacatı ifade eden davranış şekillerinin hepsi mevcuttur. Mesela Yahudilikte kıyam, kıraat, hafif rükû vardır fakat secde yoktur. Hıristiyanlıkta ise kıyam, kıraat ve diz çökme vardır ancak ne rükû ne de secde bulunmaktadır. Bütün dinlerde bulunan bir diğer ibadet şekli ise arzulara gem vurarak, nefsi bazı isteklerden mahrum bırakmak, ilahi rıza için fedakârlıkta bulunmak yani oruç tutmaktır. Bir veya daha çok gün devam eden, günün belli bir bölümünü veya tümünü kapsayan; yemek, içmek ve cinsi arzulardan uzak durmak şeklinde tanımlanabilecek oruç ibadeti bütün dinlerde vardır. Dinlerin sunduğu ilkelerin inanç ve amel boyutları bulunmaktadır. Dinler, inanç ve davranış birlikteliğine önem verir ve mensuplarının kurtuluşa ulaşabilmeleri için ibadetlerin yapımını şart

koşarlar. Ayrıca, her dinin, inanç yapısına göre, ibadet şekillerinin yanında ahlaki ilkeleri bulunmaktadır. Tüm dinler incelendiğinde, güzel ahlak ilkelerinin tüm dinlerde birçok benzerlikler taşıdığı görülmektedir. İbadetler, mekân, şekil ve uygulama yönleri ile farklı olsalar bile, nitelik, amaç ve anlam bakımından birbirleriyle benzer özellikler taşırlar. Namaz, oruç, sadaka, hac ve kurban bütün dinlerde bulunan ibadetlerdendir. Bu nedenle dinlerdeki ibadetlerin aynı kaynaktan geldiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ayetlerde de her millete insanlara doğru yolu gösterici ve örnek olucu müjdeleyici peygamberlerin gönderildiği haber verilmektedir (www.akaid.net).

1.3.2.1. Yahudilik Dinine Göre İbadet

Yahudilikte duaların büyük önemi vardır. Yahudilerde serbest dualar dışında günde üç vakit farz namaz diyebileceğimiz ibâdetler vardır: Sabah (şaharî), İkinci (minhâ) ve akşam (maarîb) ibâdetleridir. Cumartesi ve bayram günleri de bunlara öğleden önce (mûsaf) ibâdeti ilâve edilir. Pazartesi ve perşembe günleri tövbe duaları yapılır. Aramca Kaddiş ismi verilen cenaze duaları ise, haftanın belirli günlerinde, cenaze olmasa dahi ansızın gelebilecek ölümlere hazırlık için okunur. Tarihteki felâketli günlerin yıl dönümlerinde ve tövbe gününde (Kipur gününde) oruç (Tânit) tutulur. Bunlar, Kudüs'ün kuşatılması, Kudüs'ün işgali, Mabedin yıkılışı, Yahudi liderlerinden Gedalya'nın katledilmesi ve 13 Adar (12. ay) günleridir. Yahudi halkı, İkinci Mabet'in yıkılmasıyla içinde Tanrı'nın daima hazır bulunduğuna inandığı mukaddes mahallini kaybetmişti. Mabetle birlikte kurban ibadeti de, tamamen son bulmuştu. Ancak bu darbe, büyük mabet dışındaki havralar vasıtasıyla atlatıldı, buluşma ve toplantı yerleri olan havralar, büyük mabedin yedekleri olarak görüldü. Havralarda da, “Kutsal mekan” (aron hakkodeş) bulunuyordu. Buralar, Kudüs'e yönelik ve kıymetli bir perde ile örtülüdür. İçerde bir sandığın içinde, rulo halindeki Tevrat metni saklanır. Sandığın önünde de “Ebedi lâmba” (ner tamid) yanar. Kudüs mabedinin yedi kollu şamdanı da havralarda yer alır. İbadet esnasında en muhteşem an, Tevrat rulolarının işlemeli bohçalar içerisinden çıkarılması ve haham tarafından kürsü üzerinde merasimle okunmasıdır. Yahudilik dininde yer alan diğer önemli unsurlar aşağıdaki gibidir (Sarıkcıoğlu,2002:120-135);

➤ **Dualar**

Yahudilerde serbest dualar dışında günde üç vakit farz namaz diyebileceğimiz ibâdetler vardır: Sabah (şaharî), İkinci (minhâ) ve akşam (maarîb) ibâdetleridir. Cumartesi ve bayram günleri de bunlara öğleden önce (mûsaf) ibadeti ilâve edilir. Pazartesi ve perşembe günleri tövbe duaları yapılır. Aramca Kaddiş ismi verilen cenaze duaları ise, haftanın belirli günlerinde, cenaze olmasa dahi ansızın gelebilecek ölümlere hazırlık için okunur. Peygamberlik felsefesine göre, günah ve ceza ancak tövbe ve dua ile ortadan kalkar. Şekli ibadetten çok, ihlâsla, samimiyetle, Allah'a dönüş rahmet kapılarını açar. Her fırsatta Allah'ı düşünüp ona dua etmek ilâhi rahmete kapı açar. Hıristiyanlıkta olduğu gibi rahip vasıtasıyla günah çıkarma yoktur.

➤ **Oruç**

Tarihteki felâketli günlerin yıl dönümlerinde ve tövbe gününde (Kipur gününde) oruç (Tânit) tutulur. Bunlar, Kudüs'ün kuşatılması, Kudüs'ün işgali, Mabedin yıkılışı, Yahudi liderlerinden Gedalya'nın katledilmesi ve 13 Adar (12. ay) günleridir (Alalu,1996:76).

➤ **Bayramları**

Yahudilerin üç büyük bayramı, eski tabiat bayramlarının kalıntılarıdır. Bu bayramlarda Yahudi halkının tarihi, şimdiki zamanda yaşanmış olur. Bunlardan sekiz gün süren Pasah (Hamursuz) bayramı (15-22 Nisan) ilk mahsul bayramıdır. Sivan'ın 6. ve 7. günleri kutlanan Şabuos ise, On Emrin iniş bayramıdır. Sina'daki vahyin hatırası olarak kutlanır. 15 Tişri'de kutlanan Sukot (Çardak) bayramı ise, İsrail Oğullarının çöldeki hayatlarının hatırasıdır. Bu bayramlara ilâveten, 25 Kislef de başlayan Hanuka'yı (Kandil Bayramını) sayabiliriz. Makkabîlerin, putperest Suriye kralı Antiyohus'a zaferinin ve İkinci mabedin takdisinin hatırasıdır. Sekiz gün sürer. Diğer bir bayram da Pûrîm (Şeker) bayramıdır, 14 Adar'da kutlanır. Ayrıca, Yeni Yıl (Roş Haşşânâ) ve Barışma Günü (Yom Kippûr) bayramları da kutlanır. Sabat, yani cumartesi günü diğer iş günlerinden ayrılır. O gün sükûnet ve dinlenme günü ve bayramıdır. Sabat, cuma günü hava kararmadan 45 dakika önce dua ve ibadetlerle başlar, her türlü iş durur. Mesela sigara içmek, yazmak, paraya el sürmek vs. gibi her türlü fiil ve iş yasaktır.

➤ **Gelenekleri**

Yahudilerde erkek çocuklar, doğumlarının sekizinci günü sünnet olurlar ve o gün kendilerine isim konur. Ön derinin ayrılması, Tanrı ile Hz. İbrâhîm arasındaki anlaşmanın görünen işareti sayılır. Bir çocuk 13 yaşını doldurmasıyla “Bar mızva” (ergin) olmuş sayılır ve bir dua kemeri kuşatılarak dinî cemaate alınır. Bu tarihten itibaren çocuk, Tanrı katında dinî emirlerden sorumlu sayılır. Ailevî hayatta ise, en önemli hadise evlenmedir. M.S.1000 yıllarına kadar birden fazla kadınla evlenmeye izin veriliyordu. Ancak daha sonra, haham herşem ben Yudanın gayretleriyle bu izin kaldırılmıştır. Evlilik işareti olan nikâh yüzüklerini ise, sağ ellerinin İşaret parmaklarında taşırlar. Ölülerini toprağa gömerler. Kadınlar cenaze merasimlerine katılmazlar. Dinî bakımdan, adet gören, lohosa olan kadınlar ve bazı hastalık sahibi kişiler temiz sayılmazlar. Ölü bir hayvana veya insana dokunmak da taharetin bozulmasına sebep olur. Dindar bir Yahudinin bir ölünün bulunduğu yerde dahi bulunması doğru sayılmaz. Bu manevi kirlerden İslam'daki abdest gibi özel dinsel yıkanmalarla temizlenilir (Tanyu, 1979: 245-253).

1.3.2.2. Hıristiyanlık Dinine Göre İbadet

Hıristiyanlık Dininin en gerekli ibadeti komünyon (missa) ayinidir. Hıristiyan İbadetlerinin en önemli ve en yaygın olanıdır. İki ana bölümden oluşur. Birinci bölümde vaaz edilir ve Kutsal Kitap'tan kısımlar okunur ve bunlarla ilgili güncelleştirilen açıklamalarda bulunulur. İkinci kısım, ayin kısmıdır. Rahip günün anlamına göre değişik renklerde kıyafetler giyer. Ayinde ilahiler okunur, haç çıkarılır, dua ve tövbe edilir. Mihrap (sunak) yanında duran rahip tarafından, kutsanacak ekmek ve şarap Allah'a sunulur. İlahiler ve şükran duası okunur. Ekmek ve şarap dualarla kutsanır. Bazı dua ve ilahilere cemaat da iştirak eder. Kutsanan ekmek ve şarap cemaata dağıtılır. Bitiş duasıyla ayin son bulur. Haç İşareti; En basit ve yaygın bir dua türüdür. Katoliklerde mümin sağ elini ilk önce alınına, sonra göğsüne, sonra sol omzuna ve nihayet sağ omzuna götürür. Bunu yaparken şu sözleri söyler: “Peder, Oğul ve Kutsal Ruh 'un adıyla, Amin” İşaretin sırası mezheplere göre değişebilir. Rabb'in (İsa'nın) Duası: En yaygın dualardan biridir. İslam'daki Fatıha Suresinin önemine sahiptir. İçeriği şudur: "Göklerdeki Pederimiz, Adın yüceltilsin, Hükümlerinin gelsin. Göklerde olduğu gibi, yeryüzünde de senin isteğin olsun. Günlük ekmeğimizi bu gün de bize ver. Bize kötülük

edenleri bağışladığımız gibi, sen de bağışla suçlarımızı. Bizi günah işlemekten kuru ve kötülüklerden kurtar.”Her dinde olduğu gibi, Hıristiyanların da mezhep ve ülkelere göre değişen dinleri için önemli bazı kavramlar bulunmaktadır (Tümer,1989:21);

➤ **Komünyon (Missa) Ayini**

Yahudilerde erkek çocuklar, doğumlarının sekizinci günü sünnet olurlar ve o gün kendilerine isim konur. Ön derinin ayrılması, Tanrı ile Hz. İbrahim arasındaki anlaşmanın görünen işareti sayılır. Bir çocuk 13 yaşını doldurmasıyla “Bar mızva” (ergin) olmuş sayılır ve bir dua kemeri kuşatılarak dînî cemaata alınır. Bu tarihten itibaren çocuk, Tanrı katında dînî emirlerden sorumlu sayılır. Ailevî hayatta ise, en önemli hadise evlenmedir. M.S. 1000 yıllarına kadar birden fazla kadınla evlenmeye izin veriliyordu. Ancak daha sonra, haham Herşem ben Yudanın gayretleriyle bu izin kaldırılmıştır. Evlilik işareti olan nikâh yüzüklerini ise, sağ ellerinin İşaret parmaklarında taşırlar. Ölülerini toprağa gömerler. Kadınlar cenaze merasimlerine katılmazlar. Dinî bakımdan, adet gören, lohosa olan kadınlar ve bazı hastalık sahibi kişiler temiz sayılmazlar. Ölü bir hayvana veya insana dokunmak da taharetin bozulmasına sebep olur. Dindar bir Yahudi'nin bir ölünün bulunduğu yerde dahi bulunması doğru sayılmaz. Bu manevi kirlerden İslam'daki abdest gibi özel dinsel yıkanmalarla temizlenilir. Ayinde ilahiler okunur, haç çıkarılır, dua ve tövbe edilir. Mihrap (sunak) yanında duran rahip tarafından, kutsanacak ekmek ve şarap Allah'a sunulur. İlahiler ve şükran duası okunur. Ekmek ve şarap dualarla kutsanır. Bazı dua ve ilahilere cemaat da iştirak eder. Kutsanan ekmek ve şarap cemaate dağıtılır Bitiş duasıyla ayin son bulur.

➤ **Haç İşareti**

En basit ve yaygın bir dua türüdür. Katoliklerde mümin sağ elini ilk önce alnına, sonra göğsüne, sonra sol omzuna ve nihayet sağ omzuna götürür. Bunu yaparken şu sözleri söyler: “Peder, Oğul ve Kutsal Ruh 'un adıyla, Amin” İşaretin sırası mezheplere göre değişebilir.

➤ **Rabbin (İsa'nın) Duası**

En yaygın dualardan biridir. İslam'daki Fatıha Suresinin önemine sahiptir. İçeriği şudur: "Göklerdeki Pederimiz, Adın yüceltilsin, Hükümranlığın gelsin. Göklerde olduğu gibi, yeryüzünde de senin isteğin olsun. Günlük ekmeğimizi bu gün de bize ver. Bize kötülük

edenleri bağışladığımız gibi, sen de bağışla suçlarımızı. Bizi günah işlemekten koru ve kötülüklerden kurtar” (Jacob,1994:15).

➤ **Diğer Dualar**

Sabah ve akşam duaları, yemekten önce ve sonra yapılan dualar, tespih duaları vs. sayılabilir. Günlük duaların kilisede yapılması daha makbuldür. İbadet vakitleri cemaatin durumuna ve iklime göre ayarlanır. Kutsal kitaptan parçalar ve ilahiler okunur. Haftalık pazar ibadet ve duaları Hıristiyanların hayatlarında önemli bir yer işgal ederler. Temizliğe itina gösterirler. Katoliklerce bu ibadete katılmak zorunludur. Yıllık dua ve ibadetler de dini bayram ve kutsal günlerde yapılanlardır.

➤ **Bayram Günleri**

Hıristiyanların sene boyunca birçok bayram ve kutsal günleri vardır. Bunlar üç gruba ayrılırlar: Noel ve Paskalya bayramı devreleri ve olağan pazar günleri. Noel ve Paskalya Bayramlarından önce birer hazırlık süreleri vardır. Bayram günlerinden sonra da bu süre devam eder.

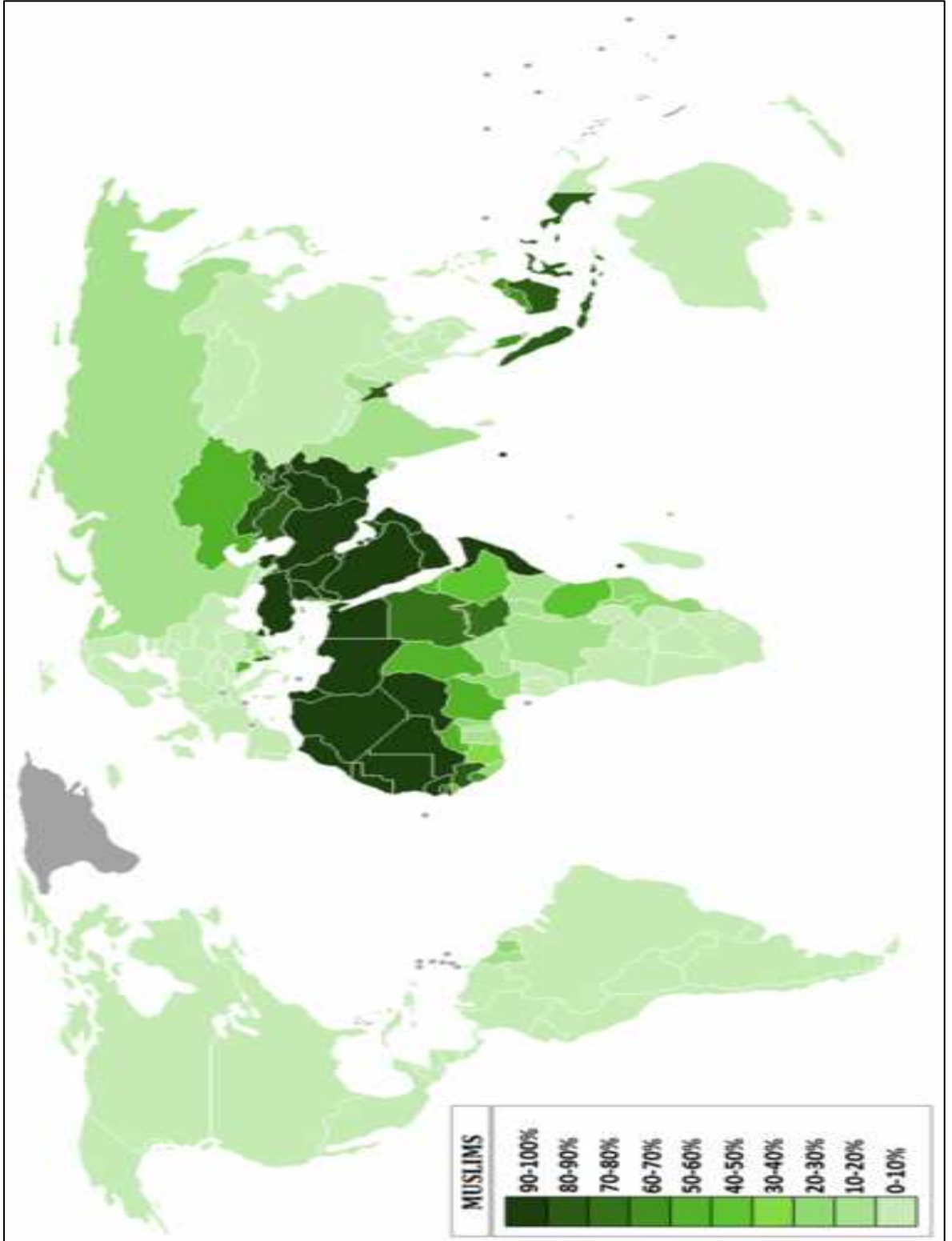
➤ **Noel Zamanı**

Rivayete göre, bir ahırda doğan ve yemliğe konan İsa'nın hatırasına, ahır ve yemlik, bebek İsa, Meryem ve Yusuf, öküz, merkep ve bir kaç koyun, kuzu tasvirleri yapılır. Dini sene Noel bayramından önceki dördüncü pazar gününde başlar. Bu pazar gününde, Noel Bayramına bir hazırlık olan Küçük Perhiz ya da Noel Perhizi veya Bekleyiş (Almanca Advent, Fransızca Avent) devresi başlar. Dört pazar gününü içine alır. Bu sürede Hıristiyanlar kendilerini İsa Mesih'in doğum günü olan Noel bayramına hazırlarlar. Perhiz yaparlar, oruç tutarlar, kendilerini biraz daha çok dua ve ibadete verirler. Noel 25 Aralıkta kutlanır. Ortodoks kiliselerde ise 6 Ocakta kutlanır.

➤ **Paskalya Devresi**

Kül Çarşambası ile başlar ve Pentokost bayramı ile son bulur. Paskalya Bayramı, İsa Mesih'in ölümden dirilişinin hatırasına kutlanır. 40 gün sonra İsa'nın göklere çıktığı inancıyla İsa'nın Miracı bayramı kutlanır. Eğer 40. gün pazara tesadüf etmezse, pazara ertelenir. Paskalyadan elli gün sonra da Kudüs'te toplanan havariler üzerine Kutsal Ruh'un inişi anısına Pentokost Bayramı kutlanır.

Şekil 4: Ülkelere Göre Müslüman Nüfus Yüzdesi

Kaynak: www.wikipedia.com.

Kiliselere ve ülkelere göre değişen, Aziz Bayramları da vardır. Sayılan pek çoktur. Kiliseler bu hususta özel takvimler hazırlarlar (Yıldırım, 2005: 125-133).

1.3.2.3. İslam Dinine Göre İbadet

Her dört kişiden birinin Müslüman olduğu dünyamızda İslam dininin önemi her geçen gün artmaktadır. İslamiyetin temel taşı ibadetlerdir. Allah'a karşı vazifelerinin idrakında olan insanın, buyrulan emirlere uyması, onları yerine getirmeye çalışması, kendisine sunulan nimetler karşısında teşekkürü ibadettir. Genelde bunlar: namaz, oruç, zekat, hac vs. gibi Kur'an'da belirtilen ahlâki ve hukuki emirlere uyulması, saygı gösterilmesidir. İbadetleri kendi içerisinde üçe ayırmak uygun görülmüştür (Ateş,1997:220-235):

1.3.2.3.1. Farz İbadetler

Dinî sorumluluk, yapılması dinen gerekli olma, beyan etme, kesme, hisseye ayırma anlamlarını ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de onsekiz yerde geçen kelime değişik anlamlarıyla kullanılmıştır. Bir fıkıh terimi olarak farz: Şâri' tarafından emrolunduğu kat'î delil ile sabit olan; özürsüz, mutlak surette terkedildiğinde ceza gereken amellerdir. Özürden maksat, dinin meşru gördüğü özürdür; meselâ yolcunun orucu terk etmesi gibi. Mutlak terketmekten maksat; bir engelden dolayı geciktirmek anlamındadır. Namazın vaktin başında kılınmaması gibi. Tariften de anlaşılacağı gibi zannî delil ile sâbit olan hükümleri Hanefî hukukçuları farzın kapsamına almamıştır. Farz, kat'i deliller ile sâbit olduğu için inkâr edildiğinde küfrü gerektirir. Şayet yorumlanarak inkâr edilirse, inkâr eden fâsık olur.

Farz, mükellef açısından ikiye ayrılır:

- Farz-ı ayn: Her mükellefin mutlaka yapması gereken vazifedir.
- Farz-ı kifâye: Mükelleflerden bir kısmının yapması ile diğerlerinin üzerinden sorumluluğu kalkan vazifedir (Bilmen,1997:1- 33).

Farz ibadetler yapılmadığı takdirde kişi sorumlu olur. Bir ibadetin farz olması demek, onun Yüce Allah tarafından açık ve net olarak emredilmiş olduğunu gösterir. Bu ibadetleri kısaca izah edecek olursak;

a) Namaz

Namaz ibadetinin Arapça aslı “salât” kökünden gelmektedir. Salat “dua, tebrik, iki varlık arasında cereyan eden birincisinin diğerine yüceliğini, kudsiyetini, şerefini ve ululuğunu bütün samimiyetiyle ifade etmesi” anlamlarına gelmektedir (Tezekici, 2007:16).

Namaz (salât) kelime olarak “Dua” anlamındadır. Ancak bu duadan kasıt “Resmî, şekilsel” duadır. Zamanları ve prensipleri Kur'an'da belirtilirken, uygulanışı peygamber tarafından hayatı boyunca müminlere gösterilmiş ve öğretilmiştir. İnsanı kötü işlerden ve uygunsuz davranışlardan koruyucu bir ibadettir. Allah'a tazim ve ona şükürdür, duadır. Günahlardan pişmanlık duyup af dilemektir. Her Müslüman tek başına veya toplu halde yerine getirebilir. Mümin, namazla doğrudan doğruya yaratıcısının huzuruna çıkmış ve kulluk vazifesini yerine getirmiş sayılır.

İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnette en çok değer verilen ibadet namazdır. Allah'ın ibadetlerden ilk emrettiği vecibedir (Tezekici, 2007:16). Kur'ân-ı Kerim'de “Muhakkak namaz hayasızlıktan ve fenalıktan vazgeçirir” (Ankebut, 29/45) buyrulmaktadır. Yani namaz ibadetinin en önemli yönlerinden biri insanı açık çirkinlikten, edepsizlikten, kötülüklerden, ahlâksızlıktan, aklın ve dinin beğenmeyeceği uygunsuzluklardan kurtarması ve uzaklaştırmasıdır. Kurallarına uygun olarak namaza devam edildikçe güzel davranışlar artar ve gelişir (Sabûnî, 1990: 48).

Duygu düzeyi yüksek olan bir namaz ibadeti; sorumluluk duygusu, vicdanlılık, sabır, diğergamlık, doğruluk, dürüstlük, şükür, vefa ve alçakgönüllülük gibi iyi ahlâk özelliklerinin kazanılmasında insanlar üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır. Su insandaki maddî kirleri giderdiği gibi namaz da manevî kirleri gideren, manevî bir temizlik ilacıdır (Tezekici,2007:18).

Namaz Allah'ı hatırlamayı ve O'na yakınlaşmayı sağlayan, ruhu kötülüklerden temizleyen, kalbi güzelliklerle aydınlatan, insana miraç hayatı yaşatan bir ibadettir (Gazzâlî,1971: 60). Namaz kılan müminin en azından dört kazancı bulunmaktadır: Birincisi maddî temizlik; ikincisi kalp, beden ve ruh sağlığı ve sağlığı; üçüncüsü vaktin düzenlenmesi; dördüncüsü ise toplumsal bütünleşmedir (Ece, 1999: 57).

Bütün ibadetlerde ilk hedef yaratıcının hatırlanmasıdır. İslâm'ın istediği namazda da amaç budur. Sevgi, saygı, itaat ve tefekkürün son sınırı, dünyadan tamamen uzaklaşıl

bir anın yaşanmasıdır. İnsan zihni sadece Allah düşüncesi üzerinde odaklanarak diğer bütün düşünce ve duygulardan sıyrılır (Sunar, 1965:31).

b) Zekat

İnsanlar arasındaki huzursuzluk nedenlerinden birisi de içtimaî hayattaki ekonomik dengesizliklerdir. Ekonomik sıkıntıların akabinde ortaya çıkan ahlakî buhranları önlemede, zengin-fakir arasındaki dengeyi kurmada zekât vazgeçilmez bir tedbirdir. İslâm'ın beş temel prensibinden biri olan, ilk görünüşte bir ibadet olarak görünse de, temelde sosyal dengeyi sağlamada ve ferdin vicdanında ekonomik sarsıntıları gidererek psikolojik huzursuzlukları ve ahlâkî çöküntüleri gidermede çok önemli bir çaredir.

Namaz, dinin ve dinî hayatın direği olduğu gibi, zekât da sosyal hayatın dayanak noktasıdır. Zekât, toplumda içtimaî huzuru, fertler arasındaki dayanışma ve yardımlaşmayı getiren, sevgi ve saygı bağlarını kuvvetlendiren bir ibadettir. Zekât veren ferdi topluma bağlar. Bu bağın iskeleti sevgi ve kardeşlik bağıdır.

Sosyal veya iktisadî yönden, hangi seviyede olurlarsa olsunlar, sağlam ve dayanışma içinde bir toplum kurabilmek için insanların karşılıklı yardım ve ilişki içerisinde olmaları gerekir. Bu karşılıklı yardımlaşmanın bulunmadığı toplumlar iktisadî hangi düzeye ulaşırlarsa ulaşsınlar mânen tatmin bulamayacaklar; yabancılaşma insanlardan kaçış, ihtiras, haset ve bunların sonucu olarak da fesat ve anarşiden kendilerini kurtaramayacaklardır (Beşer, 2004:37).

Toplumda psikolojik açıdan en sağlıklı kişiler, kendilerinden bir şey eksildiğini düşünmeden veren kişilerdir. Bu kişiler, kendinden bir şey vermenin insanı eksik bırakacağı yanılığına kapılmazlar (Dowrick, 2000: 173).

c) Oruç

Oruçla insan kötülüklerden uzak durarak nefsini terbiye eder, imanı olgunlaşarak Allah korkusu daha da güçlenir, ahlâkı zaman içinde güzelleşir. Oruç ruh sağlığı ve kalp temizliği yönünden son derece önemli bir ibadettir. İnsandaki hayır duygularıyla şer duyguları birbirleriyle çarpışma halindedir. Beden güçlenip ruha hakim olunca, süflî arzular ve kötü hisler galip duruma geçer. Ruh güçlenip galip duruma geçince de ulvî arzular ve iyi hisler galip duruma geçer. Maddî gıdalar bedeni ve nefsi besleyip güçlenmesini sağladığı gibi; namaz, zekât, hac, zikir, Kur'ân okuma ve oruç gibi ibadet

ve taatlar da ruhu besleyip güçlenmesini temin eder. Zira ibadet ruhun gıdasıdır. Bir Müslüman Ramazanda bir taraftan mutad ibadetlerini aksatmadan ifa eder, buna ek olarak zikir ve Kur'ân tilaveti gibi nafil ibadetleri eda eder, zekât, fitra ve sadaka verir. İtikâfa çekilir, geçici bir süre için tarik-i dünya olur. Bu tür ibadetlerle ruhunu besler ve kuvvetlendirir. Diğer taraftan bedenî ve behimî arzuları besleyen maddî gıdaları azaltarak cismanî tarafını da zayıflatır. Az yemek, az uyumak ve az konuşmak suretiyle cismaniyetin mağlup ve mahkum; ruhaniyetin galip ve hakim duruma geçmesini temin eder (Uludağ, 1989: 87).

Oruç ibadeti, olumsuz duygu, düşünce ve hareketleri irade gücünü kuvvetlendirme yoluyla ortadan kaldırır. Oruç ibadeti ile insanlar, hırslarını, dünyevî tutkularını, akıl-ahlâk dışı istek, fantezi ve davranışlarını kontrol altına alabilen, hatalarını bilinç düzeyine çıkmadan ortadan kaldırabilen güçlü bireyler haline gelirler. Oruç, insanı sabra, dayanıklı olmaya alıştıırır. Bugün isteğiyle oruç tutan kimse, bir gün savaş, deprem veya başka felaketler gibi zor şartlar karşısında yiyecek bulamadığı zaman, daha önce kendisini aç kalmaya alıştırdığı için dayanır. Oruç, Ramazan ayı süresince müminlerin sabahleyin henüz güneş doğmadan önce başlayıp, akşam güneş batıncaya kadar süren her türlü yeme, içme vs. gibi bedensel ihtiyaçlarından uzak durmak, bunlarla ilgili güçlü arzulara sabır etmektir. Gayesi, arzu ve ihtirasları, duyuları ve hayvansal hisleri kontrol altında tutmayı öğretmektir. Ancak bu ibadet bedensel kuvvetleri elverişli olanlara emredilmiştir. Sağlığı elverişli olmayanlar, hastalar, yolcular, lohusa ve hayızlı kadınlar, sonradan uygun duruma kavuştuklarında, tutamadıkları günler sayısınca oruçlarını tutarlar.

Oruç Kur'an'ın da işaret ettiği gibi İslam'dan önce gelen dinlerde de vardır. Ayrıntılarda farklılıklar olmakla birlikte, Yahudilikte Behor ve Teşa-Beav, Hıristiyanlıkla Paskalya oruçları bunun örnekleridir (Akyüz, 1995: 26-28).

d) Hac

İnancın pratiğe yansımaları olan ibadetler, hem bireyi, hemde toplumu psikolojik ve sosyolojik olarak huzura kavuşturmayı hedeflemektedir. Bu, ibadet boyutuyla Allah-kul ilişkisini güçlendirirken, hikmet boyutuyla da ruh sağlığı ve sosyal dayanışmayı beslemektedir. Bedenle yapılan namaz ve oruç ibadetinde nefis terbiyesi ağır basarken; mal varlığıyla yapılan zekat, sadaka ve kurban ibadetlerinde dayanışma ruhu öne

geçmektedir. Hem bedenle, hem de mal ile yapılan hac ibadetine gelince, o bu özelliklerin hepsini bünyesinde toplar. O bir taraftan maziye yapılmış ibretli bir yolculuk iken, diğer taraftan da geleceğe yapılacak yolculuk için çizilecek hikmetli bir yol haritasıdır (Erul&Keleş,2007 :1-2).

İslam'da bütün ibadetler özü itibariyle kulun Allah'a yönelişi; huzuruna çıkıp kulluğunu, sevgi, saygı, şükür ve bağlılığını arz edişi; bir başka ifade ile manevi planda kulun Allah'a yolculuğu demektir. Bu durum mahiyeti gereği, hac ibadetine daha bir belirginleşir, adeta somutlaşır. Çünkü hac ibadeti neredeyse bütün ibadetleri içinde barındıran bir özelliğe sahiptir. Zira o hem bireysel, hem sosyal; hem bedeni, hem mali; hem somut, hem soyut yönleri olan bir ibadettir (Şentürk,2008:74-75). Hac, Allah'ın yeryüzündeki evinin melekler ve insanlar tarafından ziyaret edilmesi manası taşısa da hac ibadeti ile beraber namaz, oruç ve zekat gibi çeşitli ibadetleri yapmak insan şahsiyetinin eğitimine, nefsinin temizlenmesine ve hayatın sorumluluklarını taşımaya sağlayan yararlı, övülmüş birçok sıfatlarla eğitilmesine, ruh sağlığı yerinde olgun kişiliğin oluşmasına yardım eder (Necati, 2002:289).

İslam'da hac bir yandan Kâbe'ye gitmek için yeryüzünde menziller katetmek; diğer yandan aynı zaman dilimi içinde nefis menzillerinde mesafe almak; manevi, ahlaki ve ilahi bir sefer yapmak, bu suretle kâmil ve faziletli, takva sahibi ve arif bir mümin olmaktır. Maddi seferle manevi süluk aynı andadır ve eş zamanlıdır. İslam'da hac insan merkezlidir, gaye insani meziyet ve hasletlerin geliştirilmesi ve yetkinleştirilmesidir, kişinin insan ve eşrefi mahlûkat olduğunun bilincine vararak buna göre kendine bir çeki düzen vermesi, nefisini zapt-u rapt altına almasıdır.

Bu nedenle hacca manevi seyir olarak bakarız. Kişi hac ile hem yeryüzünde menziller kat ederken hem de manevi alemde seyru sülukunu tamamlama gayretindedir. Seyru sülukunu tamamlama gayretinde olan bir kişi nefis terbiyesi ve ahlaki zafiyetlerin ortadan kalkmasında ciddi bir yol almaktadır. İnsan, Allah'ın seçkin davetlileri arasına girdiğini ve Onun huzuruna hangi ruh hali ile gideceğini idrak etmelidir. Namaz esnasında kıyamda hac esnasında özellikle tavaf ve Arafat'ta vakfede Hakk'ın huzuruna davet hissedilir. Önemli olan inanan kişinin bu davete icabeti ve bu icabetin hakkını vermesidir. Aynı zamanda hac birlik ve beraberlikten doğan kuvvetin fark edildiği bir ibadettir. Hac'da insanlar ferd olarak fani, cemiyet olarak baki olur. Hac, insana hayatın

güçlüklerine katlanmayı, nefisle mücadele etme ve arzularını kontrol etmeyi, irade gücü, kararlılık, insanları sevme ve onlara iyilik etmeyi öğretir; onlarda sosyal birlik ruhu, yardımlaşma ve dayanışma duyguları yükselir (Sayın,2010: 44-45).

Hac, insanın nefisini günahlardan temizler, duru bir hale getirir. Onu ihlasla donatır, yeni bir hayatın kapılarını aralar. Hac, imanı kuvvetlendirir. Allah'a verilen sözünün yenilenmesine yardım eder. Hac mümine, İslam'ın muhteşem geçmişini hatırlatır. Öte yandan hac, zorluklarıyla insanı sabra ve tahammüle alıştıırır, disipline eder ve ona emirlere uyma şuurunu kazandırır (Yağmur, 2006:25-26). Hac Allah'a yolculuk ederken kardeşliğin özü ve beslendiği kaynaktır. Çünkü kardeşliğin ilk sebebi, aynı esaslar dâhilinde birleşmek ve kaynaşmaktır. Kişiler arasında ortak yönlerin kuvvetli olması nispetinde ülfet ve kaynaşmak kuvvet kazanır. Ruhların birbirine benzemesinden vuslat meydana gelir ki bu, kardeşliğin ikinci mertebesidir (Sayın,2010:46-47).

Hac, dünyanın her tarafından gelen Müslümanların aynı amaç için bir araya gelmelerine ve böylece kolektif bilincin oluşmasına imkân veren evrensel bir olaydır. Dilleri, renkleri, ırkları, ülkeleri, kültürleri, sosyal ve ekonomik durumları farklı olan milyonlarca Müslüman, aynı inanç ve aynı duygular içerisinde yekvücut olduklarını, kardeş olduklarını, bir bütün olduklarını yaşayarak idrak ederler. Bu haliyle hac, Müslümanlar arası etkileşim ve iletişim için bulunmaz bir fırsattır. Kısa bir sürede ortak duygu, düşünce ve amacın gizemli motivasyonu, aynı toplumun bireyleri olduklarının bilincine vararak, tüm hayatları boyunca unutamayacakları dostluklar kurarlar. Böylece hac, uluslar arası barışın, birlikteliğin ve dayanışmanın da fırsatını bahşeder. Müslümanlar, kardeşlik duygularıyla birbirleriyle tanışıp, karşılıklı görüş alış-verişinde bulunurlar, problemlerine birlikte çözüm ararlar (Erul & Keleş,2007:7-8).

Hac sadece bedenimizin seyahati değil, aynı zamanda ruhumuzun da seyahatidir. Belli bir zamanda belli zeminleri ziyaret etmek, mukaddes mekânların havasını teneffüs etmek, dinî hayat açısından birçok bereketi ihtiva eden bir faaliyettir. Zaman, mekân ve kardeş üçlüsü ile gönüller derinlik kazanmakta, “imanın tadı” hissedilir hale gelmekte aşkın olanla temasın getirdiği huzur hali yakalanmaktadır. Hac inanan bir kimsenin inanç kökleriyle bağlantısını tazelemesi bakımından önemlidir. Hac'da, Hz. Peygamber (S.A.V.) ve arkadaşlarının tevhid ve adaleti hâkim kılma mücadelesi, bu süreçte

yaşanmış acılar, adeta bir film şeridi gibi bu kutsal mekanları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer (Kara, 2001:39).

Hac, sağlığı ve mâlî durumu müsait olan müminlerin ömürlerinde bir defa, haram aylar içinde Kabe'yi ziyaret etmeleri ve ona bağlı diğer şartları yerine getirmeleri ile ilgili bedensel bir ibâdetdir. Haram aylar; Zu'l-Ka'de, Zu'l-Hicce, Muharrem ve Recep olmak üzere dört aydır. Peygamberimiz (S.A.V.) hac gününü Zu'l-Hicce'nin 9. Günü Arafat'da vakfe ile başlatmıştır. Ancak dünya nüfusunun artması ve yolculuk imkânlarının kolaylaşması gibi sebeplerle artan hac isteklerinin karşılanması, milyonlarca hac misafirin bir anda Mekke' de barındırılması her yıl biraz daha güçleşmektedir. Zaruretlere binaen gelecekte hac ibadetleri sayısının haram aylar içinde artırılması mümkündür. Diğer dinlerde de kutsal yerleri ziyaret şeklinde ibadetler vardır. Ancak İslam'daki gibi farz ve zorunlu değildir (Tümer ve Küçük,1988:128-132; Tırabzon, 2008:12-14).

1.3.2.3.2. Vacib İbadetler

Vacib, yapılması farz gibi kesin olan, fakat Kur'an-ı kerimdeki delili farz kadar açık olmayan emirlere denir. Vacibin hükmü farz gibidir. Vacibi terk etmek, tahrimen mekruhtur. İbadetlerdeki vaciblerden bazıları şunlardır (www.dinibil.com);

- Adağı yerine getirmek,
- Başlanan nafil namazı tamamlamak,
- Vitri kılmak ve kunut duasını okumak,
- Namazda bir farzdan bir farza geçmek, mesela kıyamdan rükûa giderken ve secdeden kıyama kalkarken geçişi geciktirmemek,
- Esselamü aleyküm ve rahmetullah diyerek namazdan çıkmak,
- Farzların iki rekâtında ve diğer namazların her rekâtında Fatihâ okumak,
- Fâsîd olan yani bozulan sünnet ve nafil namazları iade etmek,
- İlk iki rekâtta Fatihâ okumak,
- Fatihâ'yı zamm-ı sureden önce okumak,
- Namazda son oturuşta Ettehiyyatü'yü okumak,

- Namazda birinci oturuşta oturmak ve Ettehiyyatü'yü okuyunca beklemeyip kalkmak,
- Bayram namazlarını kılmak ve kurban bayramında, Arefe günü sabah namazından, dördüncü günün ikindi namazına kadar, farzlardan sonra teşrik tekbirini okumak,
- Cemaatle kılınan namazda imama tâbi olmak,
- Namazda zamm-ı sure okumak,
- Nisaba malik olan için fitra vermek ve kurban kesmek,
- Rükûda üç kere Sübhanallah diyecek kadar durmak,
- Rükûdan kıyama doğrulunca ve iki secde arasında doğrulup oturunca, bir kere Sübhanallah diyecek kadar durmak,
- Gerektiğinde secde-i sehv yapmak,
- Secdeleri birbiri arkasından yapmak,
- Sesli okunacak yerde sesli, sessiz okunacak yerde sessiz okumak,
- Tadil-i erkâna riayet etmek,
- Tahrimen mekruhu terk etmek,
- Tilavet secdesi yapmak.

1.3.2.3.3. Sünnet İbadetler

Farz ve vacip ibadetlerin dışında Hz. Muhammed (S.A.V.)'in genelde sürekli olarak yaptığı ve bize de yapmayı önerdiği ibadetlere sünnet denir. Örnek: Yemekten önce elleri yıkamak, diş temizliğine dikkat etmek gibi (Kuzudişli,2007:2-45). Hz. Muhammed (S.A.V.)'in kendiliğinden emrettiği veya yaptığı ibadetlere (Sünnet) denir. Sünnet ikiye ayrılır:

- Sünnet-i hüda
- Sünnet-i zevaid

Sünnet-i hüda: Buna sünnet-i müekkede de denir. İslam dininin şiarıdır, başka dinlerde yoktur. Bunları Hz. Muhammed devamlı yapmış, nadiren terk etmiş ve terk edenlere de bir şey dememiştir. Ara sıra terk ettiği sünnetlere de (gayri müekkede) denir. Müekkede

sünneti, özürsüz (mazeretsiz) devamlı terk etmek mekruhtur, küçük günah olur. Namaz içindeki müekked sünnetleri terk etmek ise tahrimen mekruhtur.

Sünnet-i zevaid: Hz. Muhammed'in, ibadet olarak değil de âdet olarak devamlı yaptığı şeylere denir. Zevaid sünnetleri terk etmek mekruh değildir. Hz.Muhammed'in giyiniş şekli, iyi şeyleri yapmaya sağdan başlaması gibi şeyleri sünnet-i zevaidir.

Hz. Muhammed (S.A.V.)'in uygulanmayan önemli sünnetleri;

- Sık sık Kuranı Kerim okurdu.
- Kuranı Kerimi hayatına geçirirdi.
- Yüce Allah'ın emir ve yasaklarından asla dışarı çıkmazdı. (Şüphesizki Emir ve Yasaklarıda Rabbimizin Vahy'lerini okuyup bilirdi)
- En yüce, en mükemmel ahlaka sahipti (Allah bir ayetinde Hz.Muhammed (S.A.V.)'i şu şekilde övmektedir: "Ey Resulum Şüphesiz ki Sen Yüce bir ahlaka sahipsin").
- Her türlü felakette son derecede sabırlıydı. (Hz.Muhammed (S.A.V.) bir hadisinde: "Sabır felaket ile ilk karşılaşma anında olur" buyurmuştur)
- Kendisine ne kadar zulum vede ağza alınmayacak sözler sarfedenlere bile affedip bağışlardı. (Onlar için Allah'a yalvarıp "Onları Affet Ya Rabbim" diye dular ederdi).
- Konuşurken bir uslub ile nezaket ve tatlılık ile her kesimin anlayacağı bir tarzda konuşurdu.
- Şaka dahi olsa asla yalan konuşmazdı.(www.dinimizislam.com).

1.3.3. İbadetlerin Manevi Boyutu

İnsanın nasıl ki bir bedeni bir de ruhu, bir maddî bir de manevî yönü varsa, dinîn de bir zahirî bir batını, yani bir dış yüzü bir de iç yüzü vardır. İbadetlere görünen şekillerinin ötesinde bir iç anlam vermenin, batını bir yorum getirmenin eski bir geleneği bulunmaktadır. Batını yorumlar dinîn zahirîni küçük görmeyi veya onu red ve inkâr etmeyi gerektirmez. Bu yönden tasavvuf anlayışı, tarihteki yıkıcı Batınlık mezhebinden ayrılmış olur. Ölçü şudur: Zahirî ve batını yorum ve izahlar ruh ve beden gibi birbirini tamamlamak durumundadır. Zahire dayanmayan bâtinî açıklama geçersiz olduğu gibi, bâtinî hiçe sayan zâhirci görüş de eksik ve yanlıştır. İbadetlere, görünen şekillerine ve

dış yüzlerine ilâve olarak bir takım yorumlar getirmek ve iç anlamlar üzerinde durmak, onlara daha bir canlılık ve derinlik kazandırır. Böylece sembolik ve şekilden ibaret gibi görünen bazı hareketler, insanın gönlünde ve kafasında yeni bir anlam ve boyut elde etmiş olur. Çağımız stres asrıdır. İnsanlık bu problemi çözenin yollarını aramaktadır. Bu yollar arasında en önemlisi ibadettir. İbadet, günlük meşgale ve faaliyetler arasında Allah'a yönelik gibi önemli bir vazifenin bulunduğunu insanlara hatırlatır. İnsanı dünyanın küçük ihtiraslarından sık sık kurtarıp Allah huzuruna davet eder, vicdan muhasebesine çağırır. Ruhlara huzur ve inşirah verir. İbadetler, dini hisler ve heyecanların maddi tezahürleridir. Bunlar suni değildir. Dini hayat yaşayan bir ferdin, inandığı kutsi varlık karşısında duyduğu heyecanın hareket şeklinde ifadesidir. Hem ibadet, kulun dergâhı İlahiye'ye ihtiyaçlarını arz etmesi, O'na dua ile iltica etmesidir. Bu iltica ile insanın kalbi ve ruhu her türlü elem ve kederden kurtulup sürur ve rahata kavuşur. Buna ise kul muhtaçtır (www.sızıntı.com.tr).

1.3.3.1. İbadetin Hikmeti ve Önemi

İbadet, yalnız Allah'ın emrini yerine getirmek ve onun rızasını kazanmak maksadıyla yapılır. Allah katında makbul olan ibadet, hiçbir menfaat düşüncesi olmadan böyle halisane bir niyetle yapılan ibadettir. Bununla beraber, Allah'ın emirlerinde birçok hikmetler, bizim için maddî ve manevî pek çok faydalar olduğunda şüphe yoktur. İbadetlerin, sadece Allah'ın emri olduğu için yerine getirilmesi gerektiği ve emir varken de herhangi bir hikmet aramaya gerek bulunmadığı fikri, ilk etapta düşünülse de insanlar tarafından bilinsin bilinmesin her emrin mutlaka bir hikmet ve maslahatı vardır. Bu bakımdan insanın, herhangi bir emri uygularken o emirde ne gibi amaçlar gözetilmiş olabileceğini düşünmesi ve ondaki hikmetleri ve maslahatları anlamaya çalışması onu, farklı bir şuura ve farklı bir boyuta taşıyabilir (Bardakoğlu,2003:218). İbadet; insanı kendisini kuşatan zaman dilimi ile birlikte uçsuz bucaksız varlıklar âlemi içerisindeki konumunu algılamasına vesile olup ona göre davranmasını sağlamasıdır. Kişinin kendisini tanımasına yarayan bu davranış neticesinde fert, kendisine güven duyarak huzura erişmektedir. İbadet, kalbi fenalıklardan ve kötü eğilimlerden temizleyerek insan ahlakının yükselmesine vesile olur. İbadet karakteri de sağlamlaştırır. Gönülden ve içten Allah'a teveccüh eden mümin yalandan, tembellikten, günahattan kaçınır; İslam'ın koyduğu dinî ve ahlaki esaslara samimiyetle bağlanır ve inanır (Pazarlı,1968:172).

İbadet'in hikmetlerinden bir diğeri de imanı takviye etmesidir. Zira Allah'a sadece iman edip ibadeti bir kenara bırakmak, kuru bir toprağa çekirdeği atıp fidan olmasını beklemek gibidir. Nasıl ki çekirdek gelişip büyümesi için suya ihtiyaç duyuyorsa, aynı şekilde

Allah'a olan imanın da gelişmeye, sağlamlaşmaya ve dış güçlere karşı korunmaya ihtiyacı vardır. İşte ibadet, imanın bu ihtiyacını giderecek tek kuvvettir. Çünkü Hz. Peygamber (S.A.V.), imandan tat almayı ibadet etmeye bağlamıştır. Ancak ibadetin hikmeti ve önemi üzerinde düşünürken onu bir tek boyuta indirgemek hem ibadetin mahiyeti hem de bu ibadeti yerine getirenlerin buldukları mertebe ve seviye bakımından doğru değildir. Çünkü herhangi bir seviyedeki bir insan için ibadetin amacı, sadece imtihan ve deneme iken, bir üst seviyede bulunan biri için ibadetin amacı, nefsin terbiye edilmesi ve disiplin altına alınmasıdır. Belki daha üst bir seviye için ise Allah'a ibadet, bütün bu amaçların üstünde ve ötesinde gönüller için üstün bir haz, ruhlar için bir vuslat ve insanın ruhen mutluluğu olacaktır (Bardakoğlu ,2003:218).

Neticede diyebiliriz ki, ibadetlerin meşru kılınmasındaki hikmetler ve yararlar her türlü düşüncenin üstündedir. İbadet eden bir insan yaptığı bu ibadete Allah'a bir borç vermiş olur. Fakat bu borç karşılığı misli misline mutlak olarak iade edilecek cinsten bir borç değildir. Bundan dolayı, ibadet yalnız Yüce Allah'ın rızası için ve ona şükür ve saygı için yapılır. Ayrıca ibadetin insana yararı olmadığı düşünülse dahi, insan yine bunu bir kul görevi bilerek, sadece Allah'ın emrine uymak için yerine getirmeye çalışmalıdır. Bu düşünceler içersinde ibadetini yapan bir insan, ibadete harcayacağı dakikaları, hayatının en mutlu ve neşeli zamanı olarak kabul eder.

1.3.3.2. İbadetin Gayesi

İbadette asıl gaye, Allah'ın rızasına ermek, bir anlamda takva sahibi olmak, bununla dünya hayatını düzene koymak, iyi bir insan olabilmek ve öldükten sonra da cenneti kazanmaktır. İbadet duygusu ve ihtiyacı, insanoğlunun ruhi yapısında doğal olarak vardır. Bu gerçeği Mevdûdî (2005) şu şekilde dile getirmektedir: “Öncelikle şu kesinlikle bilinmelidir ki, ibadet düşüncesini insanlar oluşturmamışlardır. O yaratılıştan gelen bir duygudur. Bunun doğruluğu, zamanın, mekânın ve toplumların değişmesine rağmen ibadet düşüncesinin bir türlü değişmemesi özde hep aynı kalmasıyla birlikte düşünüldüğünde rahatlıkla görülebilir. Bu aynen, insanın yapısı gereği acıktığında

açlığını gidermek için gıda araması, üşüdüğü veya sıcaktan bunaldığında kalın giyecek veya serin bir yer araması gibi yaratılıştan gelen bir özelliktir ve insanlar ibadet etme ihtiyacını çeşitli şekillerde gidermişlerdir ve gidermektedirler. İsmi “ibadet” olmasa, şekilleri farklı bile olsa bu değişmez bir hakikattir. İnsanlar, bu ibadet ihtiyacını gidermek için tarih boyunca pek çok yola başvurmuştur.

Peygamberlerin getirmiş olduğu dinlerden ve bu dinlerin emrettiği ibadetlerden uzaklaştıkça şaşkına dönmüş ve tapınma duygularını tatmin etmek için de bir takım hayalî şeylere, güneşe, yıldızlara, rüzgâra, ateşe, şeytana ve bunların taştan ve topraktan yapılmış sembollerine ibadet etmeye başlamışlar. Oysa Cenab-ı Allah, en güzel surette yaratıp onu yaratılan diğer varlıklardan üstün tuttuğu ve göklerde ve yerde olanların tümünü kendisine musahhar kıldığı insanı, sadece kendisine ibadet etmesi için yaratmıştır. İnsanın bu görevini gereği gibi ifa etmesi için de onu çeşitli yeteneklerle donatmıştır. Hatta elçiler ve kitaplar göndermek suretiyle de bu görevini nasıl yapacağını kendisine bildirmiştir (Karagöz,1997:52).

1.3.3.3. İbadetin Ruhsal Boyut

Yeryüzünde varlığını sürdüren her dinin (gerek ilahî ve gerekse ilahî olmayan) kendisine özgü birtakım ibadet şekli vardır. Zaten ibadetsiz hiçbir din tasavvur edilemez. Bundan dolayıdır ki ibadet, dinî yaşamın bir parçası olarak kabul edilmiş ve dindar insanların vazgeçilmezleri arasında kendine yer edinmiştir. Bu özelliğinden dolayı, ibadetin ruhsal yönünü değil de ibadetin dindarların ruhsal dünyaları üzerindeki etkisinden bahsetmek daha mühimdir. İbadetler, aslında Allah rızası için yapılmakla beraber birçok maddî ve manevî fayda içerir. Bu faydalardan biri de, ibadetin insanı ruhsal açıdan mükemmel biri olmaya hazır ve yetkin hale getirmesidir. İnsan, beden ve ruhtan müteşekkil bir varlıktır. Bedene etki eden bir durum, aynı zamanda ruha da etki etmektedir.

Fahreddin er-Razi, beden ile ruh arasındaki bu münasebete değinerek şunları söylemektedir: “Ruh ile beden arasında hayranlık veren bir münasebet vardır. Çünkü ruh cevherinde meydana gelen her tesirden bir tesir de bedene iner. Bedende meydana gelen her halden de, bazı tesirler ruha yükselir. Baksana insan, ekşi bir şeyi aklına getirip hatırladığında dişleri kamaşır. Kötü bir şeyi ve kızgınlık veren bir hali düşünüp hatırladığında ise, bedeni ısınır. Bütün bunlar, ruhtan bedene geçen birtakım tesirlerdir.

Yine insan, herhangi bir amele devam ettiği zaman, ruh cevherinde bundan dolayı köklü ve kuvvetli bir meleke (alışkanlık) meydana gelir. Bütün bu gibi şeyler de, bedenden ruha geçen neticelerdir. Bedenin gerekli fonksiyonlarını yerine getirebilmesi ve sağlam bir yapıya sahip olabilmesi için çeşitli gıdalara ihtiyacı vardır. Belli bir müddet ihtiyaç duyduğu gıdaları almazsa vücut direncini kaybeder, bu durum, ayakta kalmasını sağlayan hücrelerin ölümüne sebebiyet verir (Uludağ,2006).

Aynı şekilde insanın bir diğer yanını oluşturan ruhun da gıdaya ihtiyacı vardır. Ancak ruh, yapısı itibariyle soyuttur. Bu itibarla “Soyut nesnelere gıda da soyut olması gerekmez mi?” gibi bir soru akla gelebilir. Bu soruya şöyle cevap verilebilir: İnsan, doğası gereği ruhunda oluşan duygularını, zahirî bir takım davranışlarla çevresine aksettirmektedir. Başka bir değişle insan, bu duygularını ancak zahirî şekillerle tatmin edebilir. “Beden bir bakıma soyut olan ruhun dünyadaki hem evi, hem de bu hayatı yaşamadaki vasıtasıdır. O dünyayı bedenle, bedeninin organlarıyla algılar; bedeninin her tarafına hükmeden görünmez bir güçtür.” Bu itibarla dindar insanlar tabii olarak, insanoğlunun ruhî yapısında mevcut olan ‘ibadet etme duygusuyla’ soyut olan ruhun gıda ihtiyacını giderirler. Böylece soyut olan ruhun gıda ihtiyacını somut bir şekilde gideren insan, hissen ve ruhen bir bütünlük kazanır. Bu haliyle de ruhsal açıdan rahat edip huzura kavuşur. İnsan, dini hayatı hem ruhu hem de bedeniyle yani bütün varlığı ile şuurlu bir şekilde yaşar. Çünkü vücut ile şuur birbirleriyle sıkı bir münasebet içindedir. Birinde meydana gelen bir hareket, diğerine de sirayet ederek onu etkilemektedir (Ünal,2007:1384).

İbadetler, insanı, beden ve ruh hastalıklardan koruduğu gibi ona sağlam ve ruhsal sağlığı güçlendiren güzel hasletler de kazandırmaktadır. Çünkü ibadetleri ihlâslı ve düzenli olarak yerine getirme, insana sabrı, zorluklara katlanmayı, nefis ile mücadeleyi, arzu ve isteklerine hâkim olmayı, insanları sevmeyi ve onlara iyilik yapmayı öğretmektedir. Ayrıca yardımlaşma ruhu ile toplumsal sorumluluğu insan nefisine yerleştirerek ona, Allah’a itaati, emirlerine uymayı ve samimi bir kullukla bütünüyle ona yönelmeyi de öğretmektedir. Bütün bunlar kâmil, olgun ve seviyeli şahsiyetin kendileriyle ayrıcalıklaştığı güzel hasletlerdir (Necati,1998:246-247). Diğer taraftan ibadetler, ibadet olarak insanı ruhen ve bedenen temizlemek için ve sağlıklı kılmak için de vaz edilmiştir. Mesela namaz ibadeti için ön şart olan abdest, insanı maddeten

temizleyen en büyük unsurdur. Hele günümüz dünyasında giderek artan çevre ve atmosfer kirliliği içerisinde yaşamak zorunda kalan insanlar için abdestin ne kadar koruyuculuk yaptığı hususu inkâr olunamaz bir gerçektir. Bilindiği üzere abdest, daha çok insanın dış dünyayla temas halinde olan el, yüz, ayak gibi uzuvların yıkanması demektir. İnsan bunları yıkamakla maddeten temizlenmiş olur. İbadetler genel itibariyle insanın, yüce Allah ve diğer varlıklarla olan münasebetlerini düzenlemede de rol oynarlar. Çünkü ibadetler, insan için içerisinde yaşadığı toplumda “uyum şartlarını” ortaya koyar. Böylece düzenli olarak ibadet eden insan, uyum şartlarından hayırseverlik ve başka insanların durum ve sorunlarına alaka duyma gibi duyguların gelişmesine ve başarılı bir sosyalleşmenin gerçekleştirilmesine yardımcı olarak ruhsal bir rahatlama yaşar. Çünkü “uyum şartları”, ruh sağlığını besleyen önemli kaynaklardır.

İbadetler aynı zamanda bir eylem, hareket ve etkinlik olduğundan kişiliğin gelişimine ve olgunlaşmasına da etki etmektedir. Çünkü gelişmenin ve olgunlaşmanın yolu faaliyette bulunmaktan geçer. İbadetlerin her biri, kişiliğin belli yönlerinin gelişip olgunlaşmasını hedef alan ve biri diğerini tamamlayan tam bir “eğitim” programı olarak anlaşılabilir (Hökelekli,1998:248). Ruhî dengelik ve kişilik bütünleşmesi, iç disiplin, nefsanî arzuların denetim altına alınması, kötü eğilim ve davranışlardan uzaklaşma, mücadele, katlanma ve dayanma gücünün artışı gibi davranış özelliklerinin yerleşmesi ölçüsünde gelişip tamamlanır. Bütün bu davranışlar da ancak ibadetler vasıtasıyla elde edilir (Hökelekli,1998:249).

İbadetler, insanda doğruluk ve emin olma faziletini geliştiren amelî bir mekteptir. Bu mektepte kişi, yumuşak huylu, vakarlı ve düzenli hareket etmeyi öğrenir. Kalbini gizli ihtiras, kıskançlık, hırs ve kin gibi kötü duygulardan temizler, nefsinin adî ve gayr-i meşru durumlara başvurmasına engel olmayı da öğrenir. Ayrıca kişi burada, ruhunu ve iradesini kuvvetlendirerek güç kazanır, dünyadan ve dünyanın etkilerinden uzaklaşarak yüce yaratıcısı karşısında üstün bir vasıf elde eder. Sonuçta bilir ki, kendisi için içerisinde ruhen huzur bulacağı ve itminana ereceği tek yer bu mekteplerdir. Ve yine bilir ki, kendisine dünyanın bütün kapıları kapansa da bu mektepler kendisi için teselli yuvaları ve yeni bir umut ışığının bulacağı huzur evleridir. İnsanın ruhunda bencillik ve menfaatçilik duygusu vardır. Bu duygular yüzünden insan, yaptığı her iyilik ve yardımın karşılığını görmek ister. Bu durum da, yardım edilenin ruhsal dünyasını

olumsuz etkiler. İnsanın taşıdığı bu duyguların (bencillik ve menfaatçilik) başkalarına zarar vermemesi için bunları terbiye etmek suretiyle kendi menfaatinde kullanması gerekir. İbadetler, bu noktada insana hasbiliğin (karşılıksız olarak iyilikte bulunmak) ve fedakârlığın yollarını açar. Çünkü ibadetler hiçbir dünyevi menfaat beklemeksizin yapılır. Aksi oldu mu bundan hiçbir fayda sağlanmaz (Şentürk,1997:149). İnsan maddî ve manevî açıdan huzur ve mutluluğu ancak ibadetler sayesinde kazanabilir. Bu husus Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: “ Bunlar iman edenlerdir. Allah'ın zikriyle gönülleri huzur-u sükuna kavuşanlardır. Haberiniz olsun ki; kalpler ancak Allah'ı anmakla mutmain olur. İman edip de güzel işler işleyenler, ne mutlu onlara” (Ra'd, 13/28-29).

Namaz ve oruç gibi ister bedenle yapılanlar olsun, zekât gibi ister malla yapılanlar olsun ve hac gibi, ister hem beden hem de mal ile yapılanlar olsun bütün farz ibadetlerde belirlenmiş bir zaman unsuru ve şartı vardır. Hiç şüphesiz bununla ibadetler insanda zaman şuurunu yerleştirmeyi ve ona zamanın değerini hatırlatmayı hedef almıştır. Mesela; namaz, insana günde en az beş defa, günün çeşitli vakitlerinde akıp giden zamanı hatırlatmaktadır: Sabah namazını kılan bir kimse, öğleyi kılınca, aradaki zamanın ve dolayısıyla ömrünün ân be ân yok olduğunu hatırlamalıdır. Bunun akabinde de daha dikkatli davranmalıdır.

İnsanın bu dünya hayatında tecrübe yapamadığı tek olay, ölüm ve ölüm-ötesidir. Çünkü ölüm bu dünyaya ait bir olgu değildir. Bununla birlikte ibadetler bu dünyada insana ölümü ve ölüm ötesini hatırlatıcı özellikte olması itibariyle ahiret hayatını düşünmeye sevk eder. Böylece de insan daha fazla iyilik yapmaya ve ahlâkını güzelleştirmeye meyleder (Bayrakdar,1987:60-61). İnsan bedeniyle madde âlemine bağlanırken, ruhuyla da ulvî ve yüce bir âleme yükselmektedir. Eğer insan engellenmezse cinsiyet, mülkiyet ve iktidar arzularında aşırı artma, ihtiras ve arzu temayülleri oluşur. Bu artış ve azgınlık insanda iç sıkıntısı meydana getirmektedir. Dolayısıyla insan kendisine manevî bir tatmin yolu arar. Bu tatmin edici unsurların basit, değersiz, zararlı ve maddî cinsten olmaması gerekmektedir (Çamdibi, 1994: 12-16).

İbadetler, insanı dünyanın zevklerinden ve dünyevi şehvetlere dayalı nefsanî arzularını kontrol altında tutarak, diğer insanlar katında cazip olan rütbe, mevki, mal ve saltanat gibi şeylerden uzak tutmakta ve insanı ruhsal açıdan büyük ölçüde rahata

kavuşturmaktadır. Netice olarak ibadet, özüne göre yani dünyanın tüm meşguliyet ve problemlerinden yüz çevirerek ibadet maksadıyla organları ve duygularıyla, saygıya dayanan samimi yalvarış ve yakarış içerisinde yerine getirildiğinde, insanın kişisel olgunluk ve erdemini etkileyebilir. Ayrıca insan ruhunun huzuruna, ulvî hislerinin tatmin ve yücelmesine, nefsin terbiyesine, kalbin tasfiyesine, ahlâkının güzelleşmesine, aile hayatının ahengine ve sosyal hayatta güven ortamının oluşturulmasına da etki eder.

BÖLÜM 2. HAC UMRE KAVRAMLARI VE TURİZMLE İLİŞKİSİ

Hac ve umre ziyaretlerinin turistik bir ürün olarak değerlendirilmesi, bu ürünün gerek ülkelere gerekse o ülkenin vatandaşlarına sunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal kazançların olduğu tartışılmaz bir gerçektir. İnanç Turizmi kapsamında değerlendirilen hac ve umre ziyaretlerinin mahiyetinin ve bu ziyaretler ile turizmin arasındaki ilişkinin yönü bilinmesi açısından kavramların açıklanması uygun görülmüştür.

2.1. Hac ve Umre Kavramları

Hac Kelimesi İbranice’de ‘hag’ şeklindedir; bayram anlamına gelen bu kelime bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak manasındaki ‘hug’ kökünden türemiştir (Harman,1996: 382). Yine kelime olarak hac; ziyaret etmek, yönelmek, gönülden istemek, kastetmek, anlamlarına gelmektedir (Bayyığıt,1998: 27). Lügatta da kastetmek, niyet etmek, yönelmek, ziyaret etmek anlamlarına gelir (Şentürk, 2008:103).

Sözlük tanımlarına bakıldığında ise Hac; dinsel bir adanma eylemi olarak bazı kutsal yerlere yapılan uzun seyahatleri ifade eder (dictionary.reference.com, 2011). Hac Dini Sebeplerle genellikle dini önemi olan mekan ve yerlere yapılan ziyaret ve gezidir. Genellikle tek tanrılı dinlerde kutsal olarak tanınan yerlerin o dinden olanlarca yılın belli aylarında ziyaret edilmesidir (Wikipedia.org,2011).

Orta Çağ İngilizcesinde pilgrime, Eski Fransızcasında pelegrin, Latince’de ise peregrinum olan kaynağını anlamı bir mesafeyi turlamak anlamına gelen per ve ager’den alan pilgrimage kelimesi Haccın İngilizcedeki karşılığı olmakla birlikte anlamı doğüstü amaçlarla veya bazı dinsel kurallar ile yapılan yolculuklardır (Catholic Encyclopedia, 2011).

Türkçe’de Hac kelimesi, Arapça HCC fiil kökünden gelir. Kur’ân-ı Kerim’de sık sık belirtildiği gibi “doğru bilgi için tartışmak”, “doğru bilgiyle delillendirmek” ve “ bilmek ve bilgi aramak” anlamlarında kullanılmaktadır. İstılah olarak ise Allah’ın Evi Kabe’yi ziyaret etmek demektir. O halde daha kelime olarak bile, hac ibadeti bilgi manasını taşır. Nitekim hac ibadeti, Zilhicce ayında yapılmaktadır. Hicce kelimesi de HCC fiil kökünden geldiği için “Bilgi Ayı” demektir. Diğer taraftan , hac esnasında ziyaret edilmesi gereken yerlerden birisi de Arafat Dağı’dır; çünkü Hz. Peygamber “Hacc,

Arafattır” buyurmuştur. Arafat da, bilmek manasına gelen ARF Arapça fiil kökünden geldiğinden, “bilgi” demektir; “Bilgi Dağı” demektir (Bayrakdar,1987: 57).

Her dinde hac olgusunu bulmak mümkündür. Eski Yunanlılarda Apollon’un Delfi’deki, Zeus’un Dodana’daki mabedi, Eski Mısır’da Siwa Vah Kudüs’ü, Hristiyanların Kudüs ve Roma başta olmak üzere azizlerin mezarları birer hac merkezleridir. Bütün tarihî arkeolojik veriler bize aslında her dinin ibadet esasları arasında haccın varlığını göstermektedir. Fakat diğer dinlerin hiç birindeki hac anlayışı, İslâm dinindeki boyutlarıyla insanın manevî, ruhî, hissî ve metafizik bütün duygularını kuşatan evrensel bir eyleme dönüşmemiştir. İslâm’da hac insana derin bir iç tecrübe yaşatır (Ak,2001:205).

Diğer dinlerde hac ziyaretleri daha çok ilahi bir kitabı bir emrin gereği olarak değil, geleneksel olarak örf ve adetlerin bir uzantısı olarak ortaya çıkmış ibadetlerden, İslam’da hac; bizzat dinin kurucusu, Şarii ve Kur’an tarafından emredilmiş, farz kılınmış, mekanı, yeri zamanı ve ritüelleri ayrıntılı olarak tespit edilmiştir (Karaman, 1998: 375).

Hac, belirli zamanda Kâbe’yi ve civarındaki kutsal sayılan yerleri usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve buralarda yapılması gereken diğer ibadetleri yerine getirmektir. İslamiyet’in beş temel esasından biri olan hac, hicretin 9. senesinde, hür, buluş çağına ermiş, akıllı, sağlığı yerinde olan, gidip dönünceye kadar yol emniyeti ve azığı olan ve oturdukları ev başka, ailesinin nafakasını karşılayabilecek durumda olanlara farz kılınmıştır. Bu farzı gücü yeten bir mükellef için ömründe bir defa yapması yeterlidir (Kartopu, 2009:82).

Hac, bütün İslam dünyasından inananların dil, renk, soy ve coğrafi bölge farklılıklarına rağmen aynı amaç için bir araya gelmelerine ve böylece kollektif bilincin oluşmasına imkan veren evrensel bir olaydır. Bu haliyle hac, Müslümanlar arası etkileşim ve iletişimi için bir fırsattır. Başlangıçta yabancı olan bu insanlar, kısa bir sürede ortak duygu, düşünce ve amacın gizemli motivasyonu, aynı toplumun bireyleri olduklarının bilincine vararak, tüm hayatları boyunca unutamayacakları dostluklar kurarlar. Hacılar ayrı renklerin, dillerin, giyimlerin, kültürel farklılıkların hikmetini anlarlar. Böylece hac, uluslararası bir barışın, birlikteliğin ve dayanışmanın da fırsatını

sunar. Kâbe, Allah'a ibadet edilmek üzere yeryüzünde inşa edilmiş bulunan ilk mabettir. Kâbe aslında bir semboldür. Kâbe'den daha çok onun temsil ettiği ve anlatmak istediği anlam önemlidir. Kâbe'yi ziyaret ve hac, en eski dindarlardan ve peygamberlerden günümüze kadar sürüp gelmiş olan bir ibadet şekli ve her zaman samimi bir şekilde bağlı kalınan bir hatıradır (Asutay,2010:5). Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in hatıralarını barındıran bölgenin, buna ilaveten İslam'ın doğduğu ve yayıldığı yerlerin, Hz. Muhammed ile arkadaşlarının faaliyet gösterdikleri yerlerin inananlar tarafından ziyaret edilmesi kişinin manevi dünyasına çok şey kazandırır (Aşık, 2001: 7).

İnsanın hem malı hem de bedeniyle gerçekleştirdiği hac insanın bütün varlığını ilgilendirir. Hac insan merkezli ve insanın ihtiyaç duyduğu hayırların tahakkukunu hedef alan bir ibadettir. Hac'la birlikte İslam'ın beşiğinde en değerli zaman ve mekânda, en hazırlıklı vaziyetle, insan ömrünün en özgür olduğu bir zaman aralığında: değişimci, zinde, tafsilatlı ve bütüncül bir İslam eğitimini başarıyla tamamlanır. İnsan kendini tarihinin bereket dolu yirmi üç yılı içerisinde bulur ve orada bulunduğu yaklaşık yirmi üç yılı yaşar (Şeraiti, 1991:15).

Hac ve umre ibadetini yapan Müslümanlar sabır, tahammül, sıkıntılara katlanma, güçlüklerle göğüs gerebilme, büyük kalabalıklarla aynı anda hareket ederek aynı şeyleri yapabilme, yardımlaşma, dayanışma ve belli kurallara adapte olabilme gibi ahlaki özellikleri geliştirirler. Müslümanlarda ömür boyu silinmeyecek derin hatıralar bırakır. Bu hatıralar; müminin hacdan sonraki yaşamında istikametini kaybetmemesine hizmet eder. Hac ve umre müminin hayatında adeta bir dönüm noktası oluşturur. Kısaca haccın ve umrenin, başka ibadetlerde olmayan kendine özgü pek çok hikmetleri, ahlaki, sosyal, ekonomik ve psikolojik yararları vardır.

2.2. Dinlere Göre Hac İbadeti

Dünyada yaklaşık kırktan fazla din bulunmaktadır. Bu dinlerin bir çoğu günümüze kadar ulaşamamış olsa da büyük çoğunluğunda kutsal yerlere yolculuk ve bu yolculuklar sonrasında bir takım olumlu özellikler kazanma mevcuttur. Konu ilişkin kavramların açıklanması uygun görülmüştür.

2.2.1. İlahi Olmayan Dinlerde Hac İbadeti

Hac ibadetinde hac maksadıyla gidilen mekânın, mekân olması açısından diğer mekânlardan farkı olmamakla beraber o mekâna kutsallık katan inanç ve anlayışlar işin özünü oluşturmaktadır. Bu durumu şöyle de ifade edebiliriz: “Haccın temelinde ulûhiyetin herhangi bir yerde tecellisi inancı yatmaktadır. Dinlerde kutsal kabul edilen yerlerin aslında mekân olma açısından diğer yerlerden farkı yoktur. Ancak burada ulûhiyetin tecellisi, inançla ilgili bir olayın vuku veya buranın dinî bir şahsiyetle bağlantısı mekânı diğer yerlerden farklı kılmakta, kutsallaştırmaktadır. Böyle bir mekânın esrarengiz oluşu ve korkutucu vasfı da bir kutsallık unsurudur. Kutsal mekân kavramı ve bu tür yerlerin ziyareti tarih boyunca bütün inançlarda mevcut olmuştur. Kutsal mekânları ziyaretin sebebi o mekânın kutsiyetinin bahsedebileceği maddî, manevî ve ahlâkî faydaları elde etmektir” (Harman,1996:382).

Her dinde, hac fenomenini hatırlatacak izlere rastlamak mümkündür. Tarihî, arkeolojik veriler bize, aslında her dinin ibadet esasları arasında haccın varlığını göstermektedir. Günümüzde de ilâhî olsun ya da olmasın yaşayan bütün din ve inanç sistemlerinde “ziyaret” olayına rastlamak mümkündür. İslâm, Hz. Âdem'den beri var olan, Hz. İbrahim'le müesseseseleşen bu ilâhî geleneğin zaman içinde uğradığı tahrifatı temizlemiş, onu aslî esaslarına kavuşturmuş ve artık değişmez kurallar halinde yeniden organize etmiştir (Bayyigit:1998:27).

Kabileci, millî ve evrensel dinlerin hepsinde kutsal kabul edilen mekânlar ve bu mekânların ziyareti söz konusudur. Yakındoğu'da, milâttan önce II. binyıldan itibaren hac yerleri özellikle vahalarda ve şehir kültürünün bulunduğu yerlerde teşekkül etmiştir. Hititler'de kral, başrahip sıfatıyla her yıl kış mevsiminde krallığın büyük ibadet merkezlerini ziyaret ederdi. Bu ziyaret esnasında hem güzergâh hem de ifa edilecek merasimler ayrıntılı olarak düzenlenmişti. Eski Çin'de bilinen ilk hac merkezleri T'aishan, Hua-shan, Heng-shan, Non-yu-shan ve Sung-shan adlarını taşıyan beş dağdı. Yüzyıllardan beri buraya yalnız Çin'den değil Japonya, Moğolistan, Mançurya, Orta Asya ve Hindistan'dan hacılar gelmektedir. Hacılar, on-on beş kişilik gruplar halinde sessizce meditasyon yaparlar, sadece bitkilerle beslenirler, uzun yolculuk esnasında tövbe ederler, hac mahallerine vardıklarında ise yıkanıp temizlenerek tapmağa girerler, evlerine dönünceye kadar ibadet ve riyazete devam ederlerdi. Hinduizm'de de hac

ibadeti vardır. Hint yarımadasının Aryalar'ca istilâsı ve Hindu tapınaklarının inşası ile birlikte ziyaret edilecek yerlerin sayısı da artmıştır. Hinduizm'de Benâres'i ziyaret etmek ve Ganj nehrinde yıkanmak, ölümden sonra yeniden dünyaya gelişte daha mutlu olma ümidini vermektedir. Ganj nehri ve buradaki Benares şehri Hinduların en önemli hac yerlerindedir. Budizm'de de Hinduizm'de olduğu gibi birçok ziyaretgâh vardır. Japon inançlarına göre dağlar tanrıların yurdu ve bundan dolayı dağ tepeleri yüzyıllardır hac yeri olmuştur. Milâttan sonra VIII. Yüzyıldan itibaren de Budist ibadet mekânları olarak dağ tepeleri ziyaret edilmiştir. Helenist-Roma dönemine kadar Mısır dininin her devresinde hac ibadeti mevcuttu. Belli başlı hac yerleri kedi başlı tanrıçanın tapınağının bulunduğu yine Delta'daki Bubastis idi (Erbaş, 2002: 101-102).

2.2.2. İlahi Dinler Hac İbadeti

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet dinlerini kapsayan ve İlahi dinler olarak adlandırılan bu din grubunda tek bir yaratıcının varlığına inanılmakta, bu yüzden ise Semavi, Tek Tanrılı Dinler, İlahi Dinler şeklinde isimlendirilmeler almaktadır. Çalışmamızda kullanılan İlahi Dinler tanımlanması İslam Dininde yoğunluklu olarak bu şekilde kullanılmasından kaynaklıdır.

2.2.2.1. Yahudilik Dinine Göre Hac İbadeti

Yahudi haccının kökenini ve tarihini Musa öncesine, İbrahim'e kadar götürmek mümkündür. Tora'nın ilk kitabı Tekvin'de İbrahim'in Harran'dan ayrıldıktan sonra vardığı Kenan diyarında, Kutsal meşe ağacının altında sonra Bethel ve Al arasında bir yerde ve daha sonra da Harran'dan "Tanrının görüldüğü yerde" bir alter yapıp Tanrı'ya kurban taktim ettiği ve ona ibadette bulunduğu anlatılmaktadır. Yine Tekvin'de, İshak'ın Beer Şeba'da Yakub'unda Şekem İel Beyt-el'de "Tanrının görüldüğü yer"de İbrahim'in geleneği üzerine ibadet ettikleri yer olmaktadır. Tekvin'de açıkça ifade edilmiş olmasa da "Tanrının görüldüğü yer" hac yeri, "Tanrının görüldüğü zaman" da hac zamanı kabul edilirse, İbrahim, İshak ve Yakub'un bazı yerlerde yapmış oldukları ibadetler bir hac ibadeti kabul edilebilir (Adam,1989:18-19).

İsrail oğullarının yılda üç kere Kudüs'teki Bayt-i Mukaddes'e (Süleyman Mabedi) yapmaları gereken bu ziyaret erkeklere farz kılınmış küçükler, körler, kadınlar, akıl ve beden özürlüler hariç tutulmuşken Tensiye'de bir yenilik getirilerek hac bayramlarına

erkeklerin yanı sıra, çocuklar, köle ve cariyeler, levililer, yalarında bulundurdukları garip öksüz ve dul kadınlarında katılabilecekleri beyan edilmiştir. Bu ziyarete her hacının beraberinde Rabb'e sunacağı bir "sungu" getirmesi gerekmektedir. Ayrıca bu ziyaretlerde kurbanlarda kesilmektedir (Bayyigit, 1998: 28).

Yahudilerde ibadet, günlük ve haftalık olmak üzere ikiye ayrılır. Günlük ibadet; sabah, öğle ve akşam yapılır. Haftalık ibadet, cumartesi günü sinagogda yapılır (Tümer ve Küçük,1988:255). Bütün bu ibadet şekillerinin yanında Tevrat, bütün yahudi erkeklerini yılda üç defa Kudüs'te Yahve'nin huzurunda bulunmaya mecbur etmektedir. Bunlar Fısıh (Paskalya-mayasız ekmek), Şavuot (Pentekost-haftalar) ve Sukkot (çardaklar) bayramlarıydı. Hac, yahudilerin millet olmalarından itibaren kurumlaşmış ve erkeklerin üç bayramda Kudüs'e gitmeleri istenmiştir.

Yahudilikte hac mekânlarını üç grupta toplamak mümkündür:

1. Kudüs ve çevresinde oluşmuş, tarihi özelliğe sahip ve Kitap'ı Mukaddes'in tarihi içinde ortaya çıkan mekânlardır.
2. Genelde Celile'de bulunan Talmud ve Kabola'da adı geçen bilgelerin mezarları.
3. Diaspora (Filistin dışında yaşadıkları yerler) bilgelerine ve azizlerine adanan İsrail'in çeşitli bölgelerindeki merkezler

Özetle Yahudilikte hac, mayasız ekmek, haftalar ve haymeler bayramlarında Süleyman Mabedinde yapılmaktadır. İsrailoğullarının yılda üç kere Kudüs'teki Beyt-i Mukaddes'e (Süleyman Mabedi) yapmaları gereken bu ziyaret erkeklere farz kılınmış, daha sonra garip, öksüz ve dul kadınların da katılabilecekleri beyan edilmiştir. Günümüzde, İsrail Devletinin kurulmasıyla Yahudiler, Kudüs'ü yeniden hac merkezi yapmışlardır. Tarihleri boyunca ortaya çıkan kral, peygamber ve veli kimselerin kabirlerinin ziyaret edilmesi yine yaygın olsa da, daha muteber olan yer Kudüs'deki Süleyman Mabedi'nin ayakta kalan, Batı Duvarı "Ağlama Duvarı"dır (Özen, 2001:213).

2.2.2.2. Hristiyanlık Dinine Göre Hac İbadeti

Hristiyanlık'ta Hac Hz.İsa'nın yaşadığı ve hayatına ait hatıraların bulunduğu kutsal yerlere veya Roma'daki dini liderlerin mezarlarıyla kabul görmüş bazı din büyüklerine nispet edilen kutsal yerlere yapılan yolcuktur (Tümer ve Küçük, 1988: 294).

İncillerde Hz.İsa'nın Yahudi bayramlarına katıldığı belirtilmekte (Luka, 2/42; Markos, 14/12; Matta, 26/17; Yuhama, 2/13) ancak bunun hac ibadeti gayesi taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir. Hz.İsa ve havarilerinin dinlerinin tebliği için bu bayramları bir fırsat olarak gördükleri ve bunun için katıldıkları, hatta Yahudi din adamlarıyla tartıştıkları bilinmektedir. Hz.İsa gerçekten hac ibadeti niyeti ile katılmış olsa bile kilise bunu böyle kabul etmemiş ve bu sebeple ibadetleri arasında hacca yer vermemiştir. İlk Hıristiyanlar Pavlov'un telkinleri doğrultusunda, Filistindeki Kudüsten dört bir yana dağılarak Hz.İsa'nın öğrettiklerini yayma çabasına girmişler, kendilerini Tanrı Krallığındaki Semavi Kudüs'ün hac yolcuları olarak telakki etmişlerdir (Erbaş, 2002:112).

İlk hristiyanlar, Hz.İsa'ya ait yerleri ziyarete, ferdi ziyaretlerin dışında gerek duymamışlardır. Fakat asıl ziyaret işi üçüncü yüzyıldan itibaren yayılmıştır. Birçok insan Hz.İsa'nın vasiyet ve emirlerine göstermedikleri özeni O'na ait kutsal yerlere (Bedlehem, Kudüs) ve hayatına ait izleri araştırmaya göstermişlerdir.

Hac bir Hristiyan'ın kurtuluşa ermesi, ilahi varlıkla temas kurması ve dolayısıyla hac beldesinde tabiatüstü güçten inayet elde etmesi anlamını taşır. Bununla beraber hacca gitmeden inayete ermiş kimselerde vardır; bu durumda hac şükran sunma yeri olur. Bundan dolayı lütuf arayan hacının yolculuğu ve şükran sunmaya giden hacının yolculuğu olmak üzere iki türlü hac yolculuğu vardır. Her iki durumda da önemli olan, kişiyle Tanrı arasında azizler vasıtasıyla gerçekleşen münasebettir (Harman,1996:384).

Günümüzde Hıristiyanlar, Hz.İsa'nın hayatının üç safhasını oluşturan doğuşu (Noel), Haç'la gerilişi (Yaslı Cuma) ve yeniden dirilişi (Paskalya) hatırasına, bu olayın cereyan ettiği günlerde, Kudüs ve Bedlehem'de hac yapmaktadırlar. Bu kutsal mekânların yanı sıra, ilk Hıristiyan azizlerin ve diğer din büyüklerinin mezarlarının bulunduğu Roma'da ziyaret edilmektedir (Bayyığıt, 1998: 32).

Kudüs ve Bedlehem'e yapılan hac ziyaretlerinin dindar Hıristiyanların özellikle doğu kiliselerine mensup olanların, dini hayatında önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Fakat kutsal metinlerde temeli olmayışı dolayısıyla, gerek haccın mevsiminde, gerekse hac ayinlerinin çeşidi ve yapılış şekillerinde, kiliseler arasında farklılığın bulunduğu dikkati çekmektedir. Hatta kiliseler arasındaki dogmatik farklılık,

bu kiliselere mensup hacıların bir arada hac etmelerine dahi mani olmaktadır (Adam, 1989; 50-54).

Avrupa'da bilinen ilk hac yerleri, azizlere ait kutsal eşya ve kalıntıları ihtiva eden mezarlardır. Hıristiyanlıkta hac önceleri, günahkârların günah çıkarma sonucunda günahlarına bir kefarete olmak üzere bu dünyada takdir edilen bir çeşit ceza idi. Modern çağdaki ulaşım kolaylıkları haccın daha kolektif bir görünüm kazanmasına yol açtı. Günümüzde Avrupa'da hac maksadıyla en çok ziyaret edilen yer Güney Fransa'daki Lourdes'dur. Tıbbın tedavi edemediği hastalıkları nehrin kenarında yapılmış özel banyoları ile iyileştirdiğine inanılan bu yeri yılda yaklaşık beş milyon kişi ziyaret etmektedir. İkinci sırayı, yılda dört milyon kişiyle Portekiz'deki Fâtima almaktadır. Paris'teki Rue du Bac ise yılda bir milyon kişi tarafından ziyaret edilmektedir (Harman, 1996: 384-385).

Roma'ya yapılan hacca gelince buraya en çok kutsal yıllarda gidilmektedir. Hıristiyanlığın Anadolu topraklarında da ziyaret yerleri vardır. Bu mekânlar Hıristiyanlık tarihi ve önemli şahsiyetleriyle bağlantılıdır. Pavlus'un misyonerlik gezileri esnasında dolaştığı yerler bugün bazı hıristiyanlarca ziyaret edilmektedir. Antakya bu yerlerden biridir. Pavlus, Petrus ve Barnaba burada Hıristiyanlığı yaymıştır. Diğer bir kutsal mekân da Efes'tir. Günümüzde hıristiyanlar, Hz. İsa'nın hayatının üç safhasını oluşturan doğuşu (Noel), Haç'a gerilişi (Yaslı Cuma) ve yineden dirilişi (Paskalya) hatırasına, bu olayların cereyan ettiği süreçte günlerce, Kudüs ve Betlehem'de hac yapmaktadır. Bu kutsal mekânların yanı sıra, ilk Hıristiyan azizlerinin ve diğer din büyüklerinin mezarlarının bulunduğu Roma'da ziyaret edilmektedir (Bayyigit, 1998:30).

2.2.2.3. İslam Dinine Göre Hac İbadeti

Hac, İslâm'ın temel ibadetlerinden biridir. Arafat'ta belirli vakitte bir süre durmaktan, daha sonra Kâbe-i Muazzama'yı usulüne göre ziyaret etmekten (tavâf) ibâret olan ve İslâm'ın şartlarından/rükünlerinden birisini teşkil eden ibâdetdir. Hac, "h-c-c" kökünden bir masdar olup bir farzın edası, ibadet amacıyla belirli yerleri belirli günlerde ziyâret edip gerekli amelleri yapmak demektir. Kur'ân-ı Kerim'in 22. suresinin adı da "Hacc Suresi"dir. Hac ibadeti maksadıyla ziyaret edilecek olan yerler; Mekke şehrinde bulunan Kâbe, Arafat ve çevresidir. Zamanı ise, hac ayları diye isimlendirilen; Şevval,

Zilkade ve Zilhicce aylarıdır. Hacda her fiil için özel zamanlar vardır. Ziyaret tavafının, kurban bayramı sabahından, ömrün sonuna; Arafat'ta vakfenin ise, arefe günü zevalden, kurban bayramı sabahı şafak söküne kadar yapılabilmesi gibi. Diğer yandan bu büyük ziyarete hac niyetiyle ve ihramlı olarak yönelmek de gereklidir. Mebrûr hac; kendisine hiçbir günah karışmayan, eksiksiz olarak îfâ edilen makbul hac anlamına gelir. Amellerin fazileti ile ilgili birbirinden farklı olan hadisler, Hz. Peygamber'e soru soran muhatabın durumuna göre verilmiş cevaplar olarak değerlendirilir. İmam Mâlik'e göre, farz, hattâ nâfile hac, düşman korkusu olmadıkça (farz-ı ayın olmayan) cihaddan daha üstündür. Ancak düşman korkusu olursa, cihad, nâfile hacdan önde gelir. Hac ve umre ile her yıl Kâbe'nin ihyası gerçekleşir. Umre'yi bir yılın veya ömrün herhangi bir gününde ifa imkânı vardır. Umre, belirli günlerde yapılabilen hac ibadetinden daha kolaydır. Hac, küçük günahlara kefâret olur ve ruhu ma'siyet kirlerinden temizler (Şentürk ve Yazıcı,2001:21).

Haccın Hz. Âdem dönemine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Kâbe'yi önce melekler tavaf etmiş, daha sonra da Hz. Âdem Allah'ın emriyle Mekke'ye giderek Arafat'ta Hz. Havva ile buluşup kendisine Beytullah'ın etrafındaki hacla ilgili mukaddes yerleri gösteren meleklerin rehberliğinde haccetmiştir. Başka İslamî kaynaklara göre Cenâb-ı Hakk'ın Hz. İbrahim'e, "İnsanlar arasında haccı ilân et ki gerek yaya olarak gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde kendilerine ait birtakım yararları yakından görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini anmaları kurban kesmeleri için sana Kâbe'ye gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yiyin hem de yoksula, fakire yedin; sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o eski evi tavaf etsinler." emrini vermesinden sonra, insanları hac yapmak üzere Mekke'ye davet eden ilk peygamberin Hz. İbrahim olduğu anlaşılmaktadır. Hz. İbrahim haccın menâsikini tespit ederek Kâbe'nin her yıl ziyaret edilmesini sağlamış ve oğlu Hz. İsmail'i orada bırakıp Filistin'e dönmüştür; o tarihten sonra gelen peygamberler ve ümmetleri de Kâbe'yi ziyaret etmişlerdir (Özaydın,1996:386).

Mekke'ye haccın, bütün Müslümanlar için ruhsal ve maddi olarak yapıldığı tasvir edilir. Bir hacının belli rûkunlara itaat etmesi düşünülür. Aksi takdirde onun haccı kabul edilemez. Namaz ve oruç gibi diğer ibadetlerde olduğu gibi hacda da en temel şart, niyet

etmektir. Bunun yanında İslam'ın beşinci rükünü olan hac, adeta diğer rukûnleri de içine alan çok yönlü bir ibadettir. O, namaz ve oruç gibi bedenî bir ibadet olduğu kadar; zekât, gibi malî bir ibadettir. Haccın kullukta kâmil nokta olması bütün ibadetleri içerisine almasından ve çok yönlü bir ibadet olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü kulluğun bütün gereklilikleri ve renkleri hacda yaşanır (Yılmaz,1990: 47-68).

İslam'da hac bir yandan Kâbe'ye gitmek için yeryüzünde menziller katetmek; diğer yandan aynı zaman dilimi içinde nefis menzillerinde mesafe almak; manevî, ahlâkî ve ilâhî bir sefer yapmak, bu suretle kâmil ve faziletli, takva sahibi ve ârif bir mü'min olmaktır. Maddî seferle manevî sülûk aynı andadır ve eş zamanlıdır. İslam'da hac insan merkezlidir. Gaye insanî meziyet ve hasletlerin geliştirilmesi ve yetkinleştirilmesidir. Kişinin insan ve eşref-i mahlûkat olduğunun bilincine vararak buna göre kendine bir çeki düzen vermesi, nefisini zapt-u rapt altına almasıdır (Uludağ, 2006:15).

Bu nedenle hacca manevî seyr olarak bakarız. Kişi hac ile hem yeryüzünde menziller katederken hem de manevî âlemde seyr-u sülûkünü tamamlama gayretindedir. Seyr-u sülûkünü tamamlama gayretinde olan bir kişi nefis terbiyesi ve ahlakî zafiyetlerin ortadan kalkmasında ciddi bir yol almaktadır. İnsanın nefsiyle mücadelesinin kapılarını açan hac ve umre ziyaret demektir. Bu ziyaret, mutluluk ehlinin dünya hayatında, kalpleri ve amelleriyle, ahirette ise zatlari ve varlıklarıyla Allah'ı ziyaret etmeleri demektir. Hac ve umreyi peş peşe yapmak gereklidir, çünkü o ikisi, tıpkı körüğün altın ve gümüşün pasını silmesi gibi, yoksulluğu ve günahları temizler. Hac ve umre Allah'ı, Rasûlünü ve bütün büyükleri ziyaret ederek onların manevî feyz ve ikramlarına kavuşmak demektir. Bütün bu ifade edilenlerle beraber hac ibadeti söz edilen bütün bu manevî faydalarının yanında hacıların ahlakî gelişimlerine de vesile olmaktadır (Bayyigit,1998:154-155).

İslâm âlimleri haccın ömürde bir defa farz olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Delilleri; kitap ve sünnettir. Kur'an'da şöyle buyrulur:

“Safâ ile Merve şüphesiz Allah'ın şiarlarından/alâmetlerindedir. Kim Beytullah'ı hacc/ziyaret eder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde bir günah yoktur. Kim gönüllü olarak bir iyilik yaparsa, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir” (Bakara: 2/158).

“Sana, yeni doğan hilâl şeklindeki ayları sorarlar. De ki: ‘Onlar, insanlar ve özellikle hac için vakit ölçüleridir” (Bakara: 2/189).

Sayıllı günlerde (eyyâm-ı teşrikte) Allah’ı zikredin/anın (Telbiye ve tekbir getirin). Kim iki gün içinde acele edip (Mina’dan Mekke’ye) dönmek isterse, üzerine günah yoktur. Kim geri kalırsa, o zaman da kötülükten sakınan için günah yoktur. Allah’tan korkun ve bilin ki hepiniz O’nun huzuruna toplanacaksınız” (Bakara: 2/196-203).

“Hacc-ı Ekber (En büyük hac) gününde Allah ve Rasûlünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Rasûlü müşriklerden berîdir/uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu, sizin için daha hayırlıdır. Ve eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, siz Allah’ı âciz bırakacak değilsiniz. (Ey Muhammed!) O kâfirlere acıklı azâbı müjdele!” (Tevbe: 9/3).

Sonra kirlerini gidersinler; adaklarını yerine getirsinler ve o Eski Evi (Kâbe’yi) tavaf etsinler” (Hacc: 22/25-29).

"Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır" (Âl-i İmrân, 3/97).

"Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın" (el-Bakara, 2/196) "İnsanları hacca davet et ki, gerek yaya olarak ve gerekse uzak yollardan gelen çeşitli vasıtalarla sana varsınlar" (el-Hac, 22/27).

Bir hadiste ise şöyle buyrulur: "Şüphesiz Allah size haccı farz kıldı, haccı ifa ediniz" (Ateş,1996: 125-158). " İslâm beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed (s.a.s)'in, Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât' vermek, Beytullah'ı haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak.

İslam Dininde Haccın Şartları: Haccın bir takım şartları bulunmaktadır. Bunlar farz oluşunun, sıhhatinin veya edasının kabilinden olur. Bunlar tam olarak bulununca hac ve edası farz olur. Aksi halde farz olmaz. Müslüman, akıllı, ergin, hür ve haccetmeye gücünün yeter olması gibi.

a) Müslüman Olmak: Kâfire hac farz olmaz. İbadeti eda ehliyeti bulunmadığı için, onun yapacağı hac geçerli değildir. Münkir hac yapsa, sonra İslâm'a girse, ona İslâm'ın haccı farz olur. Hanefilere göre, kâfir, şeriatın furûu ile muhatap olmadığı için haccı

terkten dolayı hesaba çekilmez. Çoğunluk hukukçulara göre ise o, furû (İslâmî emir ve yasaklar)'a muhataptır ve ahirette bunlardan hesaba çekilir.

b) Ergin ve akıllı olmak: Çocuk ve akıl hastaları hacca yükümlü değildir. Çünkü bunlar şer'i hükümlerle yükümlü tutulmamışlardır. Akıl hastasının yapacağı hac veya umre, ibadet ehliyeti bulunmadığı için sahih olmaz. Bu ikisi hac yapsa, sonra çocuk bülûğ çağına ulaşsa, akıl hastası iyileşse, bunlara hac farz olur. Çocuğun bülûğdan önce yaptığı hac nafîle sayılır. Hadiste şöyle buyrulur: "Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, gençlik çağına girinceye kadar çocuktan, şifa buluncaya kadar akıl hastasından: Akıl hastalığı, bayılma, sarhoşluk ve uyku ihramı ortadan kaldırmaz (Ateş,1983: 220–225).

c) Hür olmak: Köle, esir ve mahkûma hac farz değildir. Çünkü hac, süresi uzun, belli bir yolculuğu gerekli kılan ve yolculuğa güç yetirilmesi şart kılınan bir ibadettir: Hürriyetten yoksun olan kimsenin bunu ifa etmesi mümkün olmaz.

d) Vakit: Arafat'ta vakfe ve ziyaret tavafı için belirli vakitlere yetişmedikçe hac farz olmaz. Şu ayetler haccın vakitli bir ibadet olduğunu gösterir: " Sana yeni doğan aylar (hilaller) sorarlar. De ki: "O, insanların faydası için vakit ölçüleridir" (el-Bakara, 2/189). " Hac ayları bilinen aylardır" (el-Bakara, 2/197). Hanefî ve Hanbelîlere göre, hac ayları; Şevvâl, Zilkâde ve Zilhicce'nin ilk on günüdür. "En büyük hac (hacc-ı ekber) günü, kurban bayramı günleridir" hadîsi delil olarak gösterilir (Sarıkçioğlu,1999:640-670).

e) Haccı ifaya gücünün yetmesi (istitâa): Bu; beden, mal veya yol emniyeti ile ilgili olabilir. Ayette, "Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır" (Âl-i İmrân, 3/97) buyrulur. Ayetteki "hacca yol bulabilen, hacca gitmeye gücü yeten" ifadesi Hanefîlere göre "bedenî, malî ve emniyet" unsurlarını kapsamına alır. Bunlar haccın edasının şartlarını oluşturur.

f) Beden sağlığı ve sağlamlığı: Buna göre; yatalak, hasta, kör, felçli, iki ayağı kesik, binit üzerinde kendi başına duramayan yaşlı kimse, tutuklu bulunan ile zalim yöneticilerin hac için vize vermediği kimseler üzerine hac farz olmaz. Çünkü Allahu Teâlâ, haccın farz olması için "gücün yetmesi"ni şart koşmuştur. Ayette, "Allah hiçbir kimseye gücünün yeteceğinden fazlasını yüklemeyiz" (el-Bakara, 2/286) buyrulur.

g) Gerekli maddî güce sahip olmak: Bu yolda tüketeceği yiyecek ve oraya varabilmek için bineceği vasıttan ibarettir. Buna göre, bir kimseye haccın farz olabilmesi için, hac süresince hem kendisinin, hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakalarını ve nakil vasıtasını temin gücüne sahip olmalıdır. Mekkeliler ve Mekke çevresinde oturanlar için nakil aracına sahip olmak şart değildir; yaya yürüyecek durumda bulunmaları yeterlidir.

h) Yol emniyeti. Haccın farz olması için yol güvenliğinin bulunması şarttır. Bu, Ebû Hanife'ye göre, vücûbunun, bazılarına göre ise edasının şartlarındandır.

İslam Dininde Haccın Engelleri: İslam dininde haccın bir takım engelleri bulunmaktadır. Bunlar olduğu taktirde hac ibadeti farz olmaz.

a) Ebeveyn: Ana veya baba Mekkeli olmayan çocuğunu nafile hac veya umre için ihrama girmekten alıkoyabilir. Ancak bu ikisi farz hacca engel olamaz. Çünkü ebeveyne hizmet, bir cihaddır. Farz hacda ana babadan izin almak sünnettir.

b) Evlilik: İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, koca, karısının farz haccına engel olamaz. Çünkü bu, ilk yükümlülük yılında (fevrî) farz olmuştur. Şafiîlere göre ise, koca, karısını farz veya sünnet hacdan alıkoyabilir. Çünkü kocanın hakkı önceliklidir. Hac ibadeti ise ömür boyu ifa edilebilir.

c) Kölelik: Efendinin kölesini farz ve sünnet hacdan alıkoyma hakkı vardır. Ancak köle onun izniyle ihrama girmişse, artık hac veya umreyi tamamlamasına engel olamaz.

d) Hapis: Haksız olarak veya maddî sıkıntı içinde olduğu halde bir borçtan dolayı hapiste bulunmak hac engelidir.

e) Borçluluk: Vadesi gelen borcunu ödemek için başka bir malı olmayan borçlunun hac yapmasına, alacaklı engel olabilir. Vadesi gelmeyen borçlar hac engeli teşkil etmez.

f) Hacr altında bulunmak: Sefih olan kimse veli veya vasinin izni olmadıkça hac yapamaz.

g) İhsâr: Hac veya umre için ihrama girmiş olan kimsenin, düşmanın engel olması veya hastalık gibi bir sebeple hac veya umreyi tamamlayamadan ihramdan çıkmak zorunda kalmasıdır. Böyle bir engelle karşılaşan kimseye de "muhsar" denir. Ölüm veya malını

'verme dışında engeli aşmaya gücü yetmeyen, hacı, engelin kalkması umulan bir süre bekledikten sonra ihramdan çıkabilir. Ancak bu durumda kurban kesmesi gerekir.

h) Hastalık: Bir kimse ihrama girdikten sonra hastalansa, Ebû Hanife'ye göre, muhsar sayılır ve ihramdan çıkabilir. Şafîî, Malik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise; ihramda iken hastalanan kimse, uzun sürse bile, iyileşinceye kadar ihramlı olarak kalır (www.diyaret.gov.tr).

2.2.3. İslam Dininde Umre

Bir sufî her müslüman gibi haccın İslam'ın beş şartından biri olduğunu vurgular, büyük meşakatlere katlanarak bu görevi yerine getirir, hac yapmamak için mazeret üretmez, bir bahane ileri sürmez. Sufilere göre hac ve umre'de Kâbe ve Ravza-ı Mutahhara'yı ziyaret son derece önemlidir. Bu ziyaretler hiçbir şekilde hafife alınmaz. Bir sufî Allah Teâlâ'nın Hz. İbrahim'e hitaben "Hac için insanları çağır." (Hac,22/27) sözünü dikkate alır, bu çağrıya uyup yollara düşer. İbrahimî çağrı, hac ve umre ibadetinde manevî mekânları ziyaret amacına dönüşür. Manevî mekânları ziyaret ise aslında manevî dönüşüm ve gelişim için gerekli bir ön şarttır (Uludağ, 2006: 65).

Manevî mekân ve makamları ziyaret, mutluluk ehlinin dünya hayatında kalpleri ve amelleriyle; ahirette ise zatlari ve varlıklarıyla Allah'ı ziyaret etmeleridir. İki ziyaret arasında ise ziyaret edenler ile cennet ehli arasında bir takım engeller vardır. Bu nedenle dünya hayatında hac ve umre sayesinde manevî makamları hakkında ziyaret edenler için ahiret âleminde Allah'ı zatlariyle ziyaret söz konusudur. Ziyaretlerin en güzeli de budur.

Manevî gelişim sürecinde en önemli ibadet olan hac ve umreyi yerine getirme sırasında Gazâlî hac ve umre yapan kişinin Kâbe'ye göstereceği saygıyı şöyle ifade etmiştir: "Mekke'de bulunan kişi umre ve tavafı çok yapmalı, sık sık Kâbe'ye bakmalıdır. Kâbe'nin içine girerse faziletli olan iki direk arasında iki rek'at namaz kılmalıdır. Kâbe'ye girerken ayakkabılarını çıkarmalı ve saygı ile girmelidir (Tümer, 1986:306).

Cemâlullahın simgesine; Kâbe'ye bakan kişi, orada yürürken Kâbe'de manevî âlemlere dair bir yürüyüşle haddini bilir ve Allaha karşı boyun eğer. Haddini bilş ve boyun eğiş yoksa o kişi Kâbe'ye karşı olması gereken saygıyı kalbinde taşıyor demektir. Kâbe'den sonra manevî mekân ve makamların ikincisi Medine-i Münevvere olduğu için Hz Muhammed (S.A.V.) Medine'nin üstünlüğü hususunda şöyle buyurmuştur:

“Eğer ümmetinden bir kimse, Medine’nin sıkıntısına katlanırsa, kıyamet gününde ben ona şefaathçi olurum.” Dihlevî bu hadisteki sırrı şöyle açıklar: Medine’nin imarı, dinin nişanelerinin yüceltilmesi demektir. Öbür taraftan Medine’ye gitmek, İslam’ın oluşum dönemlerindeki olayların geçtiği yerleri görmek Mescid-i Nebevî’ye girmektir. Medine’ye giden kişi Rasûlullah’ın ve ashabının yaşadıklarını hatırlar, onların hatıralarının yâdedilmesini sağlar. Bu ise bizzat mükellefin kendisine yönelik bir faydadır.” Medine’yi ziyaret eden kişi, zaman içerisinde bir yolculuk yapar.

Müslümanlara göre manevî mekânları ziyaret, manevî mekân ve makamlardan feyz almak içindir. Özellikle insanlığı cehalet karanlığından nura çıkarmak üzere ilk gelen vahyin indiği Hira Nur Dağı; cinlerin iman etmek üzere Hz. Muhammed (S.A.V.)’e geldikleri yerde inşa edilen Cin Mescidi; Hz. Peygamber (S.A.V.)’in Hz. Ebu Bekir’le birlikte müşriklerin takibinden kurtulmak ve bir stratejiyi de bize öğretmek üzere belirli bir müddet şerefliendirdiği Sevr Mağarası; Hz. Hatice’nin ve Ebu Talib’in kabirlerinin de bulunduğu Mekke kabristanı bir sufînin feyz alacağı manevîyatını tekraren inşa edeceği manevî mekânlardır (Yağmur, 2006: 61).

Umre; Kâbe’nin ve Mescid-i Nebevî’nin ruhunu hissedilme imkânını kişiye sunar. Hac ve umre’ye giden kişi Kâbe’yi gördüğünde adeta Allahı görüyormuşçasına saygı göstermelidir. Kâbe’ye her gidişte abdestli bulunmak, sükûnet ve huşû içerisinde Kur’an tilaveti, dua, istiğfar, tesbih, tehlil ve tekbirle meşgul olmak, mümkün mertebe konuşmamak, başkalarını rahatsız etmemek, geçiş yerlerinde oturarak veya namaz kılarak izdihama sebep olmamak, Kâbe’yi doya doya gözyaşları içerisinde temaşa etmek tavsiye edilen adap arasındadır. Mescid-i Nebevî işlenen günahlardan dolayı pişmanlık, tevbe, istiğfar, mahviyet, ihlâs, samimiyet ve manen arınma duygusunun yaşandığı manevî bir mekândır. Hac ve umreye giden kişi, Hz. Muhammed (S.A.V.)’in dönemine yetişememişse de O’nun mekânına ulaştığını, O’nun civarında bulunduğunu, O’na birkaç günlüğüne de olsa komşu olduğunu tecrübe eder. Medine’yi yaşayan bu kişi O’nun civarında takınılması gereken edebi, olgunluğu ve ahlakî elde etmeye çalışır. İşte ifade edilen bu ahlakî gelişim ve olgunlaşma takınılması gereken edep ve manevî bir takım hassasiyetlerle mümkün olabilir (www.erolkara.net).

Umre Beytullah’ın ve Mescid-i Nebevî’nin kapısına kişilerin gönül kapısını açarak girmektir. Huzura kapıdan girildiği gibi, ilâhi huzura da Beytullah’ın hareminin

kapılarından girilir. Hak yoluna girenin de elbette dünyanın geçici zinetlerinden yüz çevirip uzaklaşması gerekir. Harem-i Şerif ve Kâbe'nin tamamı Makam-ı İbrahîmdir. Mescid-i Nebevî ise Hz Muhammed (S.A.V.)'in makamıdır (Akkaya, 2006: 166).

Gönül kapılarını Kâbe ve Mescid-i Nebevî'ye açan kişi kendi gerçeğiyle karşılaşır. Çünkü umre ya da hac ucu kaçmış bir ip yumağındaki gibi, kişinin de kendi ucunu bulup çözmesidir. Bu düğüm tek bir "inkılâbî niyet" ile açılır, ufukta belirir, yola koyulur. Dümdüz bir hatta yol alarak sonsuzluğa doğru, başka bir yöne doğru, O'nun yönüne doğru göç eder. O'nun yönüne doğru göç eden kişi kendi gerçeğini manevî bir inkılâpla hakiki kulluğa çevirebilir.

Umre ve hac, ibadetlerin manevî yönlerini kişiye tecrübe ettiren bir mana taşır. Özellikle umre ve hac esnasında namazın manevî ve ruhanî yönü Hz Muhammed (S.A.V.)'in imamlığında namaz kılarmışçasına kişiyi etkiler. Meriç (2001) , hac ve umrenin bu manevî halini şöyle ifade eder: "Ben Umre'de ya da Hac'da namaz kılarken kendimi o çok ruhanî kıraatlerine rağmen, Kâbe imamlarının değil, Hz. Peygamberin imametinde namaz kılmış gibi hissettim. Allah'ın huzuruna, O'nun Rasûlü'nün arkasında namaza durmuş gibi çıkmak istedim. Bence evimizin bir köşesinde de kılsak imamımız her zaman Allah'ın sevgilisidir, Allah'ın sevgilisi olmalıdır. Namaz, bu dikkatle kılınmalıdır." Hiç şüphesiz namaz Allah Rasûlü'nün manevî imametinde kılınırsa hac da hakiki hac sevabına kişiyi ulaştırır.

Hac ve umreye giden bir kişi için ziyaret edilen bütün mekân ve makamlar canlı bir organizma gibi etkili ve manevî yapıları canlıdır. İbn Arabî'nin gözünde tıpkı kâinattaki diğer her şey gibi Kâbe de yaşayan, konuşan ve işiten bir varlıktır (Addas,2003:218). Bu açıdan bakıldığında kişi hakiki hac makamına ulaşmak istiyorsa, ziyaret edilen manevî mekân ve makamları kendisi için canlı bir organizma gibi canlı ve manalı kılmak gayretinde olmalıdır (Selvi,1997:437).

Umre'nin farz oluşu hususunda alimler, ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Şafii ve İmam Ahmed'e göre umre, hac gibi ömürde bir sefer farzdır. Buna delil olarak da, Kur'an'da "Haccı ve Umreyi Allah için tamamlayın" emir şeklinde gelmiş olmasıdır demişlerdir

Bir hadis-i şerifte: "Haccı ve umreyi peşi peşine yapınız. Bu ikisi körüğün; demir altın ve gümüşün pasını yok ettiği gibi fakirliği ve günahları yok eder" (Tirmizi, 1981: 6).

Hadisi şerifte öncelikle haccın ifa edilmesini ve ondan hemen sonra yani peşi peşine umrenin yapılması emredilmiştir (Gazzali, 1971: 93).

İmam Ebu Hanife ve İmam Malik'e göre ise, umre yapmak sünnettir. Hz. Peygamber (S.A.V.)'den rivayet edilen meşhur "İslam beş esas üzere bina edilmiştir" hadisinde hac zikredilirken umre zikredilmemiştir. Başka bir hadiste ise "Hac vaciptir, umre ise tatavvu'dur." Yani sünnettir, buyruldu. Bu ihtilafın sebebi görüldüğü gibi rivayet edilen çeşitli hadislere dayanmaktadır.

Hacca veya umreye gidenler birden fazla umre yapabilirler. Ancak bazıları gece gündüz demeden onlarca defa umre yapmaktadırlar, bu konuda biraz aşırı gitmektedirler. Hâlbuki daha çok tavaf edilmesi tavsiye edilmiştir, Her Mescid'l-Harama'a girişte imkân varsa namaz vakitlerinin dışında tavaf yapılması sünnettir. Çünkü Kâbe'yi selamlama, Kâbe'yi tavaf etmedir. Hacca gidenler mutlaka umre görevini de yerine getirerek dönerler, önemli olan husususun bu görevin şeklen yerine getirilmesi değildir, içerdiği mana önemlidir. Çünkü hem hac ve hem de umrenin vecibeleri, tamamıyla sembolik bir takım fiillerden oluşmaktadır (www.diyaret.gov.tr).

Umre, ikinci bir umreye kadar olan günahlara kefarettir. Mebrûr haccın karşılığı ise ancak cennettir" Mebrûr hac; kendisine hiçbir günah karışmayan, eksiksiz olarak ifa edilen makbul hac, anlamına gelir. Hac ve umre ile her yıl Kâbe'nin ihyası gerçekleşir. Umre'yi bir yılın veya ömrün herhangi bir gününde ifa imkânı vardır. Umre, belirli günlerde yapılabilen hac ibadetinden daha kolaydır. Hac küçük günahlara kefarettir ve ruhu ma'siyet kirlerinden temizler. Hatta bazı Hanefî bilginlerine göre, büyük günahları da örter. Mebrûr hac yapanın cennete gireceğini bildiren hadisle, yine Hz. Peygamber'in şu hadisleri bu konuda önemli delil teşkil eder. " Kim hac yapar, bu esnada cinsî temastan korunur, çirkin söz ve davranışlardan uzak durursa, annesinden doğduğu gündeki gibi günahlarından kurtulur. Hac ve Umre yapanlar Allah'ın misafirleridir. O'ndan birşey isterlerse, onlara cevap verir. Af isterlerse, onları affeder (Ateş, 1983:201-220).

2.2.4. İslam Dininde Haccın Sosyal, Ekonomik ve Manevi Yönü

Haccın sosyal yönü diğer ibadetlerden daha ehemmiyetsiz değildir. Haccın sosyal yönünün en önemli göstergesi, dünyadaki bütün ülkelerden insanların hacca gelmesi ve

burada toplanılmasıdır. Dünya müslümanlarının kardeşliği, burada daha açık bir şekilde kendini göstermektedir. Irk, renk, dil ve bölge farklılığı hatta sınıf ayrımı yapılmaksızın, müminler bir araya gelirler ve en kusursuz kardeşlik eşitliği içinde, birbirlerine karışırlar, kucaklaşırlar ve dertleşirler. Dünyada, sadece burada dillerin, renklerin, sınıfların, rütbe ve makamların hiçbir değerinin olmadığı yerdir. Hiç kimse, burada dünyalıklarıyla övünemez, övünmesi ise kendi değerini düşürmekten öteye geçmez. Ortak yönleri o kadar çok ki, ayrı kalan özellikler hiçbir değer taşımaz, hiçbir anlam da ifade etmezler.

Hac ibadeti, dünyanın çeşitli yörelerinden, renk, dil ve ülke ayrımı gözetilmeksizin, milyonlarca müslümanı bir araya getirir. Tanışıp, görüşmelerine, ekonomik bakımdan bütünleşmelerine, düşmanları karşısında tek saf hâlinde yardımlaşmalarına zemin hazırlar. Hac, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan müminler arasındaki kardeşlik bağlarını güçlendirir. İnsanlar, gerçekten eşit olduklarını birlikte yaşayarak gösterirler. Arap olanla olmayanın, beyazla siyahın takva dışında bir üstünlüğünün bulunmadığı inancı vicdanlara yerleşir.

Bütün bunlar, müslümanın gündelik hayatında nasıl ki beş vakit namaz, müminin disiplinli olmasını sağlıyorsa, o şekilde hac ibadeti de, müslümanın hayatına bir disiplin ve bir düzen getirir. Müslüman için hac ibadeti, mahşeri kalabalık ortamında, oluşan bir takım problem ve zorluklara karşı tahammül ederek, kardeşlerinin kusurlarını görmemektir. Kardeşlerine karşı azami sabır ve tahammülü göstermek, onlara gereken yardım ve kolaylığı sağlayacağı bir takım hareketlere girişmesi gerektiğinden, daha duyarlı olmayı öğrenecektir. Haccın diğer bir sosyal yönü de, bu büyük toplantıya, çok sayıda insanların katılımının sağlanmasıyla, tüm dünya müslümanlarına hacda verilen mesajın, yine buraya gelen hacılar vasıtasıyla ulaşmasını sağlamaktır. Bütün bunlar, müslümanın gündelik hayatında nasıl ki beş vakit namaz, müminin disiplinli olmasını sağlıyorsa, o şekilde hac ibadeti de, müslümanın hayatına bir disiplin ve bir düzen getirir. Müslüman için hac ibadeti, mahşeri kalabalık ortamında, oluşan bir takım problem ve zorluklara karşı tahammül ederek, kardeşlerinin kusurlarını görmemektir. Kardeşlerine karşı azami sabır ve tahammülü göstermek, onlara gereken yardım ve kolaylığı sağlayacağı bir takım hareketlere girişmesi gerektiğinden, daha duyarlı olmayı öğrenecektir. Haccın diğer bir sosyal yönü de, bu büyük toplantıya, çok sayıda

insanların katılımının sağlanmasıyla, tüm dünya müslümanlarına hacda verilen mesajın, yine buraya gelen hacılar vasıtasıyla ulaşmasını sağlamaktır (Harman, 1996:382).

2.2.5. İslam Dininde Haccın Fert ve Topluma Olan Yararları

Haccın fert ve topluma yönelik birçok yarar ve anlamları vardır. Ancak müslümanlar hacca bu faydaları için değil, Allah'ın emri olduğu için yaparlar. Haccın bu yarar ve anlamlarının bir kısmını şöyle ifade edebiliriz.

1- Hac bir ibadetler koleksiyonudur. Hem mal, hem de beden ile yapılan bir ibadet olup tüm ibadetleri içine alır: Hac'da namaz, oruç (nafile), zikir, teşbih, tekbir, telbiye, sadaka, kurban, tavaf, ihram ve diğer ibadetler yer alır. Bu sebeple Hac, kişinin manevi yönden tatmine ulaştığı çok büyük ve külli bir ibadettir. Kişi bu ibadeti yerine getirmekle kendi varlığını tüm müslümanların varlığında eritmiş olur. Böylece kendi ibadetlerini bütün müslümanların ibadetlerine katarak onlara ortak olur. İslam böylelikle ümmetin sosyal bütünleşmesini temin etme yönünde bir adım atar.

2- Hac, Müslümanlara, dış görünüşü itibarı ile mahşer gününü hatırlatır. Bir gün Allah'ın huzurunda böyle bir toplanmanın olacağını ve herkesin hesap vereceğini temsili olarak hatırlatır.

3- Hac müslümanı eğitir. Böyle bir topluluğa katılmakla kişiler birçok yönlerden kendilerini eğitirler. Kibir, gurur, hasislik, haset, cimrilik ve benzeri kötü huylardan arınırlar. Başkalarını birçok bakımdan örnek alırlar. Eksiklerini tamamlayarak daha mükemmel bir kişilik kazanmaya çalışırlar. Hac görevini eksiksiz olarak yerine getiren toplumlar, günahlardan ve kötülüklerden, kötü huylardan arınıp ruhi yönden yükselirler. Hac, toplum fertlerinin zorunlu bir eğitimden, nefis tezkiyesinden geçirilmesi olayıdır.

4- Hac bir seyahattir. Yıllarca köy ve kasabalarından dışarı çıkmamış, değişik iklim ve kültürlerle karşı karşıya gelmemiş bir müslüman, hac emrini yerine getirince, bütün İslam dünyası ile temasa geçer, yolculuğu esnasında birçok değişik ülkeyi ve beldeyi ziyaret etme fırsatını bulur.

5- Hac, tüm İslam dünyasını bütünleştiren, bir ibadettir. Hac İslam birliğinin ve Tevhid inananının en açık bir işareti ve delilidir. Aynı inanca bağlı değişik ülkelerden yüz binlerce müslüman, sadece Allah emrettiği için, Kâbe'nin etrafında ilahi Tevhid aşkı ile

dönmekte, elele vererek birbirine destek olmaktadır. İnanç birliği, zaman birliği, mekan birliği ve gaye birliği, bu bütünleşmenin ana noktalarını teşkil eder.

6- Hac Allah'a teslim olmayı sembolize eder. Hacılar hac boyunca şu sözleri sürekli tekrarlarlar; "Lebbeyk, Allahumme Lebbeyk!" (Emrini bekliyorum, emrindeyim Allah'mı!) Kul, bu ibadet esnasında kendisini bütünüyle Allah' a teslim etmiştir.

7- Hac mükemmel bir kültür alışverişi ne den olur. Yıllardan beri belli bir ülke ve bölgenin kültürü ile yetişen müslümanların, bir araya gelmeleri sonucu birbirleriyle temasa geçmesi, bir kültür alışverişini meydana getirir. Kültür ve medeniyet yönünden üstün olan müslümanlar, diğerlerine Örnek olarak onların da ileri bir kültüre sahip olmalarına yardımcı olurlar. Hac, İslam dünyasının bir tür aynası gibidir. Böyle bir topluluk vesilesiyle İslam dünyasının kendi kendini kontrol etme imkânı doğar.

8- Hac İslam Dünyasının bir tür yıllık kongresidir. Bu kongrede müslümanlar kendi durumlarını gözden geçirerek geride bıraktıkları bir yılın maddi-manevi muhasebesini yaparlar. Gelecek yıla kadar yapmaları gerekenleri programlarlar. İslam dünyasındaki gelişmeler gözden geçirilerek buna karşı tedbirler alınır, destekleyici çalışmalar yapılır. Hz. Peygamber (S.A.V.)'in Veda Haccındaki konuşması, İslam'ın ana ilkelerini tüm dünyaya duyurma niteliğini taşımaktaydı.

9- Haccın başlıca gerekleri ve bunların anlamları şöyle ifade edebilir. Haccın ilk ibadeti ihram'dır. İhram haram kılmak, yasaklamak demektir. Mikat denilen ihrama giriş yerlerinde hacının ihrama girmesi farzdır. Haccın ilk farzı olan İhram nedeniyle hacı, kendisine bazı şeyleri yasak kılmaktadır. Dikişli elbiseler burada çıkarılıp iki parçadan ibaret dikişsiz ihram elbisesine bürünülür. Bunun anlamı, kulun daha önce işlediği tüm günahlardan, nefsanî arzu ve heveslerden, şehvet ve lezzetlerden ve kirli hayattan soyutlanarak yeni bir kimliğe kavuşmak, yalnız Allah ile baş başa kalarak kendini yenilemektir. Tavaf; bütün kirlerinden ve tüm kötülüklerinden soyutlandıktan sonra, hacmini kalbi yönden Allah'ın kudsiyeti etrafında dönüp dolaşmasıdır. Bu dönme aşkın sevgilisi etrafında dönmesine benzer. Kâbe etrafındaki bu dönüş, kulun Allah'a olan aşkının güzel bir ifadesidir. Tavaftan sonra yapılan say; Allah' in rahmet ve mağfiret calemleri arasında gidip gelmeye işaret eder. Arafat'taki Vakfe, Allah'ın rahmet, mağfiret ve yüceliği karşısında, korku dolu bir kalb ve yakarışlarla kendini alçaltarak

uzun süre saygı duruşunda bulunmaktan ibaret bir ibadettir. Bu saygı duruşu olmadan kişinin hacı olması mümkün değildir. Bir gün boyunca devam eden bu saygı duruşunun, bir başka ibadette benzeri yoktur. Şeytan taşlamak, bütün kötülükleri, kötülüğe götüren güçleri ve nefsanî vesveseleri bir kenara atmak, şeytandan ve şeytani düşüncelerden uzaklaşmaktır. Böylece hacda, yaptığı ibadetlerle şeytandan ve şeytana ait işlerden kendini uzaklaştırmış, bir tür melekleşmiş olur. Kurban Kesmek, manevi yönden temizlenme ve berraklaşmanın en üst düzeyine ulaşır, vücudundaki pis kanların bedelini akıtmaktan ibaret bir ibadettir. Aynı zamanda böyle kutsal bir görevi yerine getirmeyi nasib eden Allah'a teşekkür borcunun bir ifadesidir.

10- Hac aynı zamanda bir ticari piyasadır. İslam dünyasının en büyük ticari pazarıdır. Hac müslümanlara sadece manevi yönden faydalar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda dünya malı yönünden, ekonomik yönden de büyük ölçüde faydalar sağlar. Hacılar, hac görevlerini yerine getirdikten sonra, bu kutsal pazarda kendilerini ekonomik yönden kuvvetlendirecek çalışmalar yapabilirler. Haccın sadece manevi faydaları ile yetinip ekonomik faydalarından mahrum kalmak, ticari boşluğu Hıristiyanlarla Yahudilere ve putperestlere bırakmak son derece yanlış olup haccın farz kılınmasının hikmetine aykırı düşer (Ünal,2010:357-362).

2.3. Hac ve Umre Ziyaretlerinin Turizmle İlişkisi

Hac ve umre ziyaretleri yüzyıllardan beri dünyada önemini korumaktadır. Turizmde ise inanç turizmi içerisinde yer alan bu seyahatlerin getirdiği ekonomik ve sosyal ivmenin detaylı anlaşılabilmesi için arasındaki ilişkinin bilinmesinde fayda olacaktır. Bu sebepten çalışmanın bu bölümünde öncelikle tanımlamalar belirtilmiş, sonrasında ise Uluslar arası ve Ulusal alanda yer alan çalışmalara değinilmiştir.

2.3.1. Hac ve Umre İle Turizm Kavramları Arasındaki İlişki

Din, geçmişte olduğu gibi bugün de insanımızın, sosyal yapımızın, kültürümüzün ana unsuru ve dinamiği olma özelliğini korumakta, toplumumuzun değer yargılarının, sosyal ilişkilerinin, ahlaki hayatının oluşması ve şekillenmesinde işlevini sürdürmektedir. Bu sebeple sosyal bilimciler, değişen sosyal ve kültürel şartlar içinde din olaylarını da toplumsal bir olgu olarak kabul edip araştırmak, yine dini inanç, tutum

ve davranışların da ne gibi değişmelerden geçmekte olduğunu özellikle deneysel araştırmaların konusu yapmak zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar.

Turizm ise, insanların birbirlerini oldukları gibi tanıyabilmelerinin belki de en sade yoludur. Maksatlı iletişim algılamalarından arınmış olarak bizzat gitmek, görmek, doğal ortamda karşı karşıya gelmek. Bir bakıma turizm ve barış birbirlerini üreten ve destekleyen fonksiyonlardır. Ancak hac ve turizm olgusunun bu noktada bütünlüğünün sağlanabilmesi için dini, ticari, ekonomik, sosyal, kültürel gibi tüm şartlar sağlıklı şekilde yerine getirilmelidir. Bu, tüm dinlerin hac aktiviteleri için geçerlidir. Bu konuda devletler, birlikte araştırma yaparak, ortak turizm politikası düzenleyip uygulamalıdır.

Bir siyasal ve toplumsal tarih olgusu olarak incelendiğinde, haccın Müslümanlar'ın iletişim tarihlerinin bir parçası olduğu görülür. Bu, iletişim farklı düzeylerde gerçekleşir. Hacılar Mekke ve Medine'de kalışları süresince inançlarını pekiştirmek ve bu deneyimi diğer hacı adaylarıyla paylaşmak için benzersiz bir fırsat elde ederler.

Günümüzde artan nüfus, dünyevi olayların kişiyi çok yormasıyla birlikte kişilerin dinlerine daha çok bağlanmaları sonucu hac şartını yerine getirme istemleri, turistik öğelerin konforunun gelişen teknolojiyle artması, çalışma koşullarının geçmişe göre daha da düzelmesi ile kültürel eksikliği tamamlamaya yönelik gibi genel nedenlerle tüm dinlerde hac olgusu önem kazanmaktadır.

Hac ve turizm üzerine uluslar arası alanda yapılan çalışmalar bu iki olgunun arasındaki benzerlikleri ve farklılıklarını araştırmaya çalışmış, turist-hacı arasındaki, hac-turizm arasındaki ilişkiye yönelik model ve öneriler sunmuşlardır. Yıllar boyunca "turizm" nedir, "hac" nedir, ve beraberindeki tanımlamalar nedir sorusu 1990lı yıllara değin devam etmiş, Reader ve Walter (1993) , Digance (2003) ve Seaton (1999,2002) hac araştırmalarına kutsal bölgeleri ekleyince ve turizme " dark turizm" "ölüm turizmi" (Seaton, 1999, 2002; Stone, 2006) gibi "popüler kültür"ü ekleyince " Yeni Hac Çağı" başlamıştır. (Attix, 2002). Son yıllardaki araştırmalar geleneksel hac destinasyonlarına ziyaretlere ilişkin yönelmiştir (Reader ve Walter, 1993). Bu çalışmalar dini festivalleri, ruhsal ritüelleri, savaş hatıralarını, ölüleri, kutsal tapınakları, spor aktivitelerini ve diğer deneyimleri kutsallık kavramına eklemiştir.

Turizm Bilimi üzerine çalışan araştırmacılar dini inançların, kutsallığın turizm üzerindeki etkisini bulmaya çalışmışlardır. Dini Aidiyet kavramlarından etkilenen yaşam (Lehman ve Shriver, 1968) veya Allah ve Şeytan algıları (De Jong, Faulkner ve Warland, 1976) akademik çalışmalara konu olmuştur. Olaya turistik bir harcama olarak bakan araştırmacılara göre; Din ister tabu ve kurallara bağlı olarak isterse de kültür ve toplum üzerindeki etkilerine bağlı kalarak olsun tüketici olarak davranışlarımızı etkilediği bilinmektedir (Delener, 1990; McDaniel ve Burnett, 1990; Zaichkowsky ve Sood, 1989). Ayrıca; turizm literatürü araştırıldığında, çalışmalar insanların dini inançlarının turistik tercihlerini etkilediğini kanıtlamaktadır (Grigg, 1995). Sood ve Nasu (1995). Dinin bireylerin davranışları üzerinde etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Davranışlardaki dini inancın etkileri iki temel kaynaktan gelmektedir (McDaniel ve Burnett, 1990). İlk olarak insanların bağlı oldukları dine bağlı olan ve uymak zorunda oldukları tabu ve kurallar vardır. Örneğin İslamiyet ve Yahudilik dini kurallar gereği domuz etini, Hintliler inek eti yemeği yasaklamıştır. İkinci yol kültürel yapımıza katkı sağlayan, toplumsal değerleri oluşturan dini özelliklerin davranışlarımıza olan etkisidir (McClain, 1979). Bu durum ayrıca herhangi bir dine bağlı Allah'ın varlığına inanmayan kişileri de etkilemektedir (Bailey ve Sood, 1993; Elboim ve Dror, 1994; Hirschman, 1981; Waters, Botlers ve Waters, 1975). Bu görüşte din; bireylerin dini inançlarının güçlüğüne bakılmaksızın davranışlarını etkileyen faktör olarak tanımlanmaktadır. Din hem tüketici (turist) davranışları hem de sağlayıcı (ev sahipleri) açısından ve aralarındaki ilişki açısından turizmle bağlantılıdır. Turizmin tarihi dine dayanmasına karşın konu ile ilgili çalışmalar oldukça kısıtlıdır (Howe, 2001; Rinschede, 1992). Din hem mikro hem de makro düzeylerde turizmle ilişkilidir. İsraili ve Mehrez (2000)'in makro düzeydeki çalışmalarından yola çıkarak örnek verecek olursak; İsrail açısından kumarın turizm sektörüne olan etkisi ile dinin turizm sektörüne olan etkisi arasında bir ayırım yoktur. Mikro Düzeyde Campo (1998) "Borscht kemeri "ne yönelik etnografik çalışmasında dini tabu ve kuralların yiyecek-içecek içerikleri ve hizmet prosedürleri gibi otel işletmelerine bir öncü olduğu söylenebilir.

1990'lı yıllardan beri Hac turizmini çalışan araştırmacılar kişisel deneyimi araştırmalarının merkezine koymuşlardır. Smith (1989, 1992), Cohen (1992), Collins, Kreiner ve Gatrell (2006), Fleisher (2000), Poria, Butler, ve Airey (2003, 2004) gibi araştırmacılar hac turizminde yaşanan kişisel deneyime ışık tutmuşlardır. Konuyla

ilgili literatür “ziyaretçi deneyimi” konusunun hac turizmini harekete geçiren psikososyal dinamiklerine büyük önem vermiştir (Cohen, 1979, 1992, 1998; MacCannell, 1973; Turner ve Turner, 1978, 1969). Turist (misafirler) ve yerel halk (ev sahipleri) arasındaki ilişkilerde konunun diğer tartışılan kavramlarıdır. Din (1989) belli Müslüman ülkelere gelen misafirlerin dinlerinin farklı olmasından dolayı misafirler ile ev sahipleri arasında farklılıklar ve anlaşmazlıklar olduğunu savunmuştur. Din ayrıca belli dini inançlar sebebiyle, turizmin bazı Müslüman ülkelerde yerel halkı ve turizm faaliyetlerini olumsuz etkilediğini belirtmiş, dinlerini yaşamlarının temel gayesi yapan ve tüm yaşamsal faaliyetlerini buna göre yönlendiren topluluklar için bu durumun kaçınılmaz olduğunu, yerel birimlerin ve konu ile ilgili idari organların konuya duyarlı olmaları gerektiğini savunmuştur.

Hac kitlesel hareket kavramını içeren disiplinler arası bir çalışma konusudur. Hac güçlü siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkilere sahiptir ve hatta küresel ticareti bile yüksek düzeyde etkileyebilir. Çünkü Hac; bazı ülke ve şehirlerin temel ekonomik kaynağıdır (Barber, 1993; Vukoni’c, 1996, 2002). Hac alanındaki bu önem ve ilgi 1990 ve 2000lerde turizm alanında yapılan araştırmalar ile ortaya çıkmış ve artarak devam etmiştir. Bu araştırmacılar konuya teorik ve uygulamalı olarak kültürel, politik, davranışsal, ekonomik, coğrafi açılardan yaklaşmışlardır. Hac bilimi tarih boyunca ilgi kaynağı olmuş ve uygulamalara da yansımıştır. Dini bileşenlere bağlı olan eski paradigmlar temelini seyahatten almıştır ve son yıllarda, bu durum çoğunluklu olarak konuyu haccın çeşitli yönlerinden ele almayı tercih etmiştir (Vuconi’c, 1996). Çalışmalar ve yeni yaklaşımlar haccın iyi bilinen kökenine ve geçmişine dayandırmaktadır. Digence (2003) turizm ve hac ilişkisini ele aldığı kitabında Haccın fiziksel seyahat olarak turizmin içerisinde yer aldığını ifade etmiş, Kong (2001) ise hac ve turizm kavramlarının benzerliğine dikkat çekmiştir. Günümüze kadar gelen birçok araştırmaya rağmen hac ve turizm ilişkisi hala kesin hatları ile belirlenememiştir (Cohen, 1992a, 1992b, 1998; Din, 1989; Fleischer, 2000; Hitrec, 1990; Joseph ve Kavoori, 2001; Rinschede, 1992; Smith, 1992; Digance, 2003;).

Modern Turizm dünyada yenilenen bir yaklaşım olarak algılanmaktadır, fakat gelişen ekonomik şartlar, küreselleşme gibi durumların yaşamlarımıza yarattığı değişimin aksine, turizm trendleri geçmişe olan yolculuğunu sürdürerek hacca gitmektedir. Farklı

kaynaklar din, hac ve turizm konularını birbirinden ayırsa da, turizmin gelişimi; din çalışmaları ve antik çağdaki hac uygulamaları olmadan düşünülemez (Vukoni’c 2002).

1990’lardan beri Hacı ve Turist arasındaki ilişki analiz edilmiş; Birtakım çalışmalar turist ve hacı arasındaki benzerliği araştırmışlardır (Turner ve Turner 1978; MacCannell,1973,1999; Grabum 1983, 1989; Cohen 1979, 1992,1998; Urry 1990; Coleman ve Elsner 1995; Eade 1992; Nash 1996; Morinis 1992; Allcock 1988; Digance, 2003; Smith, 1992; Vukoni’c,1996). Konuya ilişkin ilk yeni yaklaşım Eade ve Sallnow (1991)’un hac ziyaretlerine turist açısından yaklaşımlarının yanında politik, ekonomik, davranışsal ve coğrafi açıdan da ele almalarıdır. Haccın heterojenliği uygulamalı ve teorik alanda yeni yaklaşımlara olanak sağlamış ve dünya çapında haccın yayılmasını sağlamış; turistik seyahatleri dini ve kutsal amaçlı içsel yolculuklar olarak tanımlamıştır (Eade ve Sallnow, 1991; Lewis, 1991).

Hac ve turizm arasında farklılıklar olduğunu belirten araştırmacılardan biri olan McCannell (1973)’in de turistin bazı farklılıklar ve özgünlükler içerdiğini ifade etmesiyle başladığı, hac ile turizm arasındaki farklılıklara yönelik araştırmalar 1970’lere dayanmaktadır. O zamandan beri çalışmalar hacı ve turist arasındaki ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve duyuşsal boyutları içeren karmaşık ilişkiyi farklılıklar açısından çözmeye çalışır. Farklılıkları analiz eden araştırmalar, bu farklılığın sebebinin iki fenomen arasındaki bağların anlaşılır olmamasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Örneğin, Eade (1982)’nin araştırmasına konu olan bu bağ, Lourdes’deki turist ve hacılar arasındaki etkileşimi tanımlamaya çalışmış; Bowman (1991)’nin Hıristiyanlığın Kudüs’üne yer verdiği araştırmasındaki ve Rinschede (1992) ‘nin çalışmasındaki turist tanımlamalarında hac bölgelerine ziyaret eden ibaresine yer vermişler ve yine aynı bölgeye gelen, aynı turistik hizmetleri kullanan hacıların turist olmadığını ortaya çıkarmışlardır.

Hacı ve turist kavramlarına farklı bir bakış açısı getiren Smith (1992) turist ve hacı kavramları arasındaki benzerlik ve farklılığı bulabilmek için seyahat sürecini araştırmıştır. Bu araştırmasının sonunda hacı ve turist olarak iki farklı aktör ortaya çıkar. Hac-Turizm noktaları arasındaki ilişki “manevi” ve “dünyevi” arasındaki benzerlik ve zıtlıkları içeren sonsuz bir alan yaratmış, Seyahatin artıları ve değişen motivasyonları ile hacdan turizme uzanan uzun bir eksen oluşturmuştur. Jackowski ve

Smith (1992) bu süreci “turizm temelli bilgi “ olarak dini turizm ile tanımlamıştır. Birçok araştırmacı “dini turizm” kavramını kutsal yerleri, tapınakları ziyaret etme amacıyla kültürel ve tarihi kimlik duygusunu elde etme inancıyla yapılan ziyaret olarak açıklayarak ortak bir tanımda birleşmişlerdir (Nolan ve Nolan, 1989).

Hac ve turizm Arasındaki Şeffaf Bağlar bazı hacı grupları üzerinde gözlemler yapılarak araştırılmıştır. Bu çalışmalardan biri de din bilimci sosyologlar tarafından Avrupa’daki tarihi katedral ve diğer kiliseleri ziyaret kişiler üzerinde yapılan çalışmadır (Davie, 2000). Çalışma katedrallere gelen ziyaretçilerin; ziyaret motivasyonlarını incelemiştir. Davie (2000)’nin bulgularına göre bu ziyaretler tarihi mekânları ziyaret amacını içerip, kültürel miras turizmi alanına girse de dini amaçlıdır. Araştırmanın birinci sonucu bu ziyaretçiler bu mekânları herkesin girebileceği halka açık bir yer olarak algılamışlardır. İkinci sonucu ise bu kişiler müze ve tarihi mekanları ziyaret amaçlı algılamışlardır. Davie kesin olmamakla birlikte bu ziyaretlere “Ruhsal Deneyim” adını verilmiştir. Turistik seyahatler “ varoluşçu model” içerisinde hacca benzemektedir. Seçilmiş bir ruhsal merkeze olan bağlılığı içermekle birlikte, bu hissi yaratan bölge dışsal etkenlerden gelmektedir (Cohen, 1979: 186).

Victor ve Turner (1978)’in hacca ve turizme yönelik akademik çalışmalarında yer verdikleri atasözünü yazalı bir çeyrek yüzyıl oluyor.” bir turist yarım hacı olduğu kadar, bir hacı da yarım turisttir” atasözü konuya büyük bir açıklık getirmiştir. Hacıların seyahat yolları çağdaş modern toplumun içerisindeki turistlerin tatilleri için bir metafor olarak görülmüştür. Özellikle MacCannell (1999) modern kitle turizmiyle dinin birbiri ile ilişkisi olduğunu ve turizm faaliyetleri içerisinde yer aldığını ifade etmiş, Graburn (1989) ise tatillerin sıradan olan ve sıradan olmayan zamanlarımızın belirleyicisi olduğunu ve böylece modern yaşamımızı yönlendirdiğini ifade etmiştir. Hacıların ve turistlerin seyahat motifleri arasındaki farklılıkları ayırmak isterken, Cohen (1992)’de modern kitle haccı ile kitle turizminin paralellik gösterdiğini, hacıların davranışları ile turistlerin davranışlarının farksız olduğunu ifade etmiştir. Campo (1998)’da bu fikre katılarak bu iki kavramın nadiren ayrıştırılabildiğini kabul etmektedir. Turizm; hac deneyimlerinin mümkünatına başlangıç sağlarken, hac ise turizmi davet eder.

Morinis (1992:4) dini kavramları genişletmek için turistik seyahatleri; dini, yarı-dini ve din amaçlı olmayan seyahatler; Hacıları ise; ahlaki, kanıtlayıcı, metaforik hacılar

olarak ayırmış ve haccı bir kişi tarafından yapılan, kişinin inandığı kutsal bir amaç için yaptığı seyahatler şeklinde tanımlamıştır. Kutsal amaç; bir tapınak, papaz, peygamber mezarlarını içeren hac şehirlerini kapsamaktadır (Mekke, Lourdes, Kudüs, Banaras gibi) veya ulusal, kültürel, veya bunu gibi bir takım kolektif amaçlardan oluşan bir şehir de olabilir (Lenin'nin mezarı, Mao'nun Maosoleum'u, Elvis'in Graceland'deki mezarı, savaş anıtları ve önemli tarihi şehirler), veya kutsal amaçlar tek bir bireydeki bütünlük olabilir (Campo,1998).

Konuya ilişkin önemli çalışmaları olan Cohen (1979)'nin birkaç turist modeline ilişkin sınıflandırması turizm ve hac arasındaki karmaşık bağlantıyı farklı boyutlara taşımıştır. Cohen (1992) bir diğer çalışmasında hac ve turizmi; seyahatin altında yatan yönelimlerinden kaynaklı birbirinden ayırmıştır. “ Hacı” ve “Hacı-Turist” sosyo-kültürel merkezlere doğru yönelimde bulunurken, “seyahatçi” ve “seyahatçi-turist” tersi yöne doğru hareket etmektedir. Bu ayırım temelinde yoğunluklu olarak seyahatlerin hac merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte hem hac hem de turizmin karakteristik özellikleri popüler hac merkezilerine yapılan seyahatlere konu olacaktır.

Smith (1992)'in bir diğer ölçüm modeli ise araştırmacılar tarafından uzun yıllar turizm ve hac arasındaki yeni yeni ortaya çıkan ilişkiye dair teorisini geliştirmek için kullanılmıştır. Turizm ve geçmişe dair kutsal yerleri ziyaret olan hac seyahatleri arasındaki kapalı ilişki farklı kavramsal bir motif getirmiştir (Kaplan ve Bar-on, 1991). Smith (1992)'in çalışmasında turizm ve haccı seyahat sürecindeki karşıt ve bitiş noktaları olarak tanımlamıştır. Turizm ve hac eksenleri arasındaki kutuplaşmalar kutsal olan ve olmayan şeklinde adlandırılır. Konuya tıp biliminden örnek verecek olur isek eller ve ayaklar arasındaki bağ kutsal olan-kutsal olmayan bileşkeleri içinde geçerlidir ve biz buna “din turizmi” deriz. Bu durumlar artan ve değişen, ait olduğu turist bile kendisinin farkında olmadığı turizmden hacca ve bilgeliğe yol aldığı seyahat motivasyonlarını içerir. Jackowski ve Smith (1992) bu kavramı din turizmi ile birlikte adlandırılan “bilgi temelli turizm” olarak adlandırır. Birçok araştırmacı “din turizmi”ni bireylerin tapınaklardaki, Allaha hürmet mekânlarındaki arayışı ifade eder ve ziyaretçiler tarihsel ve kültürel anlamları kendi arayışlarında yol göstermek için tercih ederler (Nolan ve Nolan, 1989). Turizm ve hac seyahatlerinin sürecini araştıran Smith (1992) ileriki çalışmalarda araştırmasının derinleştirilmesini önermiştir. Bu alanda

çalışan araştırmacılara Smith ve Cohen'in katkıları tartışmasız bir gerçektir (Vukonic, 1996). Eade (1992) Lourdes'deki turist ve hacılar arasındaki ilişkiyi incelemiştir; Rinschede (1992) hac şehirlerini ziyaret eden turistleri sınıflandırmaya çalışmıştır; Vukoni (1996) kitabında turizm ve din arasındaki ilişkiyi incelemiştir ve Nolan ve Nolan (1989) dini şehirlerin üç bağlantısını bulmuştur.

2.3.2. Dünyada Hac ve Umre Seyahatlerinin Önemi

Yüzyıllar boyunca dini sebeplerle seyahat etmenin, seferlere çıkmanın, başka bölgelere, hatta ülkelere gitmenin oralarda faaliyette bulunmanın, kültür alışverişi yapmanın önemi inkar edilemez bir gerçektir. Seferlerden ve seyahatlerden kişileri mahrum bırakan, kendi sınırları içinde adeta hapsedilen toplumlar ilerleyememişlerdir. Bu sebepten hareketle İslam dini, inananlarını seyahatin nimetlerinden faydalanmış olmalarını temin için asıl amaç olarak hac ziyaretini ve bununla ilgili memleketlerin seyahatini hayatta en az bir defa farz kılmıştır.

İslam'da meşru ve mübah olan seyahatlerin tavsiye edilmesi Kuran'da birçok ayette yer almaktadır. Bu ayetlerde gezilmesi, gözlemlenmesi ve ibret alınması istenmektedir. Uzun yolculuklardaki ibadetlerde tanınan imtiyazlarla (seyahat ve yük taşınması için hayvanın yaratılması gibi) seyahat kolaylaştırılmış, teşvik edilmiştir. Seyahat, kültür, ilim, ibret ve gidilen yerleri tanıma hareketi olarak kavranmalıdır. Cehalet, delalet, zulüm bulutlarını dağıtmak için yapılan seyahatler, Allah katında en makbul seyahatlerdir. Bu tür seyahatler, genelde bütün peygamberlerin hayatlarında çokça söylenegelmiştir. İslam'da ise tüm semavi dinlerin başlangıç noktası olan dini yayma amaçları ile din gönüllülerinin ulaşabildikleri memleketlere dağılma çabalarıyla ilk seyahatler başlamıştır (Aşık, 2001: 29 – 31).

Kuran'da turizm sözcüğüyle ilgili birkaç kelime kullanılmıştır. 'Sefer' yolculuk, 'intişar' yayılma, yolculuk anlamındadır. 'Seyahat' ise yaşanılan şehirlerden uzaklara varıncaya kadar istediği yere gitmek ve seyretmektir. Seyahat değerli bulunarak ibadet sayılmaktadır. Toplumlararası bilgi ve kültür alışverişi, okumak, tahsil etmek İslam'da önemlidir. Nitekim İslam'da ilk ayet " Oku! " emri ile vahiy edilmiştir. Bu amaçla uluslararası toplantılar, konferanslar, kongreler düzenlenmesi ve bunlara katılım, yine ' İlim Çin'de olsa dahi öğreniniz.' hadisince çeşitli ülkelere öğrenim amacıyla gitmek

teşvik edilmiştir. Bilindiği gibi günümüzde bu olaylar turizm açısından kitlesel hareketleri oluşturmaktadır. Bundan dolayı İslamiyet bu tür teşvikleriyle günümüz turizmine de kendi içinde çok büyük destek sağlamıştır (Yılmaz, 1988: 53 – 56).

İnsan yaklaşık 50.000 yıllık bir evrim içinde önce yaşadığı bölgeyi, daha sonra uzak bölge ya da ülkeleri görmek istemiştir. Bu da turizm olayını meydana getirmiştir. Tarihi gelişim içinde turizmin neyi içerdiği ve gelişimi ele alınırken, seyahat kavramından, turizm amacına yönelmiş seyahatleri ayırmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Çünkü tarihi dönemlerde turizm olgusu ilköğretimde ticari, ortaçağda dini, yeniçağda kültürel amaçlara dayanmıştır.1920'lerde otomobil çağının başlamasıyla karayolları ağlarının genişlemesi, otomobillerin ucuzlayarak kullanımının yaygınlaşması, insanların hareketliliğini önemli ölçüde arttırmıştır. Turizm amacıyla yapılan seyahatlerde otomobilden yararlanma tüm beklentilerin ötesinde bir gelişme göstermiştir. 20. yüzyılda yaşanan iki dünya savaşı bir taraftan ekonomik sosyal refahı, seyahat özgürlüğünü ve güvenliğini azaltarak turizmi olumsuz yönde etkilerken diğer taraftan da ulaştırma araçlarında, özellikle havacılık teknolojisinde önemli ilerlemeler yaratarak seyahatleri geliştirici yönde etkiler doğurmuştur. Günümüzde turizm olayının değişen ve gelişen iki önemli boyutu da konaklama işletmeleri ve tur organizatörleri olmaktadır. Bu yüzyılın başlarında çoğunlukla zengin ve aristokrat kişilerin zevklerine ve taleplerine uygun oteller günümüzde kitle turizmin koşullarına uygun, büyük kapasiteli ve standart hizmet sunan konaklama işletmelerine dönüşmüşlerdir (Maviş,1994:9-14).

Turizm, ilk defa kutsal mahaller seyahati olarak başlamıştır. Gerek İslam, gerek Vatikan arşivlerinde bu konuda pek çok kitap ve seyahatname vardır. Bu hal, Ortaçağdan Rönesans dönemine kadar sürüp gitmiştir. Rönesans ile beraber sanat ve kültür dalları da insanları gezilere çıkaran etkenlerin başındadır. 19. yüzyılda yeni buluşlar, buharlı gemiler, trenler turizmi hızla geliştirmiştir. Arkasından uluslar arası sergilerin açılması, birbirini izleyen savaşıardan sonra bildirilerde adı geçen yerlerin görülmek istenmesi, savaşların verdiği sıkıntı ve usanç duygularından sonra eğlence ihtiyacı, bazı memleketlerde bütçe açıklarının turizm gelirleriyle kapanmasının görülmesiyle bu endüstri baş tacı edilmiştir. Bugün yine, turizmin başladığı noktaya doğru büyük bir yönelişi vardır. Gerek İslam, gerek Hıristiyan dünyasında kutsal mahallerin ziyareti ön plana çıkmaktadır (Ziyaoğlu, 1969: 6).

İnsanların tatil beklendişlerinin analizi çıkarıldığında iki esas motif ortaya çıkar. Bunlardan birincisi ‘ kaçış’, ikincisi ‘ yöneliş’ motifleridir. Kaçış motifi monotonluktan uzaklaşmak, yöneliş motifi ise beklendişlerine uygun bir dünya arayışı olayını ifade etmektedir. Bu arayış insanoğlunun sırf arzu ve ihtiyaçlarını tatmin amacı ile olabileceği gibi merakla gerçeği keşfetmek duygusuyla da olabilmektedir. Nitekim turistik mahallerde mukaddes sayılan ziyaret yerleri mevcut ise çekicilik artmaktadır. Günümüzde bu tip ziyaret amacıyla olan büyük kitlelerin yer değiştirdiğine şahit olmaktayız. Buna en güzel örnek olarak hac turizmini verebiliriz. Başka hiçbir güç her yıl aynı yerde ortalama 2 milyon kadar dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen Müslümanların bir araya toplanmasını başarmış değildir (Yılmaz, 1998: 2–28).

Yüzyılımızın sonlarına doğru Müslümanlar, hac ibadetini yerine getirirken yeniçağın beraberinde getirdiği teknolojinin nimetlerinden en başta ulaştırma aracı, konaklama işletmeleri olmak üzere faydalanmaya başlamışlar. Bu turistik öğelerin en önemli ve ortak özelliklerinden biri konfordur ki hacı adayları genelde yaşlı insanlar oldukları için çok sıcak bir ülke olan Arabistan’da bu tür hizmetlerin konforu lehlerindedir. Hac olayı ekonomik bakımdan üretim, tüketim, dışsatım, yatırım, dış ödemeler dengesi ve milli gelir gibi ekonomik boyutları olan bir faaliyettir. Uluslararası döviz hareketliliğini sağlayan hac turizmi vasıtasıyla üretim ve tüketim artmakta, geniş istihdam olanakları yaratılmaktadır. Hac olayı; milli geliri arttıran, ödemeler dengesi açığını kapatan ve ülkeler arasında döviz girdi çıktısı sağlayan özellikleri taşıması bakımından da önemlidir. Ayrıca hac, bilim, kültür, sanat ve estetik anlayışı bakımından toplumların birbirinden etkilenmesi açısından da önem taşımaktadır (Armağan, 1990: 14).

2.3.3. Türkiye’de Hac ve Umre Seyahatlerinin Önemi ve Tarihi Geçmişi

İslami ilimlerin merkezinin ziyaret etmek ve İslam hukuku veya hadis araştırmalarını yerinde sürdürmek anlamına geliyor, memleketlerine döndüklerinde de kendilerine bir saygınlık kazandırıyor. Osmanlılar, 1517’de Hicaz’ın yönetimini Memlükler’den devralmakla bütün İslam dünyasını ilgilendiren hac organizasyonunu da üstlenmiş oldular. Başkent İstanbul Haremeyn’e çok uzak fakat deniz ve kara yoluyla bağlantılıydı; bu bağlantıda resmi Şam ve Kahire güzergâhları ön plana çıkıyordu. İstanbul, Kahire hattında deniz yolu önem kazanırken Şam’dan itibaren güneye yönelen İstanbul Mekke kervan yolu uzun olmakla birlikte elverişli bir güzergahı takip ederek

Hicaz'a ulaşıyordu. Süveyş kanalının açılmasından sonra hacca deniz yoluyla gidip gelmek daha da kolaylaştı. Kızıldeniz üzerinden gemiyle Cidde'ye giden hacı adayları bir iki gün dinlendikten sonra deve veya eşek kervanlarıyla Mekke'ye hareket ediyorlardı. Abdülhamit döneminde, askeri nakliyatın yanı sıra hac yolculuğunu kolaylaştırmak amacıyla Hicaz Demiryolu yaptırılrsa da 1908'de Medine'ye ulaşan hattın daha sonra Mekke'ye ve oradan da Cidde'ye kadar uzatılma planı, imparatorluğun dağılış sürecinde Türkler aleyhine kışkırtılan bedevilere saldırıları yüzünden gerçekleştirilememiş, Medine'ye gelen trenler de daha çok asker ve mühimmat taşımıştır (Özel, 1996: 399-400).

Hicaz Demiryolu, yolculuğun zorluklarını da hacın bir parçası sayan bazı inananlar tarafından tercih edilmemişti. Şam'dan Medine'ye 52 gün süren deve yolculuğu bu yüzden devam etti. Her yıl İstanbul'dan kervanla Mekke'ye gönderilen surre alayı da Hicaz Demiryolu'nu kullanmaya başladı, ancak savaşın sonunda surre alayı da hattın Arabistan'daki kısmıyla beraber tarihe karıştı (Maunsell, 2002: 182). İstanbul, Şam ve özellikle Kahire'de hacca gidiş ve dönüş sırasında halkın da seyredebildiği çeşitli törenler yapılırdı. Kervanın uğurlanışı sırasında yapılan törenler hacıların uzun bir süre ayrı kalacakları, belki de hiç dönmeyecekleri memleketleriyle olan bağlarını vurgulamakta, ayrılığın zorluğunu nispeten hafifletmekteydi. Kervan hacı adaylarının alışverişi için Müzeyrib menziline uzunca bir süre kalıp, böylece hem gecikenlerin kervana katılmaları sağlanır, hem de unutulmuş eşyalar yolculara ulaştırılabilirdi. Fakat asıl alışveriş uğurlama töreninden önce 23 Şevval günü Kahire'de kurulan pazarda yapılmış olurdu. Sultan Baybars zamanından (1260– 277) beri uyulan bir geleneğe göre bu tarihten 5-10 gün önceden kiralanan dükkanlarda yiyecek giyecek ve içecek satılırdı. Hacılar dönüşlerinde yine büyük törenlerle karşılanırdı. Hac emiri, Kahire'den önceki son menzilde karşılamaya gelenlerle askeri yetkililer için bir ziyafet verir, ayrıca burada havai fişek gösterileri yapılırdı. Ertesi gün merasimle şehre girilir ve bu sırada kafiiledeki ileri gelenlerle mahmil en önde olurdu.

Genelde her hacı adayı kendi ihtiyacını kendisi karşılamakla yükümlü iken durumu iyi olmayanların bakımını hac emirinin adamları üstlenirdi; ayrıca asker ve memurların ihtiyaçları da devlet tarafından karşılanırdı. Hac kervanları bazen yabancı Müslüman hükümdarların yardım etmesine rağmen sık sık su sıkıntısı çekerdi. Dönüş yolculuğu

için gereken yiyecek, mola yerlerini korumak amacıyla yapılmış çöl kalelerinde saklanırdı. Ancak böyle yerler her zaman yağmacı bedevilerin tehdidi altındaydı. Her mola yerinde fakir ve güçsüzler için özel çadırlar kurulur ve padişah adına sıcak yemek çıkarılırdı. Ayrıca yoksullara zaman zaman nakit para giyecek vb. verilir, ölenleri de kefenlenerek defnedilirdi. Fakir hacılara yapılan yardımlar genellikle bu iş için kurulmuş vakıflardan sağlanırdı.

Osmanlı döneminde hacı adaylarının sayımı yapılmadığından bu konuda kesin bir şey söylemek güç ise de bazı hacıların ve seyyahların verdikleri bilgilere dayanarak bazı rakamlar vermek mümkündür. Cezeri, 1279'da Kahire ve Şam kervanlarında 40.000'er, 14. yüzyılda yaşayan Veronalı Jacobo, çölde rastladığı bir hac kervanında yaklaşık 17.000 kişi bulunduğunu yazmakta, 1580 yılında ait anonim bir eserde de yalnızca Mısır kervanında 50.000 kişinin mevcut olduğu kaydedilmektedir. Kervan yönetiminin karşılaştığı önemli güçlüklerin başında yeterli sayıda deve bulabilme meselesi gelirdi. Yolun uzunluğu nedeniyle çok sayıda deveye ihtiyaç duyulurdu. Sadece resmi görevliler için 600'den fazla deve gerekliydi. Hacı adayları ve tüccarlar develerini kendileri temin ederdi. Şam kafilesine katılacak develer ise genellikle bedevilerden sağlanırdı. Hac kervanının güvenliği için güzergahta bulunan bedevilerden de faydalanılır ve onlara yaptıkları yardımlar, kafileye getirdikleri su ve yiyecekler için resmi ödeme (surre) yapılırdı. Ancak zamanında gerçekleştirilmeyen veya yetersiz kalan ödemeler bedevilerin kervana saldırmasına yol açabilirdi. Dolayısıyla bu işe ödenek ayrılmasını, alınan hizmetin karşılığını vermek kadar kervanı bedevi saldırılarından korumanın bir yolu olarak da değerlendirmek mümkündür. Çöldeki birçok konak yeri, kervanın su ihtiyacını sağlayan kuyu ve sarnıçları korumakla yükümlü küçük karargahlar tarafından savunulurdu. Özellikle kurak dönemlerde bu çok önemli bir görevdi. Çünkü bedeviler de bu sulara sahip çıkarlardı, hatta bu yüzden çatışmalar meydana gelirdi. Hacıların güvenli bir yolculuk yapmaları padişahın hakimiyetini de meşrulaştırırdı. Hac kervanına yapılmış ve karşılığını bulmamış her saldırı, hükümdarın hacıların hamisi olduğu gerçeğini tehlikeye düşürebilirdi. Onun için hükümet kuvvetleri de bedevilere şiddetle karşılık vermekten geri durmazdı. Ancak 1800'lü yıllarda çıkan Vehhabilik hareketi sırasında hac yolları çok daha ciddi biçimde tehlikeye düşmüş, hatta bazen kapanmıştır (Özel, 1996: 399 - 401).

Hac kervanları, Arafat'taki buluşmaya giderken yol süresini hesaplayıp hızlı ya da yavaş yol alırlardı. Çünkü bu buluşmanın kaçırılması, haccın tamamının geçersiz olması ve hacı adaylarının çabalarının boşa gitmesi anlamına geliyordu. Bu son nokta kuşkusuz dini bir endişeydi ancak geç kalan hacı adaylarının hızlı hareket etmesi develerde kayıplara yol açabilirdi. Bu durum sadece ekonomik güçlülere kadar değil; kervan kumandanının çöl sakinlerinden binek hayvanlarını almak istemi üzerine çıkan çatışmalara kadar gidebiliyordu (Faroqhi, 1995: 1). Geçmişte hac, bir Müslüman'ın tüm yaşamı boyunca hayalini kurduğu bir olaydı. Yolculuk zordu. Aylar; hatta bir yıl alırdı. Ulaşımı çok zor olan dağlık bölgelerden, çöllerden geçilirdi, kervanlar korsan saldırılarıyla karşılaşır, kendilerini, sularını ve yiyeceklerini korumak zorunda kaldıkları için yol, sıcak havanın üzerine kaygı duymak gelince hac daha da zorlaşıyordu. Çünkü herşey sadece ziyaret etmekle bitmiyordu (www.islamabout.com).

Hem dini hem siyasi bakımdan böylesine hayati önem taşıyan hac güvenliği konusu 1683-1699 Osmanlı-Avusturya savaşlarında bile ihmal edilmemiş, Haremeyn'e yapılan harcamalarda kesintiye gidilmemiştir. Hac için yılda yaklaşık 300.000 ile 385.000 altın arasında harcama yapılıyordu. Bu rakamlar, büyük savaşlar sırasında yapılan harcamaların neredeyse yarısı demektir. Hâlbuki Haremeyn ve civarındaki bölgeler Cidde gümrük gelirlerinin şeriflere tahsis edilmeyen cüzzi kısmı dışında Osmanlı hazinesine hiç gelir sağlamamaktaydı. 1683 den sonra hac kervanlarının düzenli finansmanının neredeyse imkânsız hale geldiği görülmüştür. Önemli bir mesele de hacıların Mekke' de kalacağı yerlerin hazırlanmasıydı. Genellikle en fakir hacı adayının bile hanlardan birine yerleştirilmesi lazımdı. Bunun için de ödenek ayrılırdı.

Hac mevsiminde nüfusu birkaç kat artan Mekke'nin sokaklarının temizlenmesi de önemli bir problem idi. Çünkü zamanında kaldırılmayan birikmiş pisliklerin bir su baskınında şehrin en alçak yerinde bulunan Mescid – i Haram'a dolma tehlikesi vardı. Mekke'de oturan İranlılar'ın akşamları buranın avlusunda ailecek uyumaları yöneticileri zor durumda bırakıyordu. Bu arada polisiye tedbirler alınması, özellikle Safa ile Merve arasındaki gidiş gelişlerin halledilmesi gerekiyordu. Zira bu iki mevki arasındaki yol uzunca bir süreden beri bir ticaret sokağına dönüşmüştü ve satıcı tezgâhları yolu daraltıyordu. Osmanlı yetkilileri sadece yeni dükkân açılmasını yasaklayabilmişler, yolun yalnız hacı adaylarına tahsisi ancak 20. yüzyıl da gerçekleştirilebilmiştir. Zorunlu

ihtiyaçlar için gerekli olan pazarın Mescid – i Haram’dan uzak bir yere kurulması emredilmiş, böylece Osmanlı hükümeti iyi düzenlenmiş bir hac şehrinin oluşturulması amacıyla azami çabayı göstermiş ve şehrin altyapısına yatırım yapmıştır.

Osmanlı döneminde, Kabe de zaman zaman onarılmış, 4. Murat döneminde (1623-1640) restore edilmiştir. Aynı şekilde Osmanlılar Medine’de de özellikle Mescid-i Nebevi’de imar faaliyetlerinde bulunmuşlar, ayrıca irili ufaklı birçok cami, medrese vb. tesisler yapmış ve bunlar için gelirleri yüksek vakıflar kurarak hacıların dini vecibelerini kusursuz biçimde yerine getirebilecekleri bir ortam oluşturmaya çalışmışlardır (Özel, 1996: 402-404).

Osmanlılar zamanında yapılan seyahat faaliyetleri bugünkü anlamda turizm olayı değildir. Ancak tarihi gelişim içinde turizm olayı incelenirken bu seyahatleri turizm amacına yönelik seyahatlerden ayırmak mümkün değildir. Çünkü tarihi gelişim içinde seyahatlerin akışı ve gelişmesi turizm olayının ortaya çıkmasına ve gelişmesine vesile olacaktır (Armağan, 1990: 63).

Cumhuriyet kurulduğunda ise halk ekonomik olarak zayıf olduğu için hacca gidenlerin sayısı bir hayli azdı. 1946’da çok partili sisteme geçildikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı yoğun eleştiriler karşısında 1947’de hacca gidişi serbest bıraktı. Ancak devletin ne gidişlerde ne de hac sırasında hiçbir düzenlemede bulunmaması büyük sıkıntılara sebep oldu. Ertesi yıl döviz yokluğunu ileri sürerek hacca gidişi yeniden yasakladı; fakat muhalefetin baskıları sonucunda 1949’dan itibaren tekrar serbest bırakmak zorunda kaldı. 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimleri demokrat partinin kazanmasından sonra yeni inanç ve ibadetler konusunda tam bir serbestlik getirildi. Öte yandan halkın ekonomik gücünde de gelişme kaydedildiğinden hac ve umre ibadetini yerine getirmek isteyenlerin sayısı arttı. Bakanlar Kurulu hacca gidecek kişilere yolculukları sırasında yardım etmek amacıyla, esasları ilgili bakanlıkların temsilciliklerinden oluşturulmuş bir komisyon tarafından belirlenen 6 Nisan 1953 tarih ve 4 / 531 sayılı kararnameyi yayımladı. ” Hac Maksadıyla Suudi Arabistan’a Gidecek Olanların Seyahatlerine Müteallik Esaslar ” başlığını taşıyan bu kararname 5 bölüm ve 23 maddeden oluşuyordu. Hac yolculukları 1950 ve 1979 yılları arasında İçişleri Bakanlığı’nın koordinatörlüğünde ve ilgili kuruluşların işbirliği içerisinde yürütüldü. Fakat başvuru sahiplerinin pasaport, sağlık raporu, döviz ve vize alma işlemleri için

günlerce daire kapılarında beklemek zorunda kalmaları şikâyetlere sebep oluyordu. Öte yandan hacı adayları gidiş ve dönüşlerinde özel seyahat acentalarının insafına terk edilmişti ve şirketler arasındaki rekabetten büyük zarar görüyorlardı. Bu arada kendilerine hac ibadeti ile ilgisi bulunmayan yerler ziyaret ettiriliyor, kiralar pahalı olduğundan Mekke’de ev tutulmuyor, hastaların tedavisi için tedbir alınmıyor ve kaybolanlarla ilgilenilmiyor, rehber verilmiyordu. Bu aksaklıkları tespit eden Diyanet İşleri Başkanlığı 1977 yılından itibaren Türkiye Diyanet Vakfı’nın da katkısıyla hac organizasyonlarına başladı.

1979-1988 yılları arasında bütün işlemler hacı adayları adına tek elden ve müftülüklerdeki hac ve umre bürolarınca yürütüldü. Hacı adaylarının tek tip kıyafet giymeleri, kurbanlarının İslam Kalkınma Bankası mezbahalarında kestirilerek açlık çeken Müslüman ülkelere gönderilmesi sağlandı (Özel,1996:405-409).

Bilim adamları insan topluluklarının belirli yerlerde yerleşmesinde dini etkenlerin önemli rol oynadığını görmüşlerdir. İklimlerin, toprakların ve dolayısıyla ürün ve hasatların kararsızlığı karşısında insanlar göçebeliğe ve yaylacılığa yöneldiler. İnsanlığın bir yerde yerleşmesi gibi güç bir duruma ulaşmasını belki de din adamları sağlamıştır. Din düşüncesinde bir hareket ve yer değiştirme niteliği vardır. İnsanın yer değiştirmesi, sadece doğal ihtiyaç meselesi ile olmamış, yer değiştirmelerin bir kısmı, kutsal bir yer arama ihtiyacından doğmuştur. Kudüs veya Mekke gibi şehirleri ziyaret etmeyi hayatlarının tek amacı yapan insanların sayısı çok fazladır.

Dini kalıntılar, insanların yer değiştirmesinde önemli bir sebep oldu. Dini ziyaret şehirleri böyle değerli kalıntılarla zenginleşme çareleri aradılar. Bu dini ziyaret yerlerinin çoğu, ulaşılması güç noktalarda bulunuyordu. Güçlük, çekiciliğin bir sebebi oluyor, sofuluk davranışının değerini arttırıyordu. Dindarların bu kutsal yerlerde toplanmaları, çok defa merkezileşip, yığılaşmayı gerektirir. Hac şehri çok özel bir şehircilik karakteri taşır. Geçit alaylarına uygun geniş caddelerle ve meydanlarla çevrilidir. Bu yoğunlaşmalar önemli bir otelcilik sanayinin gelişmesini sağlamıştır. Mekke’de yaşayanlar evlerindeki odaları hacılara kiralar. Dini ziyaretlerin yapıldığı şehirler sanat ve edebiyat alanında hatırı sayılır bir rol oynar. Hac yolculukları, merkezlere yeni unsurların gelmesini sağlayarak çok defa kolonileşme işinde de rol oynamış; hac yolcularının bir kısmı bölgede veya yol boylarında yerleşmiştir. Kutsal

ziyaret yerleri kendi çevrelerinde, dini eşya ve hatıralardan meydana gelen bütün bir ticaret ve sanayi teşkilatını toplamıştır. Ziyaretler, çok defa para ve kambiyo işlerinin canlanmasına da yol açtı. Birçok ibadet merkezleri etrafında önemli fuarlar kuruldu, dünyanın bütün bölgelerinde büyük hareketler yarattı ve büyük ölçüde alışverişe yol açtı: kapalı ekonomi ve durgunluktan kurtulma, fikir ve ürün alışverişinin sağlanması, çoğu kere ilk defa dini ziyaretlerle ortaya çıktı (Meydan Larousse, 1971: 490).

Hac veya umre yapmak üzere kutsal mekanlara gidenler, ibadetlerini yerine getirirken bu bölgede bulunan birçok kutsal yeri de ziyaret etmek imkanı bulurlar. Her zerresinden tarih fişkırın Hz. Muhammed'in ve onun ashabının izlerini taşıyan yerleri ziyaret etmek insanlara manevi bir heyecan verir, dinin duyguların kuvvetlenmesine yardımcı olur (Yazıcı,1999: 7).

2.4. Türkiye'de Hac ve Umre Organizasyonu

Türkiye'de hac ve umre organizasyonu Diyanet İşleri Başkanlığı ve seyahat acentaları tarafından 633 sayılı yönetmeliğe göre düzenlenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve seyahat acentalarının kanunen bu konudaki görevlerini kesin olarak belirlemek için yönetmelik verilmiştir. Bu Yönetmeliğin amacı, Diyanet İşleri Başkanlığının denetim ve gözetiminde hac ve umre seferi düzenleyecek olan seyahat acentalarının uymaları gereken esasları tespit etmektir. Ayrıca bu yönetmelik, "A" grubu işletme belgeli seyahat acentalarının Diyanet İşleri Başkanlığının denetim ve gözetiminde hac ve umre seferi düzenlemeleri ile ilgili işleri kapsar. Hac ve umre seferi düzenleyecek "A" grubu işletme belgeli seyahat acentalarının niteliklerine dair, hac ve umre seyahatlerinin ibadet olma özelliklerini de gözetilen esaslar, her yıl, Başkanlık ve Turizm Bakanlığınca müştereken belirlenir ve acentalardan hac ve umre seyahati düzenlemek üzere başkanlığa müracaat edenlerin hangilerinin hac ve umre seferi düzenleyebileceklerine karar verilir. Gerektiğinde 1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanununun 3 üncü maddesinin üçüncü fıkrası nazarı dikkate alınarak acentaların hac ve umreye götürebilecekleri asgarî-azamî kişi sayısı da Başkanlık ve Turizm Bakanlığınca müştereken tespit edilir (Bayyığıt, 1998:302). 1979 yılında çıkarılan 26.4.1979 gün ve 7/17439 sayılı Hükümet Kararnamesi ve bu kararnamenin ek ve değişiklikleri gereğince hac seyahati ile ilgili çalışmalar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütölmektedir. Bu seyahatin paraya ilişkin işlemlerinin nasıl yürütöleceğı de bu kararname ile hükme

bağlanmıştır. Bu işlerin Diyanet İşleri Başkanlığı hizmetlerini desteklemek üzere kurulan ve 20.12.1977 gün ve 7/14433 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile vergi muafiyeti tanınan Türkiye Diyanet Vakfınca yürütülmesi, hac seyahati ile ilgili düzenlemelerden hasıl olacak müspet bakiyenin bu vakıf eliyle Diyanet hizmetlerine ve vakıf senedindeki amaçlar doğrultusunda harcanması sağlanmıştır. 1983 yılında bu kararnamede yapılan değişiklikle umre ziyaretleri de kapsam içine alınmıştır. 1988 yılında çıkarılan ve söz konusu hükümet kararnamesinin 3. maddesinde yapılan bir değişiklikle ilgili bakanlıklar temsilcilerinden oluşan hac komisyonunca uygun görülen A grubu seyahat acentalarına da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın gözetim ve denetimi altında "Hac seyahati düzenleme yetkisi" verilmiştir. Her yıl hac mevsiminden yaklaşık 6 ay önce Türsab, hac organizasyonu yapar ve A grubu seyahat acentalarına gönderdiği duyurularla kriterleri belirtir. Hac organizasyonu yapacak acentalar teminat mektuplarını Türsab'a verir, Türsab da düzenleyeceği üst yazı ile Diyanet İşleri Başkanlığına başvurarak sözleşme imzalar. Şartname alışı, acentaların Türsab'a müracaatları, bakanlık incelemesi, sözleşme imzalama, kura çekilişleri, kesin kayıtlar yaklaşık 6 ay önceden tamamlanır (Türsab hac duyurusu - 1, 2002: 1). Her yıl Hac mevsiminden yaklaşık 3 ay önce ise Türsab, hac organizasyonu yapar ve A grubu seyahat acentalarına gönderdiği duyurularla acentaların Diyanet onaylı hacı aday liste belgelerini, doldurulmuş vize formlarını, pasaportları, aşı kâğıtlarını, uçuş konfirmelerini vs. gibi bilgilerin teslimini ister (Türsab hac duyurusu, 2002 – 2: 1). Hac ve umre ziyaretleri bir nevi ahiret provasıdır. Kabe Allah'ın yeryüzüne koyduğu bir semboldür. Hac ve umre insan hayatının bir dönüm noktasıdır. Hac ve umre insanı değiştirir. Yepyeni bir insan olarak dönersiniz. Özellikle hac ibadetine dünyanın her ülkesinden insanlar gelir. olayısıyla bu İslami bir kongredir, Müslüman'ların tanışmasıdır, İslam kardeşliğinin buluşmasıdır ve insanların birbirine dua etmesidir. Dünyadaki ve Türkiye'deki hac ve umre seyahatlerinin gelişimine bakacak olursak öncelikli olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından organize edilen bu seyahatler, sonrasında Başkanlığın gözetimi ile seyahat acentalarınca ayrı ayrı düzenlenmiş, 2001-2005 yıllarında hac ve umre organizasyonları serbest rekabet kuralları çerçevesince düzenlenmiş, 27.05.2005 tarihinde ilgili kararnamede yapılan değişikliğe göre 2006 yılından itibaren Türkiye'ye Suudi Arabistan devleti tarafından tanınan hac kontenjanı çerçevesince hacı adaylarının % 60'ını Diyanet İşleri Başkanlığı, % 40'ını ise seyahat acentaları götürmeye başlamıştır.

BÖLÜM 3. YÖNTEM VE SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Turizm faaliyetleri gün geçtikçe daha fazla çeşitlenmekte ve her geçen gün daha fazla insan bu faaliyetlerin içerisinde yer almaktadır. İnsanların ekonomik gelir düzeylerinin yükselmesi, ulaşım imkânlarının ve boş zamanların artması, bu sektörün gelişiminin başlıca sebepleri olarak görülmektedir. Dünya Turizm Örgütü (Unwto) verilerine göre; 2011 yılında turizme katılan kişi sayısı 2010 yılına göre % 4,4 oranında yükselerek 980 milyona yükselmiştir. İnanç Turizmine katılan kişi sayısı ise her yıl artış göstermiş 2011 yılına gelindiğinde 500 milyona yaklaşmıştır. Hac ve umre ziyareti ile Suudi Arabistan'a giden kişi sayısı 2011 yılında 2.408.849 iken, sadece Türkiye'den hac ve umre amacıyla Suudi Arabistan'a giden kişi sayısı 841 bin olarak belirtilmiştir. Bu gelişimlere paralel olarak turizm faaliyetine katılan insan profilleri ve beklentileri de çeşitlenmektedir. Turizm faaliyetine katılan farklı yaş ve kültüre sahip insanların beklentileri, turizm sektöründe bulunanları yeni arayışlara yöneltmekte, bunun sonucu olarak alternatif turizm faaliyetleri önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, özellikle inançlarının geçmişine uzanmak, dinlerinin önemli merkezlerini ziyaret etmek, inançlarının zorunlu gördüğü ziyaretleri yaparak "hacı" olmak isteyen, Mekke ve Medine Bölgesine tekrardan ziyaret etmeyi arzulayan ve bu şekilde manevi tatmin, iç huzuru arayan insanların beklentilerine turizm işletmeleri kılavuzluk yapılmaktadır.

Bu araştırma Hac ve umre organizasyonu gerçekleştiren turizm işletmelerinin, örgüt içerisinde ne gibi sorunlarla karşılaştığını, bir işletmeci ve bu konuda bir uzman olarak işletmelerin ne gibi yeterliliklere sahip olması gerektiğini, işletme dışı sorunların neler olduğu ve bunlara dair neler yapılabileceği ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca hac ve umre ziyaretlerinin turizm açısından değerlendirilmesi hususunda ülkemizde yapılan çalışmaların sayıca yetersizliği bu çalışmanın yapılmasının temel sebeplerinden birisidir.

Türkiye'de faaliyet gösteren seyahat acentalarının hac ve umre organizasyonu sırasında karşılaştıkları sorunları incelemeyi konu alan bu çalışmanın temel amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Sektörde faaliyet gösteren seyahat işletmelerinin örgüt içi sorunlarını tespit etmek
2. Seyahat İşletmelerinin hac ve umre konusundaki yeterliliklerini tartışmak
3. İşletme dışı oluşan sorunları tespit etmek ve eğer varsa bunlara dair planların uygulanabilirliğini tartışmak
4. Hac ve umre organizasyonu yürüten işletmelerin karşılaştıkları sorunlara dair yapılması gereken uygulamaların sektörece önemsenip önemsenmediğini tespit etmek

3.2. Araştırmanın Yaklaşımı ve Yöntemi

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın içeriğini oluşturan veriler, nitel araştırma yöntemlerinde en sık kullanılan teknik olan görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Araştırmanın temel yaklaşımı nitel araştırma yönteminin tümevarım yaklaşımıdır. Tümevarım yaklaşımı, parçaların incelenmesini ve bu incelemelere dayanılarak bütünü tanımlanmasını amaçlayan bir yaklaşımdır (Islamoglu, 2002: 36).

“Nitel” terimi, bir sürecin miktar ya da frekans olarak ölçümünü değil, o sürecin açıklanması ile ilgili vurguyu ifade eder (Winget, 2005). Buradan anlaşılan nitel ifadesinin kullanıldığı durumlar bir olay ya da olgunun açıklanması ile ilgilidir. Nitel araştırma ise, en kısa tanımıyla sözlü ifadelerin yer aldığı araştırmalardır (Akgül, 2004). Buna göre nitel araştırmada esas olan sayısal verilerden çok sözel nitelikteki verilerdir.

Nitel araştırmalar, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır” (Yıldırım ve Simsek, 2005: 39). Bu tanımda, nitel araştırmanın, doğal ortamlarında gerçekleşen olayların nasıl süreç ve yöntemlerle araştırıldığına dikkat çekilmektedir. Nitel araştırmada, kişilerin belirli bir konu hakkında ne düşündüklerini, neden öyle düşündükleri esas alınır. Nitel araştırma ölçüm yapmaz, içebakış sağlayarak araştırma konusu ile ilgili bireylerce açıklanan bakış açılarının entegrasyonunu ve analizini gerçekleştirir (Akgül, 2004:132–133). Nitel araştırmalar, insanların verdikleri kararları niçin ve nasıl verdiklerini anlaşılanı kolaylaştırma niteliğindedirler (Gardenhire ve Nelson, 2003).

Hancock, (1998: 2) nitel araştırmaların özelliklerini;

- Nitel araştırmalar bireylerin bir konuya ilişkin fikir, deneyim ve duyguları ile ilgilenirler,
- Nitel araştırmalar, sosyal olguları gerçekleştikleri doğal ortamda tanımlarlar,
- Nitel araştırmalarda veriler sosyal olguları anlamaya yönelik kavram ve teoriler geliştirmek için kullanılır,
- Nitel araştırmalarda veriler bireylerle doğrudan iletişimle (görüşme gibi tekniklerle) elde edilir. Verilerin toplanması zaman alıcıdır,
- Veri toplamanın yoğun ve zaman alıcı olması, örneklemenin de az sayıda olmasını gerektirir,
- Nitel araştırmalar sosyal olguları, niçin, nasıl ve ne Şekilde, hangi tarzda gibi sorularla irdeler.

Şeklinde sıralamaktadır.

Öte yandan Morse (1994), nitel araştırmanın, araştırılan olay ya da olguyu anlama, sentezleme, elde edilen yeni bilgiyi kavramsallaştırmayı içerdiğini belirtmektedir. Ayrıca nitel araştırmanın, söz konusu olay ya da olgular arasındaki ilişkilerden nedensellik esasına göre teori oluşturmayı kapsadığını vurgulamaktadır (Winget, 2005).

Bununla beraber Ospina (2004) da, nitel araştırmanın doğal ortama duyarlılığı ile ilgili olarak nitel araştırmacıların rolünden söz etmektedir. Yazara göre nitel araştırmacılar olay ya da nesnelere buldukları doğal ortam içerisinde insanların onlara yüklediği anlamları açıklama ya da yorumlama çabası içerisindedirler. Nitel araştırmaya ilişkin yapılan tanımlara değerlendirildiğinde en çok ön plana çıkan konu, olayların ve olguların doğal ortamı içersinde gözlemlenmesi, kaydedilmesi ve yorumlanmasıdır.

3.2.1. Nitel Araştırma Yönteminin Kullanılmasının Nedenleri

Bu araştırmada, nitel yöntemin kullanılmasında etkili olan birkaç neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, araştırma konusu, diğeri ise araştırmanın amacı ile ilgilidir. Hac ve umre organizasyonu yürüten işletmelerin karşılaştıkları sorunlar birinci derecede acenta yöneticilerinin ve işletme sahiplerinin sorumluluğunda olduğundan nitel yöntem kullanılması seyahat acentaları yöneticilerinin görüşlerini sınırlayacağı varsayılmıştır. Bu nedenle nitel yönteme başvurulmuştur. Ayrıca araştırmanın amacına uygun olarak

Seyahat işletmelerinin konuya ilişkin görüşleri derinlemesine elde edilmek istenmiştir. Bu araştırmada nitel yöntem kullanılmasının diğer nedenleri şu şekilde sıralanabilir;

- Seyahat acentaları yöneticilerinin konu ile ilgili düşüncelerini nicel yöntemle elde edebilmeyi sağlayacak örneğin anket gibi bir yöntemin olmayışı,
- Turizm sektöründe hac ve umre organizasyonu ile ilgili nitel ve nicel yöntemle yapılmış çalışmaların oldukça sınırlı olması,
- Araştırma verilerinin, doğrudan, seyahat işletmeleri yöneticilerinin görüşleri ile elde edilmek istenmesi,
- Turizm işletmelerinde acenta yöneticisi konumundaki kişilerin görüşlerinin nicel yöntemle elde edilmesinin zorluğu,
- Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin sınırlı olması

Nitel yöntemin kullanılmasının bir diğer nedeni de ulaşılabilirliktir. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin seyahat acentaları olması ve bu işletmelerden Ege Bölgesinde bulunan hac ve umre organizasyonu yürüten işletmelerin sınırlı sayıda olması nitel yöntemin tercih edilmesinde etkili olmuştur.

3.2.2. Görüşme Tekniğinin Veri Toplama Aracı olarak belirlenmesinin Nedenleri

Bu araştırmada veri toplama tekniği olarak kullanılan görüşme türü, Patton (1987)'nin belirttiği görüşme türlerinden görüşme formu türü görüşme türüdür. Kullanılan görüşme türü ayrıca Karasar (1999)'ın belirttiği görüşme türlerinden olan katılımcı sayısına göre bireysel görüşmeye girmektedir. Yine görüşülmek istenen kişiye göre görüşme türlerinden, liderlerle yapılan görüşme türüne dâhil olmaktadır. Bu araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme yönteminin belirlenmesi öncelikle araştırma yöntemi ile ilgilidir. Nitel araştırmalarda en yaygın olan yöntem olan görüşme yöntemi, görüşülen kişinin konu ile ilgili görüşlerinin derinlemesine elde edilmesine olanak sunduğundan bu araştırmada, tercih edilen yöntem olmuştur.

Görüşme sürecinde kullanılan görüşme formu dinler tarihi ve seyahat acentaları literatürünün taranması sonucu oluşturulan sorulardan oluşmaktadır. Hac ve umre organizasyonu yürüten işletmelerin sorunlarını ilişkin olarak seyahat acentaları

yöneticilerinin bakış açılarını belirlemek amacıyla her birleşen için iki soru oluşturulmuş ve sorular belli bir sıra halinde sorulmuştur. Ayrıca araştırma sürecinde görüşülen kişilerin isteği üzerine tekrar farklı şekilde sorulmuştur. Bu şekilde görüşme formu uygulanmıştır.

Görüşme yönteminin belirlenmesinde etkili olan önemli bir faktör hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelerin yöneticilerinin görüşmeye ayırabilecekleri zamanın sınırlı oluşudur. Bu nedenle araştırma verilerinin en hızlı şekilde toplanması ancak görüşme yöntemi ile mümkün olabileceği varsayılmıştır. Görüşme yönteminin olumlu yönlerinin ağır basması bir diğer tercih sebebi olmuştur. Örneğin; verilerin doğrulanması ile araştırmanın geçerliliğinin arttırabileceği, esnek davranmakla görüşülen kişinin görüşlerini serbestçe ifade edebilmesine olanak sağlanabileceği öngörülmüştür. Ayrıca yanıt oranı ve anlık tepkilerle etkin bir iletişimin sağlanabileceği düşünceleri nitel yöntemin kullanılmasında etkili olmuştur.

3.3. Araştırma Evreni, Örneklemi ve Kısıtları

3.3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Ege Bölgesi sınırları içerisinde faaliyet gösteren hac ve umre organizasyonu düzenleyen A grubu seyahat acentaları oluşturmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ve Tursab'dan Ocak 2012 'de alınan ve Tablo 1'de gösterilen bilgiler doğrultusunda Ege Bölgesinde faaliyet gösteren hac ve umre organizasyonu düzenleyen A grubu seyahat acentalarının sayısı 2012'de 20'dir. Söz konusu işletmelerin büyük bazıları hac ve umre organizasyonu ile tamamıyla ilgilenmediği için yeterli bilgiye sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Bu işletmelerden yönetici konumunda ve konuya hâkim 15 işletme yöneticisine ulaşılmıştır. Dolayısı ile çalışmanın uygulama ile ilgili bulguları, 15 işletmeden elde edilen verilerden oluşmaktadır.

Tablo 1. Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren Hac-Umre Organizasyonu

Düzenleyen İşletmelerin Yıllara Göre Sayıları

Yıl	Acenta Sayısı
2000	3
2005	5
2010	9
2012	20

Kaynak: TÜRSAB Hac Departmanı (kişisel görüşme,2012).

Bu araştırma'da Ege Bölgesi'nin seçilme sebepleri ise; Türkiye'de seyahat acentaları adına bu bölgeye yönelik yapılan çalışmaların kısıtlılığı, hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelerin örneklem oluşturabilecek yeterlilikte olması ve sağlıklı bilgi edinmede yardımcı olacak, konuya destek olacağını beyan eden işletme yöneticilerinin olmasıdır.

3.3.2. Araştırmanın Kısıtları

Araştırmanın en önemli kısıtlarından biri zaman konusunda olmuştur. Görüşme yapılması gereken örneklem hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticilerinden oluştuğundan, örneklemdaki bireylere ulaşmak, onlardan randevu almak ve randevu zamanı görüşmeyi gerçekleştirmek oldukça uzun zaman gerektirmiştir. Örneklem olarak sadece bu konuda uzman yöneticilerin alınması araştırma için ayrıca bir kısıt olarak düşünülebilir. Araştırmanın diğer önemli bir kısıtı maliyetler olmuştur. Ele alınan örneklemdaki bireylerin Ege Bölgesinin farklı illerine yayılmış olmaları, bazı seyahat acentalarının merkezden oldukça uzak olması, ulaşım ve iletişimde yüksek maliyetler meydana getirmiştir. Araştırmanın yürütülmesinde karşılaşılan bir diğer kısıt, araştırmanın yapılmasında çalışacak işgücüdür. Araştırma, yüz yüze, doğrudan görüşmeler yapmayı gerektirdiğinden bizzat araştırmacı tarafından yürütülmek durumunda olmuştur.

Araştırmaya Dâhil Edilen İşletmelerin Belirlenmesi

Araştırma'da Ege Bölgesi'nin seçilme nedenleri ile araştırmaya dâhil edilen işletmelerin belirlenmesi konuları arasında paralellik söz konusudur. Öncelikle Ege Bölgesi'ndeki hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmeler tespit edilmiştir. Bu işletmeler içerisinde hac ve umre organizasyonu ile tamamıyla ya da çoğunlukla ilgilenen

işletmeler ile bu konuda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip yöneticilere ulaşılabilen seyahat acentaları seçilmiştir. Sonuç olarak araştırmaya Tablo 2’deki işletmeler dâhil edilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında Edilen Hac-Umre Organizasyonu

Düzenleyen Seyahat İşletmeleri

Seyahat İşletmeleri	Ecir Turizm
	Zinya Turizm
	Fazilet Turizm
	Bekka Turizm
	Burak Tur
	Artur
	Hilal Tur
	Minder Turizm
	Puan Tur
	Ref-Tur
	Sürücü Turizm
	Cemre Tur
	Gulf Tur
	Elçi Tur

Araştırmaya dâhil edilen işletmelerle telefon, posta, e-posta ile yapılan görüşmeler sonucu bazı üst-düzey yöneticilerden randevu alınmış, bazıları ile ise de uygun oldukları zamanda görüşülmüştür. Ek’te araştırmaya dâhil edilen işletmelere ilişkin genel bilgiler yer almaktadır.

Araştırmaya katılacak Yöneticilerin Belirlenmesi

Her acentanın yöneticisi; acentanın müdürü, ya da sahibi olan kişidir. Dolayısıyla araştırmaya katılacak yöneticilerin belirlenmesi işletmelerin yönetici sayısı ile sınırlıdır. Tablo 3’te araştırmaya katılan yöneticiler ile ilgili bilgiler verilmiştir:

Tablo 3: Görüşülen Yöneticilere İlişkin Bilgiler

İşletme Adı	Yönetici Adı-Soyadı	Yaşı	İşletmedeki Unvanı	Eğitim	İşletmedeki Çalışma Süresi
Ecir Turizm	H. E.	41	Genel Müdür-İşletme Ortağı	Üniversite	10
Zinya Tur	Ş.H.	71	İşletme Sahibi	Lise	30
Fazilet Tur	Z. C.	48	İşletme Sahibi-Genel Müdür	Üniversite	12
Bekka Tur	İ.A.	51	İşletme Sahibi-Genel Müdür	Lise	15
Nun-Tur	F.Ö.	44	İşletme Sahibi-Genel Müdür	Üniversite	6
Burak-Tur	A.Ş.	47	Genel Müdür	Lise	18
Ar-Tur	O. E.	51	Genel Müdür	Üniversite	25
Hilal-Tur	A.F.	60	İşletme Sahibi-Genel Müdür	Üniversite	30
Minder Tur	Y. A.	48	Genel Müdür-İşletme Müdürü	Lise	10
Puan Tur	M.K.Y.	54	İşletme Sahibi	Lise	12
Ref Tur	K.Ş.	60	İşletme Sahibi	Lise	30
Sürücü Turizm	M.S.	57	İşletme Sahibi	Lise	2
Cemre Tur	N.S.	29	Genel Müdür	Myo	5
Gulf Turizm	A. K.	46	İşletme Ortağı	Myo	15
Elçi Turizm	Y.M.	56	İşletme Sahibi	Lise-	30

3.4. Görüşmede kullanılacak soru formunun Oluşturulması ve Görüşme Süreci

Görüşmede kullanılan soru formunun oluşturulmasında öncelikle yapılan literatür incelemesi ve uzman görüşleri dikkate alınmıştır. Ayrıca hazırlanan soru formu iki adet hac ve umre organizasyonu yürüten işletme yöneticisine ön uygulama için e-posta aracılığıyla gönderilmiştir. Yine konu ile ilgili turizm alanında ve İlahiyat Fakültesinde yer alan uzman akademisyen görüşleri de alınmıştır. Bu çerçevede hac ve umre organizasyonu yürüten işletmelerin karşılaştıkları sorunları değerlendirmeye ilişkin sorular oluşturulmuştur.

Görüşme Soruları

- Cinsiyetiniz
- Yaşınız
- Eğitim Durumunuz
- Kaç yıldır turizm sektöründe yönetici olarak çalışıyorsunuz?
- Acentenizin işletme şekli nedir? Belirtiniz
- İşletmeniz kaç yıldan beri varlığını sürdürmektedir?
- Enformasyon memurluğu belgesine sahip misiniz?
- İşletme çalışanları hangi yabancı dilleri bilmektedir? Lütfen belirtiniz
- Hac ve umre organizasyonu ile kaç yıldan beri ilgileniyorsunuz?
- İşletmenizde yöneticilik yaşamınız boyunca işletme içi sorunlarla karşılaştınız mı?
- Daha önce işletmede hac ve umre organizasyonu ile ilgili sorun yaşadınız mı? Nelerdir?
- İşletmenizde bu organizasyona yönelik karşılaştığınız sorunlara karşı bir planınız mevcut mudur? Mevcut ise açıklayabilir misiniz?
- Sizce hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelerin yöneticilerinde bulunması gereken nitelikler nelerdir?
- Hac ve umre organizasyonuna yönelik seyahat ürünlerinin(otel, ulaşım, transfer ve rehberlik hizmetleri gibi) tüketiciler tarafından geri bildirimleri ne şekildedir?
- İşletmenizin seyahat ürünlerinin pazarlanması aşamasında ne tür sorunlarla karşılaştınız? Lütfen Belirtiniz.
- Bayan hac ve umre ziyaretçilerine yönelik belirli kısıtlamalar mevcut. Bu konudaki düşünceleriniz nelerdir?
- Ulaşım ve transfer ve konaklama hizmetleri ile ilgili sorun yaşıyor musunuz? Ana hatlarıyla ifade edebilir misiniz?
- Hava alanları hac ve umre ziyaretçilerinin giriş çıkış yaptığı önemli noktalardır. Burada çalışan personel ve yöneticilerin işletmelere ve hac ve umre ziyaretçilerine yönelik tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Arabistan devletinin hac ve umre ziyaretleriyle ve vize işlemleri ile ilgili tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu tutum siz ne yönde etkilemektedir?

- Arabistan halkının hac ve umre ziyaretçilerine yönelik tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu durum işletmenizi ne yönde etkilemektedir?
- Hac ve umre organizasyonu düzenleyen diğer işletmelerin sahte hac ve umre organizasyonu düzenleme durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu durum tüketicilerin size olan tutumunu ne yönde etkilemektedir?
- Diyanet İşleri Başkanlığının hac ve umre organizasyonunu yürütmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Yukarıdaki ifadelerin dışında ve işletmenizin varlığını tehlikeye düşürebilecek, potansiyel tüketici kitlenizi olumsuz yönde etkileyebilecek başka ne gibi olumsuzluklar söz konusudur?

Görüşmelerin Gerçekleştirilmesi

Görüşme yapılacak acenta yöneticilerinin belirlenmesi ve soru formunun oluşturulmasından sonra bu yöneticilerden, telefon ve e-posta aracılığıyla görüşme isteğine ilişkin talep gönderilmiştir. Görüşmelerde araştırmanın amaç ve öneminden söz edilmiştir. Görüşmelerden sonra işletmelerden yanıt alınmış olup görüşme tarihi belirlenmiştir. Bu şekilde görüşme vasıtaları belirlenmiş ve görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tablo 4'te görüşmelerin gerçekleştirilmelerine ilişkin takvimi içermektedir.

Görüşmeler üst düzey yöneticileri ile uygun gördükleri saatlerde, çalışma ofislerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler için belirtilen saatten önce görüşme yerine ulaşılmaya dikkat edilmiştir. Görüşme sürecinde ortamın sessizliği ve dikkatlerin görüşme amacına yönelmesi için gerekli çabalar sarf edilmiştir. Görüşme sırasında kamera bulundurulmuş ve kimi zaman önemli noktalar da ayrıca not alınmıştır. Seyahat acentaları yöneticilerinin verdikleri cevaplar ve gösterdikleri davranışlar karşısında sorular teyit amacıyla farklı şekillerde yeniden sorulmuştur. Bunun yanı sıra duruma göre kimi zaman soruların sırasında değişikliğe gidilerek esneklik sağlanmıştır. Görüşülen yöneticilerin konu ile ilgili görüşlerini rahat bir şekilde ifade edebilmeleri için beşeri faktörler, ses tonu ve kıyafete özen gösterilmiştir. Kısacası, görüşmelerin etkin gerçekleştirilebilmesi için fiziki ve beşeri unsurların araştırmanın amacına uygunluğu sağlanmıştır.

Tablo 4: Görüşme Takvimi

İşletme Adı	Adı Soyadı	Görüşme Tarihi	Adres	Görüşme Yeri
Ecir Turizm	H.E.	02.01.2012 Saat: 17:00	G.O.P.Bulvarı 87/109 Çankaya/İZMİR	Ofis
Zinya Tur	Ş.H.	02.01.2012 Saat:15:30	G.O.P. Bulvarı no:7/104 ZorerİşMerkezi Konak/İZMİR	Ofis
Fazilet Turizm	Z.C.	02.01.2012 Saat: 14:30	1303 Sokak. No:2 K/702 Çankaya/İZMİR	Ofis
Bekka Turizm	İ.A.	02.01.2012 Saat:18:00	1312 Sokak.Zorer İşhanı No:4 Kat:1/109 Çankaya/İZMİR	Ofis
Nun Tur	F.Ö.	02.01.2012 Saat : 12.00	Fevzipaşa Bulvarı No:136 Kat:2 No:202 Çankaya/İZMİR	Ofis
Burak Tur	A.Ş.	02.01.2012 Saat:13:00	Fevzipaşa Bulvarı No:151 Basmane/İZMİR	Ofis
ARTUR	O.E.	18.12.2011 Saat:15.00	G.O.P Bulvarı Koçaş İş Merkezi87/114Çankaya/İZMİR	Ofis
Hilal Tur	A.F.	18.12.2011 Saat :16.00	G.O.P. Bulvarı Niyazi Ersoy İş MerkeziNo:61/102Çankaya/İZMİR	Ofis
Minder Turizm	Y.A.	15.12.2011 Saat: 11.30	ZaferMahallesi.Bağlarbaşı Sokak.No:16/2 Salihli/MANİSA	Ofis
Puan Tur	M.K.Y.	13.12.2011 Saat:14.00	Boduroğlu Mah.Menderes Cad.53 Sok.No:74/1 Kırkağaç/MANİSA	Ofis
Ref-Tur	K.Ş.	12.12.2011 Saat: 14:00	1.AnafartalarMah.Gaziosmanpaşa Cd.Merkezİşhanı.No:54/12MANİSA	Ofis
Sürücü Turizm	M.S.	18.12.2011 Saat:13.00	G.O.P Bulvarı No:87/504 Koçaş İşhanı Mezarlıkbaşı/İZMİR	Ofis
Cemre-Tur	N.S.	11.12.2011 Saat :16.00	Adnan Menderes Bul.Güzelhisar Mah.43.Sk.No:1 AYDIN	Ofis
Gulf Tur	A.İ.	11.12.2011 Saat :14:00	Ramazanpaşa Mah.İstiklal Cd.AYDIN	Ofis
Elçi Turizm	Y.M.	05.12.2011 Saat:13.00	AdresKemal Zeytinlioğlu Cad. Demirler Sk. No:2 Tavşanlı/KÜTAHYA	Ofis
Aday Tur	H.İ.	05.12.2011 Saat:15:00	Paşam Sultan Mah.Hürriyet Cad. NO:49 KÜTAHYA	Ofis

3.5. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Bu bölümde araştırma bulguları sunulacaktır. Hac ve umre organizasyonu yürüten işletmelerin karşılaştıkları sorunları konu alan bu araştırmanın bulguları, işletme sahipleri ve müdürlerinin konu ile ilgili görüş ve değerlendirmelerini içermektedir. Ege Bölgesi'nde faaliyet gösteren A grubu hac ve umre organizasyonu yürüten seyahat acentalarının yöneticileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, araştırma bulgularının temelini oluşturmaktadır. Araştırma bulgularının sunumunda çalışmanın literatür kısmında yer verilen bilgiler temel alınmıştır. Ulaşılan bulgular, hac ve umre organizasyonuna yönelik sorunların her bir unsuru için sorulan sorular çerçevesinde sunulmuştur.

Araştırma bulgularının sunumunda işletme adları ve görüşülen yöneticilerin isimleri kodlanmıştır. Bunun nedeni görüşme yapılan üst düzey yöneticilerin görüşlerini saklı kalmalarını istemeleridir. Bu nedenle işletme adları ve üst düzey yönetici isimleri Tablo 5'te görüldüğü gibi kodlanmıştır.

3.5.1. İşletme Yöneticilerinin Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde yöneticilerin demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik 4 adet soru sorulmuştur. Alınan cevaplar Tablo 6'da verilmiştir.

Cinsiyet: Görüşme yapılan üst düzey işletme yöneticilerin tamamı erkektir. Katılımcılar arasında bayan işletme yöneticisi bulunmamaktadır. Cinsiyet faktörünün araştırmaya dâhil edilmesinin sebebi, bayan yöneticiler ile erkek yöneticilerin işletme sorunları üzerine bakış açılarının farklı olabileceğini ortaya koymaktır. Ancak görüşüne başvurulmuş yöneticiler arasında bayan bulunmamaktadır

Yaş: Üst düzey yöneticiler ile yapılan görüşmeler sonucunda işletme yöneticilerinin 47–55 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Yaş faktörünün araştırmaya dâhil edilmesinin sebebi, genç yöneticilerin hac ve umre organizasyonuna yönelik sorunlarına dair bakış açılarının yaşı daha büyük yöneticilerden farklı olabileceğini ortaya koymaktır. Bu düşünce ile sorulan sorulara alınan cevaplar ve yaş faktörünü karşılaştırdığımızda 47 yaşındaki yöneticinin yeniliklere açık olduğu, sorunları çözebilmede daha pratik ve mantıklı olduğu, 55 yaşındaki yöneticinin ise sorunları

algılamada yetersiz, plan ve organizasyon konusunda daha yavaş olduğu sonucu elde edilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Dâhil Edilen İşletmeler ve Görüşme Yapılan İşletme Yöneticilerine İlişkin Kodlar

İşletmeler	Üst Düzey Yöneticiler
A İşletmesi	Katılımcı 1
B İşletmesi	Katılımcı 2
C İşletmesi	Katılımcı 3
D İşletmesi	Katılımcı 4
E İşletmesi	Katılımcı 5
F İşletmesi	Katılımcı 6
G İşletmesi	Katılımcı 7
H İşletmesi	Katılımcı 8
I İşletmesi	Katılımcı 9
K İşletmesi	Katılımcı 10
L İşletmesi	Katılımcı 11
M İşletmesi	Katılımcı 12
N İşletmesi	Katılımcı 13
P İşletmesi	Katılımcı 14
R İşletmesi	Katılımcı 15

Eğitim Durumu: Ege Bölgesinde 15 adet işletme yöneticisi ile yapılan görüşmeler sonucunda Katılımcı 5, Katılımcı 7, Katılımcı 8, Katılımcı 12, Katılımcı 14, Katılımcı 15, Katılımcı 4, Katılımcı 6 lise mezunudur. Katılımcı 9, Katılımcı 3 ön lisans mezunudur. Katılımcı 2, Katılımcı 1, Katılımcı 10, Katılımcı 11, Katılımcı 13 lisans mezunudur. Araştırmaya katılan hiçbir yönetici yüksek lisans mezunu değildir.

Yöneticilik Deneyimi: İşletme Yöneticilerine yöneticilik deneyimleri sorulduğunda Katılımcı 9, Katılımcı 11 4-6 yıl; Katılımcı 2, Katılımcı 4, Katılımcı 7 7-9 yıl; Katılımcı 3, Katılımcı 5, Katılımcı 6, Katılımcı 12, Katılımcı 13, Katılımcı 14 10-15 yıl, Katılımcı 6, Katılımcı 8, Katılımcı 10, Katılımcı 15 15 yıl ve üzeri yöneticilik deneyimine sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan İşletme Yöneticilerine Ait Bilgiler

CİNSİYET	KATILIMCI SAYISI
Bay	15
Bayan	-
YAŞ	KATILIMCI SAYISI
26–35	1
36–46	3
47–55	7
55 ve Üzeri	4
EĞİTİM DURUMU	KATILIMCI SAYISI
Lise	8
Önlisans	2
Üniversite	5
Yüksek Lisans	-
DENEYİM SÜRESİ	KATILIMCI SAYISI
4–6	2
7–9	3
10–15	6
15 ve Üzeri	4

3.5.2. İşletme Yöneticilerinin Çalıştıkları İşletmelere Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde yarı-biçimsel mülakat yöntemi ile yöneticilere çalıştıkları işletmeler hakkında acente işletme şekli, işletmenin hizmet verdiği süre, enformasyon memuru bulundurma, IATA Belgesine sahip olma, İşletmede çalışan personelin bildiği diller hakkında sorular sorulmuş, Alınan cevaplar Tablo 7’de belirtilmiştir

Acente İşletme Şekli: Görüşme yapılan işletme yöneticilerine işletme şekli sorulduğunda İşletme C, İşletme D, İşletme G, İşletme L, İşletme N, İşletme M bağımsız merkeze bağlı; İşletme A, İşletme E, İşletme F, İşletme I, İşletme K, İşletme R ulusal zincire bağlı şube; İşletme B, İşletme H, İşletme P ulusal zincire bağlı merkez olduklarını ifade etmişlerdir.

İşletmenin Hizmet Verdiği Yıl: Görüşme yapılan yöneticilere işletmelerinin kaç yıldan beri varlığını sürdürdüğü sorulduğunda C İşletmesi, E işletmesi, F işletmesi 5–10 yıl; G İşletmesi, I İşletmesi, M işletmesi, N işletmesi, R İşletmesi 11–15 yıl; A İşletmesi, B

İşletmesi, D İşletmesi, H İşletmesi, K İşletmesi, L İşletmesi, P İşletmesi 15 ve daha fazla olarak cevap vermişlerdir.

Tablo 7. Üst Düzey Yöneticilerin Çalıştıkları İşletmelere Ait Özellikler

ACENTA İŞLETME ŞEKLİ	KATILIMCI SAYISI
Bağımsız Merkeze Bağlı	6
Ulusal Zincire Bağlı Şube	6
Ulusal Zincire Bağlı Merkez	3
İŞLETMENİN HİZMET VERDİĞİ SÜRE	KATILIMCI SAYISI
5–10 yıl	3
11–15 yıl	5
15 ve üzeri	7
ENFORMASYON MEMURU	KATILIMCI SAYISI
Var	15
Yok	-
IATA BELGESİ	KATILIMCI SAYISI
Sahip	4
Sahip Değil	11
PERSONELİN BİLDİĞİ YABANCI DİLLER	KATILIMCI SAYISI
İngilizce	10
Arapça	15
Diğer	-

Enformasyon Memuru Bulundurma: Araştırmaya dâhil edilen işletmelerden tümü enformasyon memurluğu belgesine sahip bir çalışan bulundurduklarını, bu durumun bir zorunluluk olduğunu ifade etmişlerdir.

IATA Belgesine Sahip olma: Bir işletmenin hac organizasyonu düzenleyebilmesi için ön koşul IATA Belgesine sahip olmasıdır. Bu Suudi Arabistan devleti tarafından getirilen bir uygulama olmakla birlikte bunu sağlayamayan işletmeler hac organizasyonu düzenleyemez, ya sadece umre organizasyonu düzenleyebilir, ya da bağlı olduğu merkez acentadan IATA Belgesini temin eder. Araştırmaya dâhil edilen işletmelerden H İşletmesi, P İşletmesi, K İşletmesi R İşletmesi kendileri IATA

Belgesine sahip seyahat acentalarıdır. Diğer işletmeler bağlı oldukları merkezden temin etmektedirler.

İşletmede Çalışan Personelin Bildiği Yabancı Diller: Araştırmaya dâhil edilen işletmelerden tümü İngilizce dilini bilen en az 1 personele sahiptir. 10 işletme Arapça dilini bilen en az bir personele sahip iken, İşletme E, İşletme F, İşletme K, İşletme M, İşletme İ Arapça dilini bilen personele sahip değildir.

3.5.3. Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletme Yöneticilerinde Bulunması Gereken Özellikler

Araştırmaya Katılan işletme yöneticilerine yarı-biçimsel mülakat ile hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticilerinde bulunması gereken özellikler sorulmuştur. Alınan cevaplara ait bulgular Tablo 8’de belirtilmiştir.

Tablo 8. Hac-Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletme Yöneticilerinde Bulunması Gereken Özellikler

İŞLETME YÖNETİCİLERİNDE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER	KATILIMCI SAYISI
Lisan	4
Din Bilgisi	4
Sektör Bilgisi	9
Etik Değerler	6

Cevaplar doğrultusunda işletme yöneticilerinin sahip olması gereken temel nitelikler 4 başlık altında toplanmış, işletme yöneticilerinin görüşleri belirttikleri şekilde ifade edilmiştir. Hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticilerinin sahip olması gereken niteliklere işletme yöneticileri aşağıdaki gibi cevap vermişlerdir:

Katılımcı 1; Yöneticilerin değişen şartlarda öngörüsü yüksek olmalıdır. Bu sektördeki en hassas konulardan biridir. Bizim sektörümüz şartları sık sık değişen hatta her yıl değişen dinamik bir yapıya sahip. Bir yöneticinin çabuk kavrayan bir zekâ yapısına sahip olması gereklidir. Harekete geçebilme, aklındaki fikirleri yerine getirebilme cesaretine sahip olması gereklidir. Turizm sektöründe rekabet üst düzeydedir. Bu sektörde bu piyasada rekabette en üstlerde olmak için her yıl yenisini üretmelidir.

Katılımcı 2; Size konuyu bir örnekle aktarmak istiyorum. Suudi Arabistan'a gittik. Yaklaşık 150 kişilik bir grubum vardı. Otele geldiğimizde tüm müşterilere oda anahtarlarını teslim ettim ve buluşma saati verdim. İzmir'in Kemalpaşa ilçesi var, oradan gelmiş, yıllarca hacı olmak için parası biriktirmiş köylü Yörük bir amcamız vardı. Ahmet amcaya anahtarını vermemden yaklaşık 10 dakika sonra geldi. Büyük bir tepki içinde ben bu odada kalmam. Ne camı var, ne yatağı var, bu mu sizin verdiğiniz hizmet diye yakındı. Ben de tamam Ahmet Amca gel beraber bakalım dedim. O otelle yıllardan beri çalışıyorum, böyle bir durum olması söz konusu bile değil. Biz asansöre bindik, bana işte bana verdiğin oda, nasıl duracağım ben burada dedi. Ben oda anahtarını verirken asansörü işaret ederek Ahmet amca odana çıkacaksın diye ifade ettiğim için odasını asansör zannetmiş. Bende ona dedim ki; Ahmet amca ben sana çok güzel bir oda vereceğim, Gel odana çıkalım, kendi vermiş olduğum odasına götürdüm ve çok beğendi, defalarca teşekkür etti. Anlatmak istediğim muhatap olduğumuz insanlar kırsal kesimden, daha asansöre binmemiş kişiler olabiliyor. Büyük sabır gerektiren bir iş bu. Sizin bilgi düzeyiniz, sahip olduğunuz nitelikler karşınızdaki müşteriyle iletişim kuramadığımız noktada hiçbir şeydir.”

Katılımcı 3; Turizm işini yapacak insan öncelikle dürüst olmalıdır. Bu sektör hizmet sektörüdür. Acentalarda dürüst olanlar kazanıyor. Müşteri tekrar gitmek isteyecektir. Masala bir müşteri tek bir acentadan fiyat almaz muhakakki birkaç acentaya fiyat soracaktır. Her acentada farklı fiyatlandırmalar vardır. Müşteri en uygununu bulmak ister, satıcı en çok müşteriye sahip olmayı. Ama işin şu durumu da vardır ki, bir mal 10 lira ediyor ise, onu 9 liraya satarsanız ya siz zarar edeceksiniz, ya da bir şeylerden kısacak, eksik vereceksiniz. Hizmeti eksik vermeniz durumunda geri bildirimler konusunda sıkıntı yaşarsınız ve bir işletmeciye yakışmaz. Bu noktada tüketici bilinçlendirilmelidir. Öncelikli olarak bir yönetici çalışanlarına yani seyahat danışmanlarına insanları sevebilmeyi, sabırlı olabilmeyi öğretmelidir.

Katılımcı 4; İşletme yöneticileri halkla ilişkiler alanında kendilerini geliştirmelidir. Bir işletme sahibi veya yöneticisi hac ve umre işini yapacak ise alacağı ücrete karşılık neler vermesi gerektiğini bilmelidir. Mert olmalıdır, yapamayacağı sözleri vermemelidir. Bunları yerine getirdiğiniz takdirde hac ve umre adayları kendiliğinden gelir.

Katılımcı 5; Bir yöneticide veya bir işletmede bulunması gereken en mühim özelliklerden biri ahlaki kurallara uymasındır. Bunlar kanun ve nizamlar ile belirtilmez fakat bizler acenteciler olarak bunlara uymalıyız.

Katılımcı 6; Alt yapınız, geçmişiniz iyi olacak. Bu işi kendiniz bileceksiniz ve bilen kişilerle çalışacaksınız.

Katılımcı 7; İşletmeciler devamlı yenilik yapmalıdır. Her yıl kendini geliştirmelidir. Bu sektör her yıl kendini yeniler, bir kriz çıkar farklı bir strateji geliştirirsiniz. Organizasyonlarda, fuarlarda, etkinliklerde yer almalıdırlar. Kendini mümkün olduğunca sektöre, halka tanıtmalıdır. Hizmet sağlayıcılarını takip edecekler.

Katılımcı 8; Profesyonel eğitim almaları gerekli. Sadece maddi yeterlilik yeterli olmuyor. Lisan ve din konusunda danışmanlık hizmeti almaları gereklidir.

Katılımcı 9; Lisan çok önemlidir. Çalışanlarınız olsa da; siz işletme sahibi olarak bizzat kendiniz ilgileniyorsunuz bu organizasyonla. Arapça bilmelisiniz ki artık İngilizce de şart. Ben bu işi 1970'den beri yapan biri olarak oğullarıma devrettim şuanda acentayı. Fakat öncesinde grupları kendim götürüyordum. Şuanda İngilizce şart olmuş, onu gözlemledim.”

Katılımcı 10; Ticaret konusunda pratik olacak, turizm sektöründe kazanmayı bileceksiniz. Parayı seveceksiniz önce. Bu işi Allah rızası için yapmıyoruz. Hepimiz ekmek kazanmak, için uğraşyoruz ve en fazla alabilmek herkesin beklentisi. Tabii yapılan iş kişilerin inançlarından kazanılan bir para. O yüzden bunu da göz önünde bulundurmalıyız.

Katılımcı 11; Bize gelen müşteriler genelde kırsal kesimden gelmiş, yıllarca hacı olabilmek ümidiyle para biriktirmiş insanlar. Tüm parasını masamızın üstüne bırakıp, bizden sadece onu hacca götürmemizi istiyor. Siz bu insanları nasıl kandırır, nasıl dolandırırsınız. Bunu yapan insanlar oldukça fazla. Öncelikli olarak bu işi vicdani

sorumluluk içerisinde ve tüm maddi beklentilerden arınmış bir zihniyetle Allah'a hizmet inancına uygun olarak yerine getirmelisiniz

Katılımcı 12; Hac ve umre bilginiz olmalı. O bölgeye defalarca gitmiş olmalısınız. Ne olup bitiyor işletmedeki her şey hakkında bilgi sahibi olmalısınız.

Katılımcı 13; Lisan, eğitim düzeyi, din bilgisi, sektör hakkında bilgili olmalısınız. Namuslu, erdem sahibi insanlar olmalısınız.

Katılımcı 14; Deneyimli olmalısınız. Önce sektör hakkında. Bu iş inanç turizmi içerisinde yer alan yani turizme dâhil edilen bir alan. Yalnız inanç konusu çok hassas bir durum, işi tamamiyle maddi kazançlar için değerlendirmemelisiniz. Siz bu işi yaparken bir kişinin dini vecibelerini getirmesine vesile olmuş oluyorsunuz. Bu ne büyük, ne onur verici bir durumdur. Kendinizi bir hizmeti yerine getirir gibi hissetmelisiniz. Kazanacağınız manevi değerler, maddi kazançlar ile ölçülemeyecek kadar büyüktür.

Katılımcı 15; Lisan, din bilgisi, sektör bilgisi, deneyim, tecrübe, olgunluk, etik kuralları gibi konularda kendinizi geliştirmelisiniz.

3.5.4. İşletme İçinden Kaynaklanan Sorunlara Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde yarı-biçimlendirilmiş mülakat ile yöneticilere işletme içi kaynaklı oluşabilecek sorunlara yönelik iki adet soru sorulmuştur. Bu kapsamda hac ve umre organizasyonuna yönelik sorunlar ve işletme içi (finansman, ar-ge, insan kaynakları, satış-pazarlama) kaynaklı olabilecek konulara değinilmiştir. Alınan cevaplar ile ilgili bulgular Tablo 9'da verilmiştir.

İşletme İçi Sorunlar: Araştırma kapsamında görüşüne başvuru alan yöneticilerin tamamı işletmelerinde varlıklarını etkileyebilecek büyük sorunlarla karşılaşmadıklarını, en gözle görülebilir sorunun finansman kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı 3 bu konuya ilişkin diğerlerinden farklı olarak görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sorun çok yaşadık. Birincisi size gelen müşterinin kafasında belli bir standart yok. Siz hangi seyahat ürününü kaç paraya satıp, kaç paraya getirip- götüreceğinizi anlatmakta

zorlanıyorsunuz. Bu konuda size gelen müşterileri değiştiremezsiniz. Bu yüzden çalışanlarınızı müşterilerinize bilgi verebilme konusunda eğitmelisiniz. Turizm Sektöründe eğitimli personel çalıştırma şart olmalı. Hatta tüm işletme çalışanları turizm eğitimi almış olmalı. Turizm Mezunu kişileri görüyorum farklı sektörlerde çalışıyorlar. Bu çok üzücü ve gerek devlet için gerekse turizm paydaşları için büyük kayıptır. Bu insanlar teşvikler ile turizm içerisinde yer almalı ve bu işi layığı ile yapılmalıdır”.

Tablo 9. İşletme İçinden Kaynaklanan Sorunlar

DEPARTMANLARA YÖNELİK İŞLETME İÇİ SORUNLAR	KATILIMCI SAYISI
Var	1
Yok	14
HAC -UMRE ORGANİZASYONUNA YÖNELİK İŞLETME İÇİ SORUNLAR	KATILIMCI SAYISI
Var	5
Yok	10

Hac ve Umre Organizasyonuna yönelik işletme içi sorunlar: Görüşme yapılan üst düzey yöneticilerin 10 tanesi hac ve umre organizasyonu sırasında işletme içerisinde sorun yaşamadıklarını, 5 tanesi ise işletme dışı kaynaklı sorunların, işletme içine yansıdığını ve bir takım mevcut planları olmadığı takdirde bu sorunların devam ettiğini belirtmişlerdir. Konuyla ilgili katılımcı 5 görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“ Hac ve umre organizasyonu çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Mekke ve Medine’de ortaya çıkabilecek sorunları önceden tahmin etmeli ve buna uygun planlar oluşturmalsınız. Mesela bölgeye indiğiniz anda ortada transfer aracı bulunmayabilir. Bu durumda elinizde mevcut transfer şirketlerinin listesi olmalı ki yolcuları zor durumda bırakmayın”(Katılımcı 5).

3.5.5. İşletmelerin Sorunlara Yönelik Mevcut Planları

Araştırmaya dâhil edilen işletmelere işletme içi ve işletme dışı yaşanabilecek sorunlara yönelik mevcut planlarının varlığı sorulmuş, alınan cevapları içeren bulgular Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. İşletmelerin Sorunlara Yönelik Mevcut Planları

SORUNLARA YÖNELİK MEVCUT PLANLAR	KATILIMCI SAYISI
Sorun öncesi planımız mevcut	3
Sorun öncesi planımız mevcut değil	12

Araştırmaya dâhil edilen İşletmelerden 12 tanesi daha önce sorunlar için plan oluşturmadıklarını ifade etmiştir. Katılımcı 6, Katılımcı 12, Katılımcı 15 ise sorunlara yönelik mevcut planlarının bulunduğunu belirtmiştir. Katılımcıların görüşleri şu şekildedir;

Katılımcı 6; Sorun çıkıp çıkmayacağını tahmin etmiyorsunuz ki, soruna dair bir planınız olsun. Bir de işin şöyle bir yönü var ki, sorun çoğu kez sizinle ilgili olmuyor. Mesela uçaklarda rötar oluyor. Bu durumda ne gibi bir planınız olabilir ki.

Katılımcı 12; Plan bir işletmenin varlığını sağlamlaştıran en temel unsurlardan biridir. Plansız bir işletme temeli sağlam olmayan bir binaya benzer. 20 yıldan beri bu işi yapıyorum. İlk başlarda tabî ki deneyimsizlik ve tecrübesizliğin vermiş olduğu bir yöneticilik vardı. Sonrasında sektörü tanıdıkça, alıştıkça bu işi yapmaya devam ettim ve sonrasında bu sorunlara yönelik planlar geliştirmeye başladım, en sorunsuz nasıl bitirebilirim bu organizasyonu şeklinde düşündüm hep.

3.5.6. İşletme Dışından Kaynaklanan Sorunlara Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde işletme yöneticilerine yarı-yapılandırılmış mülakat ile işletme dışından kaynaklanan sorunlar sorulmuştur. Bu sorunlar seyahat ürünlerine yönelik geri bildirimler, seyahat ürünlerinin pazarlanması, 45 yaş altı bayanların vize konusunda yaşadığı kısıtlamalar, Ulaşım, transfer ve konaklama hizmetine yönelik sorunlar, havaalanlarındaki personelin ziyaretçilere yönelik tutumu, Suudi Arabistan

devletinin vize işlemlerine yönelik tutumu, Suudi Arabistan halkının hac ve umre ziyaretçilerine yönelik tutumu, Diyanet İşleri Başkanlığının hac ve umre organizasyonu düzenlemesi şeklinde ifade edilmiştir. Sorunlara yönelik bulgular ve katılımcıların görüşleri ayrı ayrı belirtilmiştir.

3.5.6.1. Seyahat Ürünlerine dair geri bildirimlere yönelik bulgular

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerine sundukları seyahat ürünlerine yönelik tüketicilerin geri bildirimleri sorulmuştur. Alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 11’de belirtilmiştir:

Tablo 11. Seyahat Ürünlerine Yönelik Geri Bildirimler

SEYAHAT ÜRÜNLERİNE YÖNELİK GERİ BİLDİRİMLER	KATILIMCI SAYISI
Olumlu	11
Olumsuz	-
Değişir	4

Araştırmaya katılan 15 işletmenin verdikleri hizmetlerin geri bildirimlerinin ne yönde olduğu sorulduğunda hemen hemen tüm katılımcılar iyi yönde olduğunu ifade etmiştir. Kötü olarak ifade eden katılımcı bulunmamakla birlikte, Bu durumun değişen bir kavram olduğunu ifade eden 4 işletme vardır. Bu işletmelerin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 4; Grubunuz genelde 60 yaş üzeri kişilerden oluşuyor. Bazen büyük bilgi eksiklikleri oluyor. Daha önce hiç klima kullanmamış, otele gelmemiş kişiler olabiliyor. Bu konuda öncelikli olarak memnuniyetsiz oluyorlar. Sizin özverili olmanız gerekiyor.

Katılımcı 9; Bu değişebilen bir kavramdır. Buradaki standartlar ile oradaki standartlar aynı değildir. Buranın 3 yıldızlı oteli, oranın 5 yıldızlı oteline eş değerdir. Ulaşımında yine oteller gibi buradaki otobüsler ile kıyaslanamaz. Standartların aynı olmadığını yolculara belirtmeniz gerekli.

Katılımcı 11; Geri bildirimler genellikle gruplar halinde gidilince iyi yöndedir. Ama grup değil de tek başına gidilirse oradaki rehberin işletme kadar ilgi ve alaka göstermesi

gereklidir. Müşterinin beklentisine uygun davranılmadığı takdirde sorunlar yaşanmaya başlar.

Katılımcı 14; Bunu üçe ayırır isek konaklamada eğer kaliteyi yakalamış bir firma iseniz, çalıştığımız tesislerde genelde iyi oluyor ve sorun olmuyor. Ulaşım konusunda ise genellikle Suudi Arabistan ayağında bazen olumsuz durumlar olabiliyor.

3.5.6.2.Seyahat Ürünlerinin Pazarlanmasına Yönelik Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin çoğunluğu pazarlama sırasında sorun yaşamadıklarını dile getirmişleridir. Alınan cevaplara ilişkin bulgular Tablo 12’de belirtilmiştir. Sorun yaşadıklarını ifade eden işletme yöneticileri görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

Tablo 12. Seyahat Ürünlerinin Pazarlanmasına Yönelik Bulgular

SEYAHAT ÜRÜNLERİNİN PAZARLANMASI	KATILIMCI SAYISI
Sorun Yaşıyoruz	4
Sorun Yaşamıyoruz	12

Katılımcı 1; Rekabet en önemli pazarlama sorunudur. Serbest piyasa ekonomisi sistemi içerisinde yer alıyorsunuz. Doğal olarak fiyatlarda farklılıkların olması gerekir. Ama verdiğiniz hizmet belli, aldıklarınız belli, sattıklarınız belli. Sizin belirlediğiniz fiyattan çok daha düşük bir fiyat görüyorsanız ortada bir takım oyunlar olduğunu seziyorsunuz

Katılımcı 5; Pazarlama konusunda sıkıntılarımız oldukça fazladır. En büyük sıkıntı kendi kendimize rekabete giriyoruz. Fiyat düşürüyoruz, çeşitli promosyonlar yapıyoruz. Tabi ki fiyat düşünce kalite de düşüyor. Bazı işletmeler yapıyor bunu. Sonrasında bizler de mağdur oluyoruz. Hani derler ya kurunun yanında yaş da yanar. Bizler 2000 lira olan bir paket turu 1500’e satamayız ama vatandaş aynı ürünün 1500 tl olduğunu görünce bu sefer biz kötü oluyoruz. Tüketici 1500 liralık ürünün kalitesini, niteliğini sorgulamaz, onun için önemli olan üründen elde ettiği kardır. Bu yüzden sıkıntılarımız oluyor.

Katılımcı 8; İşletme olarak tek bir şeye dikkat ediyoruz. Bizim reklâm yapma, pazarlama aşamasında ise; kendimizi veya ürünlerimizi tanıtmaya gibi bir gayemiz

olmamıştır hiçbir zaman. Biz en büyük ve uzun süreli reklâmı ve geri dönüşü; bizim götürdüğümüz müşterinin yakınlarıyla olan bilgilendirmelerinden alıyoruz. Buna önem veriyoruz. Onların geri döndükten sonra komşusuna, akrabasına, iş arkadaşına bizi anlatması, hizmetimizi ifade etmesi bizim en büyük kazancımızdır.

Katılımcı 9; Pazarlamada sorun yaşıyoruz. Hac ve umre’de devletin bize vermiş olduğu bir para politikası var. Bu hazırlanmış politikada sabit yani herkesin aynı anda rekabetçi ortamda kalitesini yükseltmesi gerekirken, kaliteyi düşürerek fiyat indirimlerine gidiliyor ve haksız rekabet ortamı oluşuyor. Zaten hacca bir defa gidebiliyorsunuz. Genelde çevrenizdeki kişilerin tavsiyesi ile gidiyorsunuz. Devlet bu sene 2730 Euro fiyat açıkladı. Ben 2700 Euro’ya kayıt yaparken, bir başka firma 2500 Euro’ya kayıt yaparak haksız rekabete yol açıyor. Bu para politikası yüzünden rekabet gücü de zayıflıyor. Daha önce iki ayrı sistem uygulanıyordu.1-) Hazır liste sistemi, 2-) Serbest pazar sistemi. Şuanda serbest pazar sistemi uygulanıyor. Şuanda sektörde hacı ve umreci toplayabilmek için eski emekli din görevlileri kullanılıyor sektör tarafından. Emekli din görevlileri aracılığı ile yapılıncı hem gelir hem de kalite açısından düşüşler oluyor. Onlar işletmeci gözü ile düşünmez, memnuniyeti önemsemez, alacağı paraya bakar, bu hizmet kalitesindeki gevşekliğin temel sebebidir.

3.5.6.3. 45 Yaş Altı Bayanların Vize Konusunda Yaşadığı Kısıtlamalara

Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan yöneticilere yarı yapılandırılmış görüşme ile 45 yaş altı bayanların vize konusunda sınırlandırılmasına dair soru sorulmuş, Alınan cevaplara ait bulgular Tablo 13’de belirtilmiştir.

Bayanların hacca ve umre’ye gidebilmesi için; 45 yaşını doldurmuş olmaları gereklidir. 45 yaş altı bayanların seyahat acentaları tarafından mahremsiz hacca götürülmesi Suudi Arabistan devleti tarafından yasaklanmıştır.

Tablo 13. 45 Yaş Altı Bayanların Vize Konusunda Sınırlandırılması

45 YAŞ ALTI BAYANLARIN VİZE KONUSUNDA SINIRLANDIRILMASI	KATILIMCI SAYISI
Sorun Yaşıyorum	15
Sorun Yaşamıyorum	-

Bu uygulamaya yönelik işletmelerin tümü durumdan şikâyetçidir. Konuyla ilgili işletmelerin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 1; 45 yaş altı bayanların mahremsiz hacca gidememesi mantıksız bir konudur. Bu o ülkenin meseleleri ile alakalı bir durum. Kendi korkularından kaynaklanıyor. Acaba bizim insanımız bir kadına yanlış gözle bakar mı? Kötü yola gider mi? şeklinde düşünüldüğü için bu tür bir kanun ortaya konulmuş. Sonuçta kanunlar bir takım yaşanmışlıkları içermektedir.

Katılımcı 2; Diyanet İşleri Başkanlığı resmi bir kanal olduğu için vize alabiliyor iken bizim alamamız akıldışı bir durum. Konu ile ilgili söylenebilecek çok şey var ama şuanda söylene de bir şey değişmeyecektir.

Katılımcı 3; 45 yaş altı bayanların gidememesi rekabetin ikinci büyük sorunu. Birinci sorun denetimsizlik. İkinci kısım da yani bu noktada Başkanlığın rolü büyüktür. Zaten kotanın %60'lık kısmını diyanet alıyor. Kanunlara göre mahremsiz yani; babası, abisi-kardeşi veya amcası olmadığı takdirde muvakatname veya nüfus müdürlüğünden çıkarılmış kütük belgesi olmadan götüremezsiniz. Ama Diyanet İşleri Başkanlığı herhangi bir akrabası olmasa da götürebiliyor. Ayrıca sözleşmenin en sonundaki maddede 45 yaş altı bayanların mahremsiz olarak sadece din ve diyanet işleri başkanlığı ile gidebileceği belirtilmektedir. Suudi Arabistan devleti diyor ki; Diyanet İşleri Başkanlığı devlettir. Eğer o bir şey yapıyorsa doğru yapıyordur.

Katılımcı 4; Diyanet İşleri Başkanlığı 45 yaş altı bayanlara bir şekilde yakını olduğunu belirterek kolaylıkla vize alabilmektedir. Ama bizim muvakkatname almamız gerekiyor noterden. Bunu alabilmemiz için bizden anne kütüğü istiyorlar. Bu da mahremsiz olan bayanların gitmesini zorlaştırıyor.

Katılımcı 5; Normal şartlarda Diyanet İşleri Başkanlığı ile gidebiliyorsa, işletmelerle de gidebilmeli. Bu olay konsoloslüğün yapmış olduğu bir olay değildir. Diyanet İşleri Başkanlığı vizeleri kendi personeline hazırlattırıyor. Konsoloslukta adamları mevcut, yani Suudi Arabistan hiç karışmıyor bile. Haksız rekabeti diyanet kendisi yapıyor.

Suudi Arabistan konsoloslüğundan kaynaklı bir hata değil bu. Başkanlık kendisine verilmiş bazı yetkileri kötü amaçlı kullanıyor.

Katılımcı 5; 45 yaş altı bayanların mahremsiz gidememesi bizimle ilgili bir durum değil. 1 km öteye bir bayan tek başına gidemez dinimizdeki hüküm budur. Bu yüzden bu tür bir uygulama getirilmiş. Ama tabii ki, bizim satışlarımızı büyük oranda olumsuz etkiliyor.

Katılımcı 6; Yanlış bir uygulama. Hiç bir insanın hac ve umre'den men edilmemesi gerekir. 18 yaşını geçmiş, dini vecibelerini yeri getirmekten sorumlu her birey gidebilmelidir. Örneğin; bize bir yolcu geliyor. 45 yaşını geçmedi diye vize alamıyoruz. Oraya ibadet için gidiliyor. Diyanet İşleri Başkanlığının götürebilmesi; devletin birimi olduğu için dokunulmazlığından kaynaklanıyor.

Katılımcı 7; Suudi Arabistan kanunlarına kimse bir şey diyemez. Buna bir sözüümüz yok tabii ki. Ama Diyanet İşleri Başkanlığı götürebilirken bizler neden götüremiyoruz orası bizler için büyük bir sorundur.

Katılımcı 8; Bu sorunu var eden yine bizleriz, işletmeler. Zamanında bölgede beyaz kadın ticareti vs gibi durumlar yaşandı. Bu yüzden böyle bir kanun gerekli görüldü. Her şeyin iyisi, kötüsü olduğu gibi bizim işimizde de iyi ve kötüler var.

Katılımcı 9; Bence yerinde bir uygulama, yapılması gerekli ki, böyle bir kanun çıkarmışlar. Satışlarımızı elbette etkiliyor, ama kanunlara denilecek bir söz yok.

Katılımcı 10; Çifte standart var. Diyanet İşleri Başkanlığı rahat rahat götürüyor, bizler götüremiyoruz. O zaman yolcu da diyanet işleri başkanlığı ile gidiyor ve beraberindeki beş, on kişiyi alıp götürüyor.

Katılımcı 11; Bayanlara yönelik sıkı kontroller var. Sanırsam bayanların ülkelerinde kalmalarından korkuyorlar. Mesela vizeler en fazla bir aydır. Bir aydan sonra umreci çıkış yapmak zorundadır. Çıkış yapmadığı tespit edildiği takdirde Suudi Arabistan

müşteriye ceza vermiyor, acentaya ceza veriyor. Bu ceza maddi ceza veya kapatma cezası olabiliyor. Suudi Arabistan'a gitmek için turistik vize alamazsınız. Çünkü böyle bir vize yoktur. Ticari vize, işçi vizesi, hac-umre vizesi olmak üzere üç tip vize vardır. Bu onların gelir kapısı ama Suudi Arabistan'ının hiçbir sıkıntısı olmuyor. Çünkü sürekli akın akın tüm dünyadan insanlar hac ve umre için Mekke ve Medine'ye geliyor. Bu tür prosedürleri uygulasin veya uygulamasin yine de geliyorlar. Bu yüzden bir rahatlığı var onların. En iyi hizmeti vereyim, kolaylık sağlayayım gibi bir düşünceleri yok.

Katılımcı 12; Bir bayanın refakatsiz abisi, babası ile gidememesi durumu. Olmaması çok daha iyi olurdu. Bayanlar tek gitmek istediğinde sıkıntı oluyor. Konsolosluga bizim teminatımız altındadır diye belirtiyoruz, pek sorun yaşanmıyor.

Katılımcı 13; Hacca gitmek istediğini belirten şunda 30 tane 45 yaşını doldurmamış bayan müşterimiz mevcut, büyük ihtimal geri döndürülecek belgelerini gönderdim yinede. Ben götüremiyorum, Başkanlık yolunu yordamını bulup götürebiliyor. Yapılabilecek bir şey yok maalesef.

Katılımcı 14; Kısıtlaması yanlış, bu yanlışlığa giden sebep geçmişte bunun kötü amaçlı kullanılmasıdır, beyaz kadın ticareti yapılmaktaydı Suudi Arabistan'da. O yüzden kısıtlandı.

Katılımcı 15; Konsolosluğun vermiş olduğu bir karar bu. Benim en şikâyetçi olduğum tarafı sahte firmalar. Sahte firmalar, biz sizi götüreceğiz diye götüremiyorlar, sonrasında yolcuda bir daha özel şirketleri tercih etmiyor. Bu bizi zor durumda bırakıyor. Devlet güvenilir inancı ile devleti tercih ediyor. Birde Diyanet İşleri Başkanlığı götürebiliyor. O da bizi zor durumda bırakıyor.

3.5.6.4. Ulaşım, Transfer ve Konaklama Hizmetine Yönelik Sorunlar

Hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticilerine organizasyon sırasında yaşadıkları sorunlar sorulmuş alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 14'te belirtilmiştir.

Tablo 14. Ulaşım, Transfer ve Konaklama Hizmetine Yönelik Sorunlar

ULAŞIM, KONAKLAMA VE TRANSFER HİZMETİNE YÖNELİK SORUNLAR	KATILIMCI SAYISI
Ulaşım	7
Konaklama	9
Transfer	5

Araştırmaya dâhil edilen işletmelerin tümü hac ve umre organizasyonu sırasında seyahat ürünlerinde bir takım sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Sorun yaşamayan hiçbir işletme bulunmamaktadır. İşletmeler ulaşım, konaklama, transfer hizmetlerine yönelik sorunları şu şekilde ifade etmişlerdir:

Katılımcı 1; En büyük sorunlarımız ulaşım, transfer ile ilgili oluyor. Anlaştığımız transfer araçlarının zamanında gelmemesi, bağlı oldukları işletmeler ile ilgili yaşadıkları sıkıntıları bize aktarmaları sorunlarımız arasındadır. Mesela şoförler yolcuların önünde paramı sizden mi alacağım, onlardan mı veya çalıştığım yer bana maaşımı vermiyor bende götürmüyorum diyerek bırakması, o bölgede iletişim konusunda yaşadığımız aksaklıklar arasındadır. Otele gittiğinizde otel odaları temiz olmayabilir. Ya da gittiğimizde oteli bizden önceki müşteriler terk etmemiş olabilir. İnsanlar ile anlaşmak zor. Müşteriler haklı, yorulmuş oluyor ve bir an önce odalarına gitmek istiyor.

Katılımcı 2; Konaklamada sıkıntı yaşanıyor. Hem Mekke’de, hem de Medine’de otel yıkımları var. Harem-i Şerife yakın otellerin fiyatları yıkımlardan dolayı oldukça yükseldi. İnsanlar Kâbe’ye uzak yerlerde kalmak istemiyorlar. Bu yüzden sektörün broşür fiyatları oldukça yükseliyor.

Katılımcı 3; Ulaşım, konaklama ve transfer hizmeti ile sorunlarda sorun genelde ulaşım ile ilgili oluyor. Suudi Arabistan’a girildiğinde özellikle ilk umre ve ramazan umresinde otobüs transferleri konusunda bazen zorlanıyoruz. Devre Kamil alsanız bile zorlanıyorsunuz. Devre Kamil bir otobüs sistemidir. Bulduğunuz otobüslerde oradaki otobüslerin standardı çok düşük ve araçları kullanan şoförler oranın daimi halkından olmadığı için mesela oradaki çoğu şoför yol güzergâhını bilemiyor. Konaklamada ise özellikle aşırı talep olan umre gruplarında oluyor. Geçen yıl bir otelle anlaşma

yapmıştık. Bir miktar kaparo verdik. Gittiğimizde otele başka müşterileri almışlar ve bizim bundan haberimiz yoktu. O bölgedeki otel satışları belli acentaların elinde olduğu için piyasa rakamları çok uçuk fiyatlarda, siz de başka seçim şansınız olmadığı için bu yüksek fiyatlarla almak zorunda kalıyorsunuz. Konaklamada yaşanan bir diğer sorun müşterilerin Türkiye'deki otel standardını araması. Oradaki tesis kalitesi buranın çok altında.4–5 yıldızlı otellerde hizmet aksamıyor ama özellikle Kâbe'nin aşağısındaki hac evleri ve hemen üzerindeki müstakil evler tabii ki temizlik ve hijyen açısından sıkıntı yaratıyor.

Katılımcı 4; Hac ve umrede en büyük sıkıntı Suudi Arabistan hakkında bilgi sahibi olunamamasıdır. Bazı ülkeler buna yönelik hacca gitmeden önce çeşitli etkinlikler düzenlemekte ve bölge hakkında bilgi vermektedir bir süre. İkincisi oradaki otel şartlarını kestiremezsiniz.3,4 yıldızlı standartlar var. Buradaki 4 yıldız, oranın 5 yıldızdır. Oranın standardı buraya göre çok daha düşük. Müşteriler buraya geldiğinde mesafenin çok önemli olmadığını, önemli olanın oraya gitmeleri olduğunu belirtiyorlar. Ama orada 60,70 derece sıcaklıkta bu söylediklerini hatırlamıyorlar ve bizden en iyi hizmeti bekliyorlar. Biz de bu durumda transfer hizmeti veren tesisleri tercih ediyoruz. Çünkü biliyoruz ki şikâyet edecekler. Fiyat olarak 100,200 Euro fark oluyor ama orada ulaşımın oldukça önemli olduğunu belirtiyoruz.

Katılımcı 5; Genelde sağlam şirketlerle çalışıyoruz. Bu yüzden pek sorun olmuyor. Fakat arada ulaşım ile ilgili sorunlarımız oluyor. Uçaklarda rötar oluyor. Transferlerde özellikle Suudi Arabistan bölgesinde sorunlar yaşanmaktadır

Katılımcı 6; Uçağı ve vizeyi başka yerden alıyoruz. Rehberlik hizmeti veriyoruz. Hac ve umre organizasyonunda sorunlar genelde uçaktan ya da vizeden çıkar. Hac ve umre döneminde çok kalabalık oluyor, genelde gruplar 60 yaş ve üzeri olduğu için transfer hizmetinde sorun yaşıyoruz.

Katılımcı 7; Ulaşım ile ilgili büyük sorunlar yaşıyoruz. Arabistan havayollarında 6,7,8 kadar uzun süreli rötarlar olabiliyor. Jeddah ve Cidde havaalanlarından Mekke ve Medine'ye transferler düzenlenmektedir. Havayollarının yoğunluğundan, uçak yetmediğinden ya da valizlerin sorunlu olmasından uçak 1,2,3 saat rötarlı olabiliyor.

Geçen sene mesela Suudi Arabistan'da Arabistan kralı Amerika'dan döndüğünde bayram ilan edilmişti bu belki de Arap baharının etkisinden de olabilirdi ama bu sebeple havayollarındaki tüm servis araçları Riyad'daki mitinge yolcu götürdü bizim biletlerimiz, uçağımız her şey hazır. Paramızı verdiğimiz halde mağdur olduk ve saatlerce bekledik.

Katılımcı 8; Havayollarında bazı aksaklıklar oluyor tabii ki. Biz büyük çoğunluğuna el koyuyoruz. Arabistan topraklarına girdiğiniz anda sorunlar başlıyor. Otellerde birçok şeye dikkat edilmiyor. Yakın mesafe otellerimiz yıkım sebebi ile kalmadığı için onlarda şikâyet mevcut. Fiyat konusunda yükselme var. Otellerin durumu çalışanların durumu vahim.

Katılımcı 9; Suudi Arabistan Türkiye'ye göre gelişmişlik açısından oldukça geri kalmış bir ülke. Halkın kültürü işleri zamanında yapmaya programlandırılmış değil. Bu açıdan bir takım sorunlarla karşılaşıyoruz. Otobüs kiralyoruz, geç geliyor. Muhtemelen belirtilen saatten bir iki saat sonra gelebiliyor, bazen gelmeye de biliyor. İşinizi takip, kontrol etmeniz gereklidir.

Katılımcı 10; Değişik bir ülkeye gittiğinizde o ülkenin kanunlarına uymak zorundasınız. Bu kanunlar bazen bize kısıtlayıcı uygulamalar getiriyor. Parası yatırılmış, saati belli olduğu halde transfer zamanı otobüsün gelmemesi en büyük sorunlardan biridir. Mesela bir yerden başka bir yere gitmek istiyor müşteri. Otel valizini lobiden çıkartmıyor. Otelci ikna ediyorsun, müşteri bu sefer memnun olmuyor. İki tarafı memnun edebilmeniz gereklidir. Otelci senin yanında olması gerekirken Bir daha benden oda alamazsın şeklinde sizi tehdit ediyor. Bir diğer hususta Arabistan ile bizim kültür seviyemiz çok farklı. Onları anlamaya çalışmakta, kendinizi onlara anlatmaya çalışmakta zor.

Katılımcı 11; Herkesin otel anlayışı farklı. Kimi beş yıldızlı ister, kimi ben oraya gideyim de başka bir şey istemem der. Bu iki husus birbirinden farklı. Bizim işletmemize gelen müşterilere öncelikli olarak tatil amacı ile yapılan bir seyahat olmayacağını ve bu beklenti ile gidildiğinde hayal kırıklıkları yaşanabileceğini hatırlatıyoruz. Standart aynı değil ve hizmet kalitesini arttırma diye bir durum söz

konusu değil. Ki rekabet yok ki oradaki işletmelerde kaliteyi arttırma olsun. Bunlar nasıl düzelebilir bilemiyorum ama bir şeyler yapılmalı.

Katılımcı 12; Medine gayet iyi durumda fakat Mekke oldukça kötü; otel yıkımları var. Bu yüzden Kâbe-i Şerif'e yakın otellerin fiyatları oldukça yüksek. Transfer olması gerekli uzak otellerde.

Katılımcı 13; Diyanet umre fiyatlarını çok ucuza getiriyor. Bu da haksız rekabete sebep oluyor. Sorunlar daha burada başlıyor. Oteller ile anlaşılıyor. Oteller genelde ödemeleri nakit ister bizler ise müşteriye 12 ay taksit yaparız. Bu taksitlendirme bir ay sonra başlar. Otel bunu bilmez parasını mail order veya havale olarak hesabına aktarılmasını ister. Bizler de bunu belli kurumlara düzenli olarak yaptığımız satışlar, transfer ücretleri ile gidermeye çalışsak da durumumuz oldukça ciddi.

Katılımcı 14; Hac ve umre organizasyonunu 1970 yılından beri yapıyorum. O zaman teknoloji bu kadar ileri değildi, ulaşım çok zordu, oteller çok katlı binalar yoktu. Aradan 40 yıl geçti. Şimdi her şey değışti. Teknoloji hızına yetişemediğimiz şekilde ilerliyor. Ama yine sorununuz var mı diye sorduğunuzda yok diyemiyorum. İnsanın olduğu her yerde sorun vardır. Mesele; çözmek için belirli yolların bulunabilmesidir. Sorun burada zaten. Suudi Arabistan kendi bildiğini okuyan, benim dediğim doğru diyen bir ülke, bu yüzden bulduğunuz çözümler genelde tek taraflı olarak kalıyor.

Katılımcı 15; Sorunlarımız çok, çünkü bu işi büyük boyutlarda yapıyoruz. IATA Belgemiz mevcut, merkezi bir acentaya bağlı değiliz. Bu yüzden sorun çok var. Öncelikli sorun ulaşımda. Rötalar fazlasıyla oluyor. Uçaktan iniyoruz kiraladığımız transfer hizmetleri anlaştığımız zamanda orada olmuyor. Otele gidiyorsunuz, bazen odalarınız başkasına verilmiş olabiliyor. Siz müşterilerinizi başka otellere dağıtmak zorunda kalıyorsunuz ki bu o kadar kısa zamanda çok zor bir durum.

3.5.6.5. Havaalanlarındaki Personelin Hac ve Umre Ziyaretçilerine Yönelik Tutumu

Araştırmanın bu bölümünde işletme yöneticilerine havaalanlarındaki personelin hac ve umre ziyaretçilerine yönelik tutumu sorulmuştur. Alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 15’te verilmiştir.

İşletmeler havaalanında çalışan personelin hac ve umre ziyaretçilerine olan yaklaşımın olumlu olduğu görüşünde ikiye ayrılmış durumdadırlar. Bazı işletmeler bu konuda müsterih iken bazı işletmeler ise rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Konu ile ilgili işletmelerin görüşleri şu şekildedir:

Tablo 15. Havaalanlarındaki Personelin Hac ve Umre Ziyaretçilerine

Yönelik Tutumu	
HAVAALANLARINDAKİ PERSONELİN TUTUMU	KATILIMCI SAYISI
Olumlu	9
Olumsuz	6

Katılımcı 2; Personelden kaynaklı sıkıntılarımız mevcut. Biz isteriz ki olmasın. İstanbul Sabiha Gökçen Havaalanı ve İzmir Adnan Menderes Havaalanında bu tür sorunlar yaşanmıyor. Özellikle Cidde havayollarında çok büyük sıkıntılar mevcut. Uçak saatimizin üzerinden üç dört gün geçmesine rağmen beklediğimiz günler oluyor.

Katılımcı 4; Havaalanlarında olumsuz bir şey olsa bile bunlar kasıtlı değildir. Genellikle Suudi Arabistan’ının bir krallık olması uygulama ve prosedürlerin çok fazla olmasından dolayı yolcular Türkiye’den uçtuktan sonra orada 7–8 saat bekletiliyor. Bunlar hac ve umre prosedürlerinden kaynaklanan bir durumdur. Bunu Türkiye’deki ayak için söyleyemeyiz. Arabistan’daki ayak için geçerlidir.

Katılımcı 6; Havaalanlarında eğer grubun başında biri varsa sorun çıkmıyor. Ama genelde hacca ve umreye gidenlerin büyük çoğunluğu hayatında ilk defa yurt dışına çıkmış kişilerden oluşuyor. Havaalanına geldiğinde rötardan kaynaklı bir takım problemle karşılaşıyorsa o zaman şikâyet etmeye başlıyor. Durumun bizimle ilgili bir şey olduğunu düşünüyor.

Katılımcı 8; Havaalanlarında bütün acenteciler sorun yaşıyordur. Bir kere elimde olsa bir tane hacı yakınını havaalanına sokmazdım. Çünkü bütün problemler hacı yakınlarını uğurlamaya gelen kişiler tarafından ortaya çıkıyor. Aşırı kalabalıkta hacı sıraya girip bilgi alamıyor. Konuştuğunu anlayamıyor bile. Bizler acentacılar olarak organizasyon yapamıyoruz. Birde sizi eleştiriyorlar. Beni eleştireceklerine kenara çekilseler hacıyı ortada bıraksalar hacının işi 15 dakikada bitecek. Hacıyı meşgul ettikleri için işleri iki saatte bitemiyor.

Katılımcı 11; Ben genelde sorunla karşılaşmadım hatta oradaki personel iyi bile davranıyor. Uçuş saati gelen hacı ve umrecilerin yanına gidip bildiriyorlar bile.

Katılımcı 13; Havayollarında bazı aksaklıklar oluyor maalesef. Biz büyük çoğunluğuna el koyuyoruz. Ama mesela yaka kartlarında, vize kontrollerinde sorun yaşanıyor veya vizesi olduğu halde yolcu geri çevrilmeye çalışılıyor. Ufak tefek şeyler bunlar. Bagaj kayboluyor o zamanda yolcu havayollarını sorumlu tutuyor.

3.5.6.6. Suudi Arabistan Devletinin Hac-Umre ve Vize İşlemlerine Yönelik Tutumu
Araştırmaya dâhil edilen işletmelere Suudi Arabistan Devletinin hac-umre ve vize işlemlerine yönelik tutumu sorulmuş alınan cevaplar Tablo 16’da belirtilmiştir.

Tablo 16. Suudi Arabistan Devletinin Hac- Umre ve Vize İşlemlerine

Yönelik Tutumu

SUUDİ ARABİSTAN DEVLETİNİN TUTUMU	KATILIMCI SAYISI
Olumlu	3
Olumsuz	12

Seyahat acentalarının büyük çoğunluğu Suudi Arabistan'ının hac ve umre'ye yönelik tutumunun olumlu olmadığını, vize konusunda sıkı kısıtlamalarının olduğunu ifade etmişlerdir. Konu ile ilgili olumlu düşünen katılımcılar da olmakla birlikte. Tablo 15 'de belirtilmiştir. Konu ile ilgili katılımcıların görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

Katılımcı 3; Suudi Arabistan hükümetinin vize işlemleri ile ilgili tutumunu gayet doğru buluyoruz. Haksız işler yapanlara fırsat vermiyorlar. Artık banka değil IATA

Teminatını ön plana çıkarıyorlar. Bu da İsviçre Bankasında olduğu için yanlış yapanların boğazını keserim diyor.

Katılımcı 4; Suudi Arabistan devletinin tutumu gayet iyidir. 7/24 temizlik yapıyor. Kâbe'ye girişler ücretsiz ki ücretli de olabilirdi. Vize işlemlerinde sorun oluyor. Bazen vize tarihini erken veya geç açabiliyorlar; bizde ona göre planlama yapmak zorunda kalıyoruz.

Katılımcı 7; Suudi Arabistan hiçbir modern uygulamaya imza atmamıştır. Suudi Arabistan'ının kendine has bir tutumu var. Bu durumdan oldukça şikâyetçiyiz.

Katılımcı 9; Bu hükümetten önce çok da iyi davrandıklarımı söyleyemem fakat yeni hükümet zamanında tabii ki dünyaya hâkim oldukları içinde oldukça şeffaf davranılıyor. Hiç bir gizli saklı durum yok.

Katılımcı 10; Konsolosluklarda bürokrasi çok yavaş işliyor. Size bununla ilgili bir örnek vermek isterim. Geçen yıl konsolosluga gittik vize işlemleri için. Hacı adayları ile bekliyoruz. Çayını içiyor görevli. Sonra ezan okundu. Bize diyor ki, namazımı kılıp sonra işlemlerinizi yapacağım. Biz de namaz kılacağız, bir tek onlara has bir durum değil ki. Ama orada bu işi yapmakla görevli isen önce işini halletmelisin. Yani Suudi Arabistan devletinin işi yavaş alan rahat bir tutumu var.

Katılımcı 11; Suudi Arabistan iyi hizmet peşinde değil. Başka bir turizm ülkesi olsa çok farklı olabilirdi. Onların ilkesi, beni sevsen de sevmesen de geleceksin, mecburi ziyaret yeridir burası çünkü. Hizmetin kalitesi diğer turizm olaylarına göre çok daha düşük ve orada belki de en önemli konu; birini, bir durumu şikâyet edecekseniz ortada yetkili bir kişi bulamıyorsunuz. Mesela sizi biri çarptı, çarpan kişi suçludur normalde. Ama çarpan diyor ki önüme çıkmasaydın ben çarpmazdım. Polis diyor ki neden çıktın o zaman. İnsan kaza yapsın ister mi, demek ki sende; suçluyum ben diyorsun. Türkiye'de böyle bir durumda haklı isen, suç karşı tarafa aitse arabayı yaptırır, hastaneye götürür vs. Ama orada böyle bir durum aranmamalı.

Katılımcı 13; Vize ile ilgili sıkıntı bize geç ulaştırılıyor. Mesela vergi borcu olanlara daha öncesinde vize verilmiyordu. Tam gitmeye yakın haber veriliyordu. O zaman bizim müşteriye açıklama durumumuzu gözünüzün önüne getirmenizi rica ediyorum. Vizelerin günü kesilir. Gitmemize birkaç gün kala vizeler olmadığı için sıkıntılar bitmeyebilir ve yolcu gidemez.

3.5.6.7. Suudi Arabistan Halkının Hac ve Umre Ziyaretçilerine Yönelik Tutumu

Araştırmanın bu bölümünde Suudi Arabistan halkının ziyaretçilere yönelik tutumu sorulmuş, Alınan cevaplar Tablo 17’de belirtilmiştir.

Tablo 17. Suudi Arabistan Halkının Ziyaretçilere Yönelik Tutumu

SUUDİ ARABİSTAN HALKININ TUTUMU	KATILIMCI SAYISI
İyi Yönde	12
Kötü Yönde	3

Hac ve umre organizasyonu düzenleyen seyahat acentaları yöneticileri Suudi Arabistan halkının hacı ve umrecilere tutumunun iyi yönde olduğunu savunmaktadırlar. Konu ile ilgili katılımcıların bazılarının görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 3; Suudi Arabistan halkının hacı ve umrecilere yönelik davranışları son yıllarda oldukça iyidir. Devletimiz güçlendikçe bunu diğer dünya milletleri de görüyor tabii ki Suudi Arabistan halkının bunu görmemesi kaçınılmaz.

Katılımcı 6; Bizim ülkemizde paradan sıfır kalkınca dolar ile dengelendi. Dolar bazına inince bizim paramız kıymetli olmaya başladı. Hatta şuanda dolardan daha fazla talep olduğunu söyleyebilirim. Tabii ki Euro’da bizim paramız ile hemen hemen aynı değere sahip. Oradaki market ve bakkallarda Türk parası ile alışveriş yapılabilir, paramızı bozdurabiliyoruz.

Katılımcı 9; Oradaki halk hacılara Duyufu-r Rahman yani Allahın misafiri diyor. Gayet iyi karşılıyor gerçek Araplar. Ama Mekke halkı biraz serttir. Medine halkı sana selam verir, gelir sarılır, konuşur. Misafirlerimiz genelde Araplar bize iyi davranmıyor derde ben de onlara şunu derim; peki siz misafirlerinize nasıl davranıyorsunuz?

Katılımcı 11; Arabistan halkı Türklere memnun. Çünkü Türklere birçok açıdan alışveriş yapan ve para harcayan ülkenin vatandaşları. Zaten çoğunlukla Suudi Arabistan halkı ile birebir irtibat kurmuyorsunuz.

Katılımcı 12; Suudi Arabistan halkı Türklere karşı çok iyi davranıyor. Suudi Arabistan halkı çoğunlukla hacı ve umrecileri görmez. Çoğunlukla gördüklerimiz o bölgeye çalışma amaçlı gelmiş başka milletlerden kişilerdir.

3.5.6.8. Yetki Belgesi Olmadan Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmelere Yönelik Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde Yetki belgesi olmadan hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelere dair katılımcıların görüşleri alınmış, Alınan cevaplar Tablo 18’de belirtilmiştir.

Tablo 18. Yetki Belgesi Olmadan Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmeler

YETKİ BELGESİ OLMAYAN İŞLETMELER	KATILIMCI SAYISI
Şikâyetçiyim	15
Şikâyetçi Değilim	-

Hac ve umre organizasyonu sadece Tursab belgesi, Resmi seyahat acentaları tarafından yapılmamaktadır. Bu işi yetki belgesi olmadan düzenleyen kişi ve firmalar olmakla birlikte, işletmelerde potansiyel müşterilere aracılık yapan kişilerde mevcuttur. Konu ile ilgili işletmelerin tümü durumdan şikâyetçidir. İşletmelerin görüşleri şu şekildedir:

Katılımcı 1; Yetki belgesi olmadan hac ve umre düzenleyen kişiler sektörde çok fazladır. Bunu ancak denetimle önleyebilirsiniz.

Katılımcı 2; Sahte acentalar için denetimlerin fazla olması gereklidir. Özellikle hac döneminde kura vardır. 5–6 yıl kurası çıkmamış insanlar vardır. Bu insanlara sizin kuranız çıkmadan da sizi götürebiliriz vaatleri ile yıllarca biriktirdikleri paralarını alıp bir daha ortalarda görünmeyebiliyorlar. Tüketicilerde bilinçli olmalı ve kurumsal, sektör tarafından bilinen işletmelere müracaat etmelidir. Herhangi bir mağduriyet yaşadıklarında haklarını arayabilecek hukuksal dayanaklarının olması gereklidir.

Sektörde öyle insanlar var ki kendisine kartvizit bastırıp insanlara ben sizi hacca götüreceğim diyor ve insanlarda bunlara inanıyor. Kayıt yaptırdıklarında mağduriyetlerini giderebilecekleri bir birim olamaz bu tür durumlarda.

Katılımcı 3; Her sene bu işletmeler boy boy çıkıyor. Yapamayacakları sözlerin vaatlerini veriyorlar. Bu şekilde özellikle kırsal kesimdeki kişiler daha çabuk kandırılıyor. Hatta bazılarının ellerinden paralarını alıyorlar. Böyle bir tutum yüzünden şirket yerine diyanetin ekmeğine yağ sürülüyor. Özel işletmelerin kötü imaja sahip olması Diyanet İşleri Başkanlığının kalite ve güvencelerini arttırmasına sebep oluyor.

Katılımcı 4; İşi bilen de bilmeyen de bu işi yapmak istiyor. Yeterli sermayesi var ama yeterli donanımına ve iş gücüne sahip değil. Müşteri kaçırmayayım diye düşük fiyattan teklif veriyorlar. O fiyatlarda da işi yapmak mümkün olmadığından aynı kaçak yapılan inşaatların ufacık bir depremde yıkılması gibi, bu tür işletmelerin de küçük bir sorunda yıkımı oluyor. Piyasan silinip gidiyor. Bunların hem bize hem de hacı adaylarına zararı oluyor.

Katılımcı 5; Korsanlar büyük yerlerde olur. Küçük yerlerde olamaz böyle bir durum. Vatandaşın bilmesi gerekli. Biz bu işi 15 seneden beri yapıyoruz, herkes bizi bilir. İnsanları bir kere kandırırsın ama ikincisinde nasıl onların yüzüne bakacaksın? Bu iş inanç işi. İnsanların onca yıllık emekleri var bu işte.

Katılımcı 6; Ben işi çantacılık açısından değerlendiriyorum. Şimdi sizin oturduğunuz yerden bir işletme sahibi olarak 100 tane hacı ve umreci bulmanız mümkün değil. Ama bu çantacı denilen kişiler size geliyor ve elimde 100 hacı adayı var. Bunlardan kazanacağın paranın yarısını bana vereceksin diyor. Bu 100 kişiden 12 bin TL elde ediliyorsa, 6 bin'i çantacının, 6 bin'i de işletmenin oluyor. Ben de kazanıyorum. Bu sizce kötü mü? Hem o para kazanıyor hem de ben kazanıyorum.

Katılımcı 7; Devlet sahte yapılan işlerin üstüne gitmeli. En ağır maddi ve manevi cezalar vererek caydırıcı olmalıdır. Kanunlarda bir eksiklik var. Dolandıran, kötü

yapanların yanında yer alıyor. Türk ceza kanunları bu konuda sıkı olması gereklidir. Bunu yapan kişi buna cesaret edememeli.

Katılımcı 8; Bu işi yapan kişilerin finansı yok. Çantacı lakabı ile adlandırdığımız bazı kişiler, sahip olduğu ün ve bilinirlik ile insanları inandırıyor. O kişiler insanları dolandırıp kandırabiliyorlar. Bu da öncelikle tüketicilere sonrasında bizlere zararlı olabiliyor.

Katılımcı 9; Korsanlar bizim mali giderlerimizin hiç birini vermekle yükümlü değil. Bizim sigortamız var, KDV vergimiz var. İşletmeyi ilk açtığımız andan itibaren 4,5 bin liralık masrafla başlıyoruz zaten korsanlar, bizim sıfır karla 100 liraya yaptığımız turu onlar 70–80 liraya yapıyor. Devlet kontrol yapsın. Sahte hac ve umre organizasyonu düzenleyen kişilerin takip edilmesi gerekli. Her ilde var bu kişilerden ama caydırabilecek kanun yok ki. Kınama cezası veriliyor. İş yerini kapatma cezası veriliyor. Bu onların varlığını köreltmiyor. Aksine daha da büyük yıkımlara sebep oluyor.

Katılımcı 10; Sahtecilik ancak denetimle önlenir. Turizm Bakanlığı, Tursab bunları takip edecek veya bizim aramızda bir seyahat komisyonu kurulabilir veya Bir birlik oluşturulabilir. Ama işin de şu tarafından bakarsam bu işi organize eden kişiler eski din görevlileri veya hala bu işte çalışan din adamları. Çok eski bir tanıdığım kişi, yaşını başını almış. Bu işi yapmaz diyorsun ama yapıyor.

Katılımcı 11; Korsanlar çok zarara uğrattıyor bizleri. Başkanlık için çok da iyi oluyor, özel şirketlere yönelik kötü bir imaj oluşturularak, müşterinin güvenli olan devlete yönelmelerini sağlıyorlar. Sahtecilik yine devlete yarıyor.

Katılımcı 12; Ben merkeze bağlı bir acenteyim. 5,10 kişi toplamak için çalışanlarım burada sabahtan akşama kadar uğraşıyorlar. Ama emekli bir din görevlisi veya bir cemaat sorumlusu etrafındaki ona bağlı olan, saygı duyan kişileri toplayarak acentelere götürüyor, elinde bir çanta içinde bu kişilerin evrakları, paraları. Acenta, acenta gezip fiyat alıyor. Bu küçük işletmelerin sonu oluyor. Ama bunu yaratan büyük işletmeler, bunlarla pazarlık yapan acentalar.

Katılımcı 13; Diyanet İşleri Başkanlığından emekli olmuş imamlar kapı kapı dolaşıp hacı ve umreci topluyor, eğer biraz da çevresi geniş biriyse insanlar bu kişilere güveniyor. Sonra bu kişiler için acentalarla anlaşılıyor ve bu kişiye en fazla komisyonu veren acenta ile anlaşılıyor. Yüklü paralar kazanıyorlar. Kendi maaşlarının 8-9 katı parayı alıyorlar. Biz istesek de bulamıyoruz. Yasal mı değil tabii ki, ama bunu hemen hemen tüm acentalar yapıyor

Katılımcı 14; Sektör içinden çıkılmaz bir hal aldı. İnanç turizmi olarak yapılan bir ticarethane mantığı ile en fazla parayı alırım, müşteri bir daha hacıya gitmeyecek nasılsa gözü ile bakılıyor. Bu insanlar köyden, kasabadan gelip, yıllarca dışından tırnağından arttırdığı parayı getiriyor size veriyor. Size duyduğu büyük bir inanç ve güven duygusu hâkim burada. Bunu tamamıyla ticari amaç için yapmanız insanlığa sığmaz.

Katılımcı 15; Ben merkeze bağlı bir acenteyim. Benim bağlı olduğum acente de çantacılar ile çalışıyor. Bu durumun devlet ile bir alakası yok. Özel işletmelerin işine geliyor o yüzden devam ediyor bu.

3.5.6.9. Diyanet İşleri Başkanlığının Hac ve Umre Organizasyonu Düzenlemesine Yönelik İşletmelerin Görüşleri

Araştırmanın bu bölümünde işletme yöneticilerine; Diyanet İşleri Başkanlığının hac ve umre organizasyonu düzenlemesini nasıl değerlendirdikleri sorulmuş, alınan cevaplara yönelik bulgular Tablo 19'da Belirtilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı 633 sayılı yasa gereğince hac ve umre organizasyonu düzenlemektedir ve Hac kontenjanı olarak % 60 Diyanet İşlerine Başkanlığına , %40 ise seyahat acentalarına topluca verilmektedir. İşletmelerin yapılan görüşmeler neticesinde kendileri için en çok sorun teşkil edilen konunun bu durum olduğu ortaya çıkmıştır. Tüm işletmeler Diyanet İşleri Başkanlığının hac ve umre organizasyonu düzenlemesine ve hac kotasının % 60'ını almasına karşıdır

Tablo 19. Diyanet İşleri Başkanlığının Hac-Umre Organizasyonu Düzenlemesi

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞININ HAC-UMRE ORGANİZASYONU DÜZENLEMESİ	KATILIMCI SAYISI
Olumlu Değerlendiriyorum	-
Olumsuz Değerlendiriyorum	15

İşletmelerin konu ile görüşlerine yer verildikten sonra; Diyanet İşleri Başkanlığı hac ve umre birimi müdürü ile görüşme yapılmış, durum ile ilgili görüşleri alınmıştır. İşletmelerin konu ile görüşleri aşağıdaki gibidir:

Katılımcı 1; Diyanet İşleri Başkanlığı din işlerimidir, ticaret işlerimidir önce bunun bilinmesi gerekli. Kime sorarsanız sorun diyanetin görevini; size para kazanmak için ticari işler yapmak olduğunu söylemez. Madem yapıyor bunu çok daha iyi yapsın da bu % 60'lık kısmın hakkını versin. Orası Allahın bir mektebidir, Allahın evidir. Diyanet İşleri Başkanlığındaki anlayış şudur; Hacca gitsin gelsin de nasıl giderse gitsin. Bir Âlimin konuyla ilgili çok güzel bir sözü var; Kimileri acı gider acı gelir, kimileri acı gider tatlı gelir; kimi de gittiği gibi gelir. Orası gidip gelinecek bir yer değil.

Katılımcı 2; Diyanet İşleri Başkanlığının bu işe el atması oldukça mantıksız ve büyük işler dönüyor burada. Gizli yapıyor ve gizli yapıldığı için bir şey de denilemiyor.

Katılımcı 3; Diyanet İşleri Başkanlığının işin içinde olmaması gerekli. Seyahat acentalarına bırakmalı bu işi ve sadece denetleyici olmalı. Kazanacağı parayı yine kazansın bizim sattıklarımızdan payını alsın ki zaten din görevlilerinin hizmetlerini yine onlar verecekler. Sadece o yönden ayrı kazanç talep etseler acentelerde kendini daha güvenli ve daha rekabetçi hac ve umre yapmaya ihtiyaç duyacaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı bu işin içine fazlasıyla giriyor. Gidemeyen 45 yaş altı bayanlara vekâlet buluyor biz bulamıyoruz, izin verilmiyor bu bize. Bir diğeri biz fatura kesiyoruz onlar kesmiyor. Vergi demek işletmemizden çıkan mali bir kayıp demektir. Mesela bir hacıyı kayıt ediyoruz ve bin bir zorluklarla parayı alabiliyoruz ama diyanet kayıt ederken alıyor bu parayı. Bu tur yaptırımları var ellerinde ve bunların düzeltilmesi gereklidir. Bu işten çekilmesi, denetleyici, ceza verici konumunda olması gereklidir. Son olarak söyleyeceklerim şu ki, diyanet işleri başkanlığı hac ve umre organizasyonunun içinde

olmasın ve acentalara aşırı baskı yapmasın. Kazancı acentalar elde etmesi gerekli. Zaten acenta din ve diyanet işleri başkanlığına sağlık bedeli olarak ve yolculuk sırasında bir din görevlisi bulundurması için belirli bir ücret ödüyor. Nasıl bu acentaları köreltirmeyi düşünmek yerine kendi ülkesini milletini düşünsün de, bizleri teşvik edici kanun ve yasalar çıkartmayı denesin.

Katılımcı 4; Hac ve umre ile ilgili en büyük sorunumuz diyanet. Serbest piyasa da en büyük rakibimiz devlet. Diyanet İşleri Başkanlığı serbest piyasa kurallarına göre hareket etmiyor ama serbest piyasadaki rakipleri ile yarışıyor. Hacca gideceklerin % 60'ını diyanet, %40'ını acentalar alıyor. Serbest piyasadaki rekabet kuralları işlenmiyor. Haksız rekabet var. Camilerdeki imamlar diyanete hacı ve umreci topluyor. Biz devletle rekabet ediyoruz aslında. Asli görevlerini bırakıyorlar cami imamları, hacı ve umreci toplamaya çalışıyorlar. Diyanet İşleri Başkanlığı 40 tane hacı ve umreci toplayana haccah, ücretsiz Mekke ve Medine ziyareti, yol ücreti ekstrası veriyor. İmam camide ezanını okumuyor, gidiyor kapı kapı insan toplamaya çalışıyor. Piyasa sıkıntısı devlet kaynaklıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı özel acentalara tamamiyle negatif bir tutum içindedir. Özel işletmeleri yıpratılabilmek, onları köşeye sıkıştırılabilmek için ne gerekiyorsa yapıyorlar ve hatta bunun için kanunları da kullanılıyorlar.

Katılımcı 5; Diyanet İşleri Başkanlığının bu işe girmesi, organizasyon yapması bize verdiği zarardan önce kendilerine oluyor. Din görevlilerini birbirine düşürüyor. Umre ve hac'da ama bilhassa umre'de diyanet din görevlilerine diyor ki; 40 kişi toplar iseniz, sizin yolluğunuzu vereceğim, üstüne iki kişi götürebileceksiniz ve haccah'da vereceğim. Sonrasında diyanet görevlileri kendi aralarında kavga ediyorlar müşteri toplayamadığı için. Cami boş kalıyor. Tamamiyle menfaat. Bence herkes şikâyetçi ama nereye edeceğiz?

Katılımcı 6; Bence Diyanet İşleri Başkanlığı bu işi ya tamamiyle yapsın ya da hepsini kendisi alsın. Madem %60'ını alıyor, %40'ını da alsın. Eğer kendine güveniyorsa, bu işten para kazandığına göre bir nevi ticaret işi yapıyor çünkü tamamiyle serbest bıraksın bunu. Kendisi eğer yapabilecek durumdaysa yapsın, hepsini tüm payı o alsın. Birincisi Diyanet İşleri Başkanlığı resmi bir kurum olmakla birlikte, asli ve tek görevi halka din

hizmeti vermektir. Bu bir hizmet ise bundan gelir elde etmesi normal bir durum değildir. İkincisi kontenjanın %60'nı kendisi almıştır ki bu da serbest piyasa ekonomisine göre doğru bir durum değildir. Nereye kime şikâyet edeceğiz. Parayı kazanan kendisi, denetlemeyi yapan kendisi.

Katılımcı 7; Pastadan asıl payı devlet alıyor. Ama aynı zamanda denetimi de o yapıyor. Biz ticari gözle baktığımız için olaya bizimde bu pastadan pay almamız gerekli. Haksız rekabet oluşuyor.

Katılımcı 8; Diyanet İşleri Başkanlığı kesinlikle bu işten ayrılmalı. Devlet kanalıyla turizm işi olmaz. Kim o hizmeti en iyi veriyor ise o kazansın. Hacda Diyanet İşleri Başkanlığı diyor ki” %60 ben, %40'ı kim alırsa alsın“ bu serbest piyasa ekonomisine uymuyor.

Katılımcı 9; Diyanet İşleri Başkanlığına yönelik çifte standart olması en büyük sorundur. Çözüm olarak şunlar yapılabilir;

1.45 yaş altı bayanları götürdüğünü herkes biliyor bu gizli işi ortadan kaldırması gerekli.

2.denetleyici olması gerekli.

Devlet kurumu olmasına rağmen acentelerle bir rekabet içinde oluyor. Mesela geçen yıllarda cami hocalarına umreci toplattırması çok yanlış bir uygulamadır. Bir devlet biriminin ticari olarak bu işe girmesi etik olarak doğru değildir. Bir cami hocasının 40 kişi topladıysa iki kişiyi ücretsiz götürme hakkının verilmesi için kampanya başlatmışlardır. Hocalar cemaate bundan dolayı çok yüksek katkılar yaptılar. Hatta bize gelip, ben sizinle gitmek istiyorum ama camimizin hocası bana hakkını helal etmiyor diyen yolcularımız vardı. Daha önce 20 kişi kapasite sayısını 40a çıkardı da diyanet işleri başkanlığı biraz işimiz rahatladı. Türkiye çapında haccın belli bir kontenjanı vardır.1000 kişinin % 60'ını diyanet götürür, kalan %40'ını acentalar kendi arasında paylaşır.1000 kişiye sınır verildiği anda,1001. kişiye kayıt yapamıyoruz çünkü sistem kapanıyor. Bu bir zorunluluktur. Yolcunun tercih hakkını elinden elinden almış oluyoruz. Örneğin yolcu kayıt tarihleri başladığı andan itibaren ilk üç gün içinde kayıt yaptırmadı, 5. gün geldi ve bizim acentalar olarak kayıt yapma hakkımız doldu ama

sistemde yer var olarak görünüyor da bizim için değil Diyanet İşleri Başkanlığı için. Bu durumda yolcu mecburi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ile gidiyor. 21.yüzyıl organizasyon mantığına göre çok yanlış.

Katılımcı 10; Diyanet İşleri Başkanlığı uçak olsun, konaklama olsun daha büyük boyutlarda organizasyon yapıyor. Daha ucuz mal ediyor, maliyeti düşük olduğu için fiyat yönünden etkiliyor. Aynı şartlarda yarışmanız biraz zorlaşıyor. Ama genelde bu şartlar altında işimizi devam etmeye çalışıyoruz.

Katılımcı 11; Diyanet İşleri Başkanlığının şirketlere karşı çok sert tutumları var. Tabi burada şu da önemlidir ki, diyanet bir din kuruluşudur ama bu konuya ticari gözle bakmaktadır. Bu işi dini amaçlı yapılacak bir iş olarak görmüyor da ticari bir kapı olarak görüyor. Böyle olmaması gerekli. Yakışmıyor bu kuruma. Diyanet İşleri Başkanlığının bu işten elini eteğini çekmesi gerekli. Ancak bizi denetleyici ve caydırıcı cezaları olması gerekli. Eğer şirket bir hata yapıyor ise, onu kapatabilir veya çok büyük maddi cezalar verebilir. Ama dini bir kuruluşun ticari amaçlı bir kitap satması, hac ve umre yapması bence çok yakışsız bir şey.

Katılımcı 12; Bizim en büyük sorunumuz diyanet işleri başkanlığıdır. Kendilerine göre bizim hakkımız % 40. Ama işe ticari açıdan bakmayınca da iyi ve kötü hizmet diye bir kavram oluşmuyor ki. Daha iyi neden olarsınız bu işten para kazanmayınca. Diyanet bu işi sadece hizmet için mi yapıyor acaba. Şikâyet edecek olsanız böyle bir şansınız yok.

Katılımcı 13; Ben sizinle konuşup konuşmamak konusunda tereddütte kaldım, korkuyorum. İnanın bu konuyla ilgili yapmadığım şey kalmadı. Gece rüyalarım bile giriyor. Ben Başkanlıktan emekli din görevlisiyim. Ama onların bu yaptıkları yenir yutulur cinsten değil. Serbest piyasa ekonomisi kurallarına aykırı bu yapılan kontenjan sınırlandırılması. Rekabet kuruluna sorduk bu şekilde bilgi verdi. Ama kime şikâyet edeceğiz ki. Bunları dile getiren birileri olmalı, bir şekilde kamuoyuna duyurulmalı.

Katılımcı 14; Buraya geleceğinize hac ve umre zamanı Diyanet İşleri Başkanlığına gitmelisiniz siz. Oraya gitseniz doktora tezi bile yazabilirsiniz. Bu yaşadıklarınızı

birebir canlı göreceksiniz. Diyanet İşleri Başkanlığı olmuş bir ticarethane. Ben de dindarım, namazımda niyazımda biriyim ama bu insanlar kadar ikiyüzlü değilim. Ne denilebilir ki daha başka.

Katılımcı 15; Bu araştırmanın amacı sorunları belirlemek ise, bizim en büyük sorunumuz Diyanet İşleri Başkanlığıdır. Hem rakibimiz hem de denetleyicimiz. Bu işe denetleyici olarak bakmalı. Yapacak ise kotayı kaldırmalı, herkese serbest olsun, en iyi hizmeti veren en fazla payı alsın pastadan.

Konuyla ilgili dile getirilen şikâyetlere karşılık Diyanet İşleri Başkanlığı ile görüşülmüştür. Diyanet İşleri Başkanlığının konuya ilişkin görüşleri ve kendilerine yönelik suçlamalara ilişkin cevapları şu şekildedir:

Diyanet İşleri Başkanlığı; Öncelikli olarak bu çalışmayı yaptığımız içi teşekkürlerimizi sunarız. Sektörün ihtiyaç duyduğu bir konuyu dile getirdiniz. Dilerim bu tür çalışmaların devamı gelir. Bizlerde Diyanet İşleri Başkanlığı olarak seve seve yardımcı oluruz. Konuya ilişkin dile getirdiğiniz üç temel suçlama mevcut tarafımıza. Birincisi Diyanet İşleri Başkanlığının bu işi yapması. İkincisi kontenjan konulması. Üçüncüsü kendilerine konulan belirli kısıtlamalardan bizim muaf olmamız.

Diyanet İşleri Başkanlığı önceleri hac ve umre'de serbest pazar sistemi usulüne uygun olarak kontenjan koymadan yapıyordu. Gelmek isteyen bizle geliyor, gelmek istemeyen seyahat acenteleri ile gidebiliyordu. Kontenjan serbest olunca, rekabet arttı, işletmeler en ucuza götürmeye başladı. Bu işin için belirli bir bedel vardır. Bu tarafımızca her yıl belirlenir ve gerekli birimlere iletilir ki şuanda bile seyahat acenteleri bizim fiyatlarımızdan sonra fiyat belirler. O bedelin altı olursa muhakkak bir şeylerden kesinti vardır. Birçok vatandaş çok ucuza gidebileceğini zannedip bu tür kişilere inanıyordu ve sonucunda ortada kalıyordu hem de havaalanında tam gidecekken. Durum böyle olunca halktan şikâyetler çoğaldı. Bir sürü şikâyet telefonu ve maili aldık, bu işi siz yapın tamamiyle, biz kime inanacağımız bilemiyoruz şeklinde şikâyet telefonları oldukça fazla sayıda idi. Sonrasında biz de bu durumu düzeltmek amaçlı kısıtlama getirdik ve bu işten haklı kazanç sağlayan işletmelerin ekmek paralarına mani olmamak maksadıyla %

40'ını işletmelerin topluca almasını uygun gördük. Bu karar 22.6.1965 tarihli ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı kuruluş ve görevleri hakkındaki kanunda açıkça belirtilmektedir. İşletmeler bu işi sadece ticari amaç ile yapıyor. Bizlerin görevi bu, devletten bunun için maaş alıyoruz. Ki belirlediğimiz fiyatlar minimum giderleri karşılamak amaçlı oluşturulmuş fiyatlardır. İşletmeler bizim personelimizin bu işi yaptığını ifade ediyor ki, bu hak zaten kendilerine de veriliyor. Hacca ve umreye giderken bir din görevlisi bulundurulması gereklidir. Tüm seyahat acenteleri bundan faydalanabiliyor. Bizler çok büyük boyutlarda çalışıyoruz. Havaalanında ekibimiz mevcut. Vize ile ilgili hiçbir sorun yaşatmıyoruz ki 45 yaş altı bayanların hacca bizim tarafımızdan gidebilmesi sıkıntısı geçmişte işletmelerin bunu kötü kaynaklanmasından kaynaklıdır. Beyaz kadın ticareti denilen kötü amaçlı bir durumdur. Bu yüzden Suudi Arabistan da haklı olarak güvenmiyor.

Teftiş konusuna gelince ise, yeterli denetimlerin yapılmadığı dile getirilmiş. Bu konu da bize gelen mailleri ve şikâyetleri değerlendiriyoruz. Daha bir iki gün önce bir işletmeyi bu yüzden kapattık. Ama yine farklı isimlerle açıyorlar. Bu durumda iş o bölgedeki seyahat işletmelerine düşüyor. Sonuçta aynı sektör içerisindeki kişiler birbirini iyi tanır. Kimin yeni kimin eski, kimin iyi kimin kötü olduğunu bilir. Bize şikâyet etsinler izin vermesinler bu duruma. Ama yine ticari bir amaç var ki oda çantacı denilen kişilerden elde edilen büyük kazançlar. Acentacılar klimanın altında oturarak kapılarına yüzlerce müşteri getiriyorlar bu çantacı denilen kişiler sayesinde. Bizler bu işten para kazanmıyoruz. Devlet memuruyuz hepimiz. Amacımız vatana millete hizmet etmek. Ki bizler acentelere her gün din görevlisi gönderen, onların sıkıntıları, sorunları ile ilgilenen bir birimiz. Amacımız ortak bir çatı altında, huzur ve refah içerisinde dini yükümlülüklerimizi yerine getirebilmek. Her gün bunun için geliyoruz buraya. Her sabah binlerce işletme ile bu amaçla görüşüyoruz. İnşallah daha fazla insana ulaşır, daha fazla yardımcı olabiliriz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsan hayatının önemli bir unsuru olarak din, başlangıcından günümüze kadar bütün insanların ilgi odağı olmuş, gözlemler ve araştırmalar göstermektedir ki, olmaya da devam edecektir. Nitekim “Ben neden varım, ölüp yok olacaksam niçin yaşıyorum, ölümümün anlamı nedir, niçin öleceğim ve sonra ne olacak?” gibi soruları insanoğlu varlığının başlangıcından beri sora gelmiştir. Bu sorulara bilim, felsefe ve din tarafından çeşitli cevaplar verilmiştir. Ama insanların büyük çoğunluğunun düşünüş ve yaşam tarzlarına bakıldığında insanı en çok tatmin eden cevabın din tarafından verilen cevap olduğu görülmektedir. Bu yüzden insanoğlu varlığının başlangıcından beri dindardır. İnsanlık tarihi dindar insanın tarihi ile başlar ve Dinler Tarihi dindar insanın tarihini inceler.

Bu dindarlık, ilahi dinlerdeki gibi vahye dayalı olabileceği gibi ilkel olarak nitelenen dinlerde olduğu gibi duygulardan temelini alan ruhlara, ata ruhlarına, tabiata, toteme ve büyüsel ayinlere inanmaya dayalı da olabilir. Her inanış bir takım ibadet ve uygulamaları getirmiş, Allaha olan şükürümüzü ve teşekkürümüzü bu vesile ile aktarmamızı sağlamıştır. Tarih boyunca din; dünya ve tarihte nihai bir sona inanılması, ebedi bir amaca hizmet duygusunun varlığı, sosyolojik yapının paylaşımı, uluslar arası bilginin yayılması, tabiat ve insan ilişkilerini düzenlemesi, bir yüce kudrete tapınma içgüdüsünü yerine getirmesi, özellikleri ile çağlar boyunca ihtiyaca cevap veren düşünce sistemini oluşturmuştur İnsanın, duygu, düşünce ve de sosyal boyutunu etkileme ve şekillendirme gücüne sahip olan din, aynı zamanda insan için var oluşsal bir problem olan anlam arayışına da tatminkâr cevaplar vererek onu psikolojik olarak da rahatlatmaktadır. Din, insanı mutlu kılma vaadinde bulunurken ona yüklediği görev ve sorumlulukları ibadet olarak isimlendirir. Dinin yaşanan boyutu olan ibadetlerin, insanın bütün benliğine nüfuz ederek onun kişiliğini şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

İnsanın yaratıcısına yolculuğu demek olan ibadetlerin bireysel ve sosyal boyutuyla insanın psikolojisine etkileri bakımından İslam’ın temel ibadetleri olan Namaz, Zekât, Oruç ve Hac’in yansımalarını tespit etmek, bu ibadetlerin daha bilinçli yapılabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bilinçli ve amacına uygun olarak yapıldığı takdirde bu

ibadetlerin; yalnızlık, umutsuzluk, güvensizlik şiddet ve kıskacındaki modern insanın bu sıkıntılarına çare olması söz konusudur.

İslamiyetin beş şartından biri olan hac ibadeti bir ibadetler koleksiyonudur. Hem mal hem beden ile yapılan hac'da namaz, oruç (nafile), zikir, teşbih, tekbir, telbiye, sadaka, kurban, tavaf, ihram ve diğer ibadetler yer alır.

Özellikle belirtmek gerekir ki; hac evrensel bir olaydır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaşayan bütün din ve inanç sistemlerinde hac vardır. Ancak hacca en büyük değeri veren İslam dini olmuş, Hz. İbrahim ile müesseseseleşen bu ilahi geleneği yeniden organize etmiş, değişmez kurallarla çağlar boyunca yaşamasını sağlamıştır. Günümüz İslam toplumlarında dini tecrübenin pratik ifadesinin en önemlilerinden biri hac ibadetidir. Nitekim yüzyıllar boyunca olduğu gibi günümüzde de topluluğumuzun dini, ferdi ve sosyal hayatının vazgeçilmez unsurlarından birisini de hac hadisesi olduğu görülmektedir.

Hemen hemen bütün ırklara mensup olan fizyonomileri, psikolojik yetenekleri, sosyal konumları ve coğrafi bölgeleri farklı bulunan birçok insanın katıldığı hac ibadeti Mekke ve Medine'yi dolduran topluluklar birlik içinde çokluğun ve çokluk birliğin tecellilerini ifade etmektedir. Bu dev topluluk çeşitli milletlerden oluşan Müslümanlara ülfet, tanışma ve uyum sağlamakta ilişki ve arkadaşlığın oluşmasına zemin hazırlamakla birlikte din kardeşliği ve yardımlaşma ruhunun gelişmesiyle sosyal bütünleşmeleri gerçekleştirmektedir.

Kâinatın var olduğundan bir bir takım inanışlar ve bu inanışlara bağlı olarak Hac olgusu mevcuttur. Helenist-Roma dönemine kadar Mısır dininin her devresinde hac ibadeti mevcuttu. Suriye'de Byblos, Aphaka, Tyr, Heiopo-lis (Baiebek) ve özellikle Hierapolis önemli hac merkezleriydi Budizm'de hac ziyareti, Buda'ya ait mekânlarla ondan kalanların bulunduğu yerlere yapılır. Eski Çin'de bilinen ilk hac merkezleri T'aishan, Hua-shan, Heng-shan, Non-yu-shan ve Sung-shan adlarını taşıyan beş dağdı Hinduizm'de Benâres'i ziyaret etmek ve Ganj nehrinde yıkanmak, ölümden sonra yeniden dünyaya gelişte daha mutlu olma ümidini vermektedir. Ganj nehri ve buradaki Benares şehri Hinduların en önemli hac yerlerindedir. Yahudilikte hac, mayasız ekme, haftalar ve haymeler bayramlarında Süleyman Mabesinde, Kudüs Ağlama

Duvarında yapılmaktadır. Hıristiyanlıkta hac Hz. İsa'nın yaşadığı ve hayatına ait hatıraların bulunduğu kutsal yerlere veya Roma'daki dini liderlerin mezarlarıyla kabul görmüş bazı din büyüklerine nispet edilen kutsal yerlere yapılan yolculuktur. İslam dininde hac ibadeti olarak anılan ibadette İslam'ın en kutsal mekânı olan Kâbe ziyaret edilir

Temelde İslamiyet dinini ele alan bu çalışmada İlahi Olmayan ve İlahi Dinleri karşılaştırdığımızda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

- a) Her iki din grubunda da kutsal mekânlar ve bu mekânlara yolculuk söz konusudur.
- b) Her İki din grubunda da genellikle belirli zamanlarda hac ibadeti yapılması gerekliliği mevcuttur.
- c) İlahi olmayan dinlerde genellikle maddesel varlığa, görünen bir nesneye inanırken, İlahi dinlerde Allah inancı mevcut olup, kutsal mekanlara yolculukta bununla ilişkilendirilmiştir.
- d) İlahi olmayan dinlerde de hac Tanrılara ziyareti kapsarken, İlahi dinlerde Allah'ın elçileri olan Peygamberlere kutsal yolculuk amacını taşımaktadır.

Çalışmada yer alan İlahi Dinler olan Yahudilik, Hıristiyanlık, İslamiyet dinlerinin hac ibadetlerini karşılaştırdığımızda şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır;

- a) Konusu ve amacı insan olan her dini ibadet, fert ve toplumun huzurlu olmasını temin bakımından, üyelerinin belli kurallara uymasını istemektedir.
- b) Hac ibadeti fert ve toplum arasındaki ilişkilerin birlik ve bütünlüğünün sağlanmasının yanında, insanlar ile Yaratıcı arasındaki ilişkilerinde yakınlaştırıcı olmaktadır. Bu ibadetler sayesinde insanlar, İlahi güce kendilerini yakın hissetmekte, Yahudilikte hac mekanlarına yapılan ziyaretler “Tanrıya Yolculuk” olarak adlandırılmaktadır.
- c) Fert ve toplum arası ilişkileri tanzim etmek için her İlahi dinin aynı hac ibadetlerini, bu ibadetlerin getirdiği kural ve kaideleri ihtiva ettiğini söylemek zor olmakla birlikte, bu konuda dinler arasında benzerlik ve yakınlıktan söz edilmesi mümkündür. Bu benzerlik ve yakınlık, tarihin başlangıcından itibaren günümüze kadar insanlığın, bir takım temel ortak değer yargılarına sahip olmasında önemli rol oynamıştır. Aynı şekilde dinler arasındaki farklılıklar, hac

ibadeti sırasındaki uygulanan ibadet sistemlerindeki çeşitlilik, hac ibadeti konusunda bazı farklılıkları ve ayrıntıları beraberinde getirmiştir.

- d) Tarihi tekâmül şartları, içtimai yapıdaki gelişmeler ve İlahi mesajın içerdiği kademe kademe meydana gelen değişimler Yahudilik, Hıristiyanlık dinlerinde hac konusunda bir takım yeni hükümlerin ve açıklamaların bulunmasına veya oluşturulmasına sebep olurken, İslamiyet dininde bu durum değişmemiştir.

Hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmelerin karşılaştıkları sorunlar hakkında, hac ve umre organizasyonu düzenleyen seyahat acentaları yöneticilerinin yaşadıkları sorunlara ve bu sorunlara karşın çözüm önerilerini belirlemeye yönelik **yapılan bu çalışmada şu hususların açığa çıkmasına yardımcı olmuştur:**

- 1- Ege Bölgesinde faaliyet gösteren hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticileri arasında bayan yönetici veya müdür bulunmamaktadır.
- 2- Yöneticilerin büyük kısmı din konusunda eğitilmiş kişilerdir. Turizm sektörüne yönelik bilgisi Hac ve umre organizasyonu yürütmeleri ile sınırlıdır. Bununla birlikte hac ve umre konusunda yöneticilerin tümü bilgili ve tecrübelidir.
- 3- İşletmelerin büyük çoğunluğu merkeze bağlı bir işletmedir. Tecrubeleri ise çoğunlukla 10 yıl ve üzeridir.
- 4- Yöneticilerin büyük çoğunluğu işletme içi sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Olası bir sorun da ise mevcut planları bulunmamaktadır.
- 5- Araştırmaya dahil edilen yöneticiler hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticilerinde din bilgisi, sektör tecrubesi, ve lisan (Arapça-İngilizce) bulunması gerektiği görüşünde hem fikirdirler.
- 6- Yöneticiler işletmelerin sundukları seyahat ürünlerinden genellikle memnuniyet üst düzeyde ve geri bildirimler genelde olumlu olduğunu ifade etmişlerdir.
- 7- İşletme yöneticileri seyahat ürünlerinin pazarlanmasındaki en büyük sorunun sektörde belirli bir standardın oluşmadığını ifade etmişlerdir. Rekabet ve serbest piyasa ekonomisi; pazarlamanın en önemli hususları olduğu gözlemlenmiştir.
- 8- İşletme yöneticileri hac organizasyonu sırasında 45 yaş altı bayanların mahremsiz hacca gidememesini işletmeleri için büyük kayıp olarak görmekte, bu durumun beraberinde kanuni olmayan vize işlemlerine sebep olduğunu ifade etmişlerdir.

- 9- Hac ve umre ziyaretleri sırasında Mekke ve Medine bölgesindeki konaklama işletmelerinin sundukları hizmetler oldukça yetersiz olmakla birlikte seyahat işletmeleri ile anlaşmalarında ve rezervasyonlarda uyumsuzluk yaratmaktadırlar.
- 10- İşletme yöneticileri Suudi Arabistan devletinin vize işlemlerine yönelik tutumundan memnun değildir. Bu durumun sebebi temel olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ile seyahat işletmelerine yönelik ayrımcılık olduğu gözlemlenmiştir
- 11- Sahte hac ve umre organizasyonu düzenleyen kişi ve işletmeler tüketicilerin zihninde olumsuz bir imaj oluşmasını sağlayan önemli bir faktördür. Bu durumdan seyahat işletmeleri olumsuz etkilenmektedir.
- 12- İşletmelerin en büyük sorunlarından biri de Diyanet İşleri Başkanlığının hac ve umre organizasyonu düzenlemesidir. Özellikle hac kotasının işletmeler ve Diyanet İşleri Başkanlığı olarak sınırlandırılmasını haksız bir uygulama olarak görmektedirler.

Çalışmada Ortaya Çıkan Diğer Sonuçlar;

- 1- Hac ve umre ziyaretlerinde ülkelere göre değişmekle birlikte bir takım kısıtlamalar mevcuttur. Bazı Müslüman ülkeler hacca gitmeden önce ziyaretçileri bir takım eğitime tabi tutmaktadır. Bu durum ülkemizde uygulanmamakta, işletmeler bazen bilgilendirme konusunda sorunlarla karşılaşmaktadır.
- 2- Sektör de bulunan işletmelerin denetim ve kontrollerinin artırılması gereklidir. Sahte firmaların kurulmasını engellemeli ve mevcut işletmelerin yasal olmayan yollardan organizasyon düzenlemesini karşı önlemler alınmalıdır.
- 3- Transfer hizmetleri sırasında yaşanan sorunların temel kaynağı o bölgede çalışan yabancı kişileridir. Arabistan halkının Allahın misafirlerine karşı oldukça iyi davrandıkları gözlemlenmiştir.
- 4- Diyanet İşleri Başkanlığı işletmelerin şu anki hac kotasının % 40'ını almasını tamamiyle işletmelerin geçmişte yasa olmayan yollardan düşük maliyetli hac organizasyonu düzenlemesi ve buna bağlı olarak tüketicileri mağdur durumda bırakmasından dolayı kaynaklandığını ifade etmişlerdir.
- 5- Hac ve umre organizasyonu sırasında her bir grup için birer din görevlisi bulundurulması gereklidir. Bu atamaya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir. İşletmeler görevlendirilen kişilerin konu hakkında

deneyim ve tecrübe eksikliği olduğunu, işletmelere verilen din görevlilerinin yeni mezun, tecrübesiz, daha önce bir grup ile hacca gitmemiş kişiler olduğunu, Diyanet İşleri Başkanlığının kendi hac ve umre organizasyonu sırasında görevlendirdikleri kişilerin, bu konuda yeterli deneyim ve tecrübeye sahip kişiler olduğunu ifade etmişlerdir.

Çalışmadan ortaya çıkan sonuçlara göre sektöre yönelik, devlet-sektör işbirliğine yönelik ve gelecek çalışmalara yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır

Sektöre Yönelik Öneriler;

- 1- Tüm hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmeler bünyesinde Arapça ve İngilizce diline hakim, turizm mezunu bir çalışan buldurmalı, özellikle tüketiciye bilgi veren ve turun satışını yapan seyahat danışmalarının turizm ve insan ilişkileri konusunda eğitim almış kişiler olması gereklidir.
- 2- Bayanların da hac ve umre organizasyonlarının yer aldığı, Seyahat acentacılığı alanında yükselebileceğinin bilincine varılarak bayan yönetici adayları desteklenmelidir.
- 3- İşletmelerin yaşayabilecekleri olası sorunlarda mevcut bir planlarının olması gereklidir.
- 4-Yöneticiler kendileri din bilgisi, Sektör tecrübesi ve bilgisi, Lisan bilgisi dışında insan iletişimi konusunda kendilerini eğitici seminer, panel gibi etkinliklere katılmalı, çalışanlarına da bu konuda destek vermelidir.
- 5- İşletmeler geri bildirimlerine önem vermeli, şikâyetleri dikkate almalı, eksikliklerini düzeltmelidir.
- 6- Konaklama işletmeleri ile sorun yaşanmaması adına uluslararası bir dernek veya birim kurulması için girişimlerde bulunulabilir.

Devlet-Sektör İşbirliğine Yönelik Öneriler;

- 1- Seyahat ürünlerinin pazarlanması aşamasında işletmeler standart belirlemeli, sundukları hizmetin fiyatları belirli komisyonlarca belirlenmeli ve aynı hizmeti düşük maliyet ile sunan işletmeler engellenmelidir.
- 2- Suudi Arabistan Devletinin vize işlemleri ile ilgili tutumunu değiştirmek adına yapılması gereken işletmelerin yasal olmayan yollardan işlem yapmaması ve Seyahat işletmelerinin kötü imajını bu yolla düzeltmeleri gerekmektedir.

3- Sahte işletmelerin sektördeki varlığını engelleyebilecek en önemli faktör yapılan şikâyetlerdir. Bu konuda gerek Tursab gerekse Diyanet İşleri Başkanlığı gelen şikâyetleri en kısa zamanda değerlendirmekte ve gerekli yasal işlemleri başlatmaktadır. İşletmelerin büyük çoğunluğu bu sahte işletmeleri bilmekte olup, varlıklarından şikâyet etmelerine rağmen göz yummaktadır. Bu düşüncenin değiştirilmesi gereklidir.

4- Diyanet İşleri Başkanlığının hac ve umre organizasyonu sırasında görevlendirdikleri din görevlilerini bu organizasyona dahil etmeden önce birden fazla Mekke ve Medine'ye gitmesi sağlamalı, gerekli yeterliliği sağladıktan sonra bu kişileri görevlendirmelidir.

5- Hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletmeler ve Diyanet İşleri Başkanlığı tek bir amaç için hizmet etmektedir. Bu kutsal amaca yönelik yapılması gerekenler iki taraf içinde olumlu sonuçlar doğuracaktır.

Yeni Araştırmacılar İçin Öneriler;

1- Bu araştırmada bir arada ele alınmış olan İlahi olmayan ve İlahi dinler sınıflandırılmasına dahil olan her bir dinin hac ibadeti üzerine tek başına ele alınabilir.

2- Hac ve umre ziyaretçilerinin turizm açısından değerlendirilmesi üzerine yapılacak detaylı araştırmalar, Müslüman bir ülkede yılda 1 milyon kişinin katıldığı bu sektör üzerine yapılan tartışmalara ışık tutacak nitelikte olacaktır.

3- Bu çalışmada yüzeysel olarak bahsedilen dinlerin hac ibadetleri, uygulamaları tek başına ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- ADAM, Baki (1989), *Dinlerde Hacc İbadeti Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- ADDAS, Claud (2003), *İbn Arabî Kibrit-i Ahmer'in Peşinde*, çev. Atilla Ataman, Gelenek Yay, İstanbul
- AK, M, Ali (2001), *Hac İnsanın Ölümü ve Dirilişidir ,Yol Kültürü Dergisi*, İSFALT Yayınları, Sayı: 9, Ocak., İstanbul.
- AKGÜL, O (2004), “Niteliksel Araştırma ve Turizmde Uygulamaları”, *Seyahat ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, s.130-136.
- AKKAYA, Veysel (2006), *Sûfi Gözüyle Hac ve Umre*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- AKSEKİ, Ahmet Hamdi (1943), *İslâm*, Matbaa-i Ebu Ziya, İstanbul.
- AKYÜZ, Vecdi (1995), *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, Cilt I,s. 9–10, İz Yayıncılık, İstanbul.
- AKYÜZ, Vecdi, (2000), *Hayatın İçinden Fıkıh*, Rağbet Yay, İstanbul.
- ALICI, Mustafa (2007), *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ALLES, Gregory D (2005), *Religion (Further Considerations)*, Encyclopedia of Religion, (Editor.,Jones L.), C.: XI, USA: Thomson, Gale.
- ALSTON William L., (1967), *Religion*, The Encyclopedia of Philosophy, (New York-London , VII/140
- ALSTON , William P (1972),” Din”, Çev: G. Tümer , *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.: XVIII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- ALLOCK, J. B. (1988), *Tourism to sacred joumey*, *Society and Leisure*, 11(1):33-48.
- ARMAĞAN, A.Latif, (1990), *Osmanlı Zamanında Hac Yolu ve Menziller*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ASUTAY, Hasip (2010), *Şafii İlmihali*, Gelenek Yayınevi, İstanbul.
- AŞIK, Fahrettin (2001) “ İslam’da Seyahatin Önemi “, *Diyanet Aylık Dergi*, Sayı: 122, (Şubat).
- ATEŞ, Ali Osman,(1996), *İslam’a Göre Cahilye ve Ehli Kitap Örf ve Âdetleri*,Beyan Yayınları, İstanbul.

- ATEŞ, Süleyman, (1997), *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-X, Yeni Ufuklar Neşr., İstanbul.
- ATEŞ, Süleyman, (1983), *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Ankara.
- AYDIN, Mehmet S (1987), *Din Felsefesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- AYDINER, Hüsnü (1973), “Zerdüşt, Zerdüştlük ve Büyük Dinlere Etkisi”, *Nason Dergisi*, s.33- 42, İstanbul.
- ATTİX, S. A (2002), “New age-oriented special interest travel, an exploratory study”, *Tourism Recreation Research*, 2(72), 51–58.
- BAİLEY, J.M. ve SOOD, J (1993), “The effects of religious affiliation on consume behavior:A preliminary investigation”, *Journal of Managerial Issues*, 5 (3), 328–52.
- BARDAKOĞLU Ali (2003), *İman ve İbadetler İlmihali*, TDVY, Cilt. I. 218, Ankara.
- BAYRAKDAR, Mehmet (1987), *İslâm İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yay, Ankara.
- BAYYİĞİT, Mehmet (1998), *Sosyo-kültürel Yönleriyle Türkiye’de Hac Olayı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- BARBER, R. (1993), *Pilgrimages*, The Boydell Pres, London.
- BEŞER, Faruk (2004), *İslâm’da Sosyal Güvenlik*, Bilge yayıncılık, İstanbul.
- BİLGİN, Sıraç (1995), *Zrathustra (Zerdüşt) Hayatı ve Mazdaizm*, Berfin Yayınları, İstanbul
- BİLMEN NASUHİ ÖMER (1997), *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- BİRAND, K (1961),” Din Kavramının İncelenmesi Hakkında”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VIII, 15-18.
- CAMPO, J. E. (1998), “American pilgrimage landscapes”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences* 558:40-56.
- CHEVALİER, Jean (2000), *Din Fenomeni*, (Çev. M. Aydın), Din Bilimleri Yayınları, Konya.
- COHEN E. (1979), “A phenomenology of tourist experiences,” *Sociology*, 13(2), 179–201.
- COHEN, E. (1992), “Pilgrimage centers, concentric and excentric”, *Annals of Tourism Research*, 19(1), 33–50.

- COHEN, E. (1998), "Tourism and religion, a comparative perspective", *Pacific Tourism Review*, 2, 1–10.
- COLEMAN, S., ve ELSNER J (1995), *Pilgrimage past and present in the world religions*, Cambridge, MA: Harvard University Pres, London.
- ÇAMDİBİ, H, Mahmut (1994a), *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÇAMDİBİ, H. Mahmut (1994b), *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÇALIŞKAN, İsmail (2002), *Kur'an'da Din Kavramı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- DAVİE, G. (2000), *Religion in modern Europe: A memory mutates*, Oxford University Pres, Oxford.
- DELENER, N. (1990), "The effects of religious factors on perceived risk in durable goods purchase decisions", *Journal of Consumer Marketing* 7 (3), 27–38.
- DEMİRCİ, Kürşat (1991), *Hinduizm'in Kutsal Metinleri, Vedalar*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- DE JONG, G.F., FAULKNER, J.E. ve WARLAND, R.H. (1976), "Dimensions of religiosity reconsidered: Evidence from a cross-cultural study", *Social Forces* 54, 866–89.
- DİGANÇE, J. (2003), "Pilgrimage at contested sites", *Annals of Tourism Research*, 30(1), 143– 159.
- DİN, K.H. (1989), "Islam and tourism: Patterns, issues and options", *Annals of Tourism Research* 16, 542–63.
- DOWRİCK, Stephanie (2000), *Sevginin Halleri*, çev. Güral Koca Ayrıntı Yay, İstanbul.
- DURKHEİM, Emile (2005), *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Çev., F. Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul.
- EADE, J. (1992), "Pilgrimage and Tourism at Lourdes, France", *Annals of Tourism Research*, 19, 18–32.
- EADE, J.,ve Sallnow, M. J. (1991), *Contesting the sacred, the anthropology of Christian pilgrimage*, Routledge, London.
- ECE, Hüseyin (2000), *İslâm'ın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul.
- ECE Hüseyin K (1999), *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul.

- ELBOİM, Dror, R. (1994), *Gender in utopianism: The Zionist case*, History Workshop Journal 37, 99–116.
- ELİADE, Mircea (1995), *Dinin Anlam ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Konya.
- ERBAŞ, Ali (2002), *İslam Dışı Dinlerde Hac*, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- ERUL, Bünyamin ve KELEŞ Ekrem (2004), *Haccı Anlamak*, T.D.İ.B.Y, İstanbul.
- ERUL, Bünyamin ve KELEŞ, Ekrem (2007), *Haccı Anlamak*, Diyanet İşleri başkanlığı yayınları, Ankara.
- FAROQHI, Suraiya, (1995), *Hacılar ve Sultanlar*, Çev. Gül GÜL, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- FLEİSCHER, A. (2000), “The Tourist behind the Pilgrim in the Holy Land”, *International Journal of Hospitality Management*, 19, 311–326.
- GARDENHIRE, A. ve L. Nelson, (2003),” Intensive Qualitative Researc Challenges, Best Uses, and Opportunities”, *MDRC Working Papers on Research Methodology*, s. 1-37.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid, (1971), *Amellerde İlahî Terazi*, Batur Matb., İstanbul.
- GAZZALÎ, İmam-ı Zeynu'd-Dîn,(1971), *Amellerde İlahî Terazi*, Batur Matb, İstanbul.
- GRİGG, D. (1995), “The pattern of world protein consumption”, *Geoforum* 26 (1), 1–17
- GRABUM, N. H. H.(1983), “The anthropology of tourism”, *Annals of Tourism Research* 10(1):9-34.
- GRABUM N.H., (1989), *Tourism: The Sacred Journey. In: V.L. Smith (Ed.), Hosts and Guests – The Anthropology of Tourism*, University of Pennsylvania Press. Philadelphia.
- HANCOCK, B. (1998), “Trent Focus For Research and Development in Primary Health Care: An Introduction to Qualitative Research”, *Trent Focus Group*, s.1-31.
- HARMAN, Ömer Faruk,(1996a), *Hac*, D.İ.A., C. 14, s. 382, İstanbul.
- HARMAN Faruk, (1996b), *Haccın Tanımı*, İslam Ansiklopedisi (T.D.İ.B.Y), XIV, 382-386.
- HATİPOĞLU, Aysu (2010), *İnançların Gastronomi Üzerine Etkileri: Bodrum'daki Beş Yıldızlı Otel Yöneticilerinin Görüşlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

HİRSCHMAN, E.C. (1981), “American Jewish ethnicity: Its relationship to some selected aspects of consumer behavior”, *Journal of Marketing* 45, 102–10.

HİTREC, T. (1990), “Religious tourism: Development – characteristics – perspectives”, *Acta Turistica*, 2 (1), 9–49.

HOWE, A.C. (2001), “Queer pilgrimage: The San Francisco homeland and identity tourism”, *Cultural Anthropology* 16 (1), 35–61.

HÖKELEKLİ, Hayati (2001), *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

HÖKELEKLİ, Hayati (2003), *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

HÖKELEKLİ Hayati (1998), *Din Psikolojisi*, TDVY, Ankara, s. 248.

<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/DIYANET/ara99/insan3.htm> , 12.02.2012.

<http://www.akaid.net/samil-islam-ansiklopedisi/64-3.htm> , 12.02.2012.

<http://hac.erolkara.net/indexhac.htm> , 15.02.2012.

<http://islam.about.com/> , 21.02.2012

http://www.islamiyasam.com/modules/Gunumuz_Dunya_Dinleri/9.htm , 21.02.2012.

<http://zinyatur.com/?&Bid=1107672&/Zinyatur-Hakk%C4%B1nda> , 05.03.2012.

<http://www.artur.com.tr/kategori/artur> , 05.03.2012.

<http://www.bekkatur.com/hakkimizda.asp> , 05.03.2012.

<http://www.buraktur.com/Sayfalar/1/Kurumsal.aspx> , 05.03.2012.

<http://www.cemreturizm.com/> , 05.03.2012.

<http://www.ecirturizm.com.tr/hakkimizda.php> , 05.03.2012.

<http://www.elcitur.com.tr/sayfa.php?s=3> , 05.03.2012.

<http://www.faziletturizm.com/hakkimizda.asp> , 05.03.2012.

<http://www.gulfturizm.com/component/content/?view=featured> , 05.03.2012.

<http://www.hilaltours.com/?RID=27,Hakkimizda> , 05.03.2012.

<http://www.minderturizm.com.tr/Kurumsal.html> , 05.03.2012.

http://www.nuntur.com/Content.aspx?Id_cmepage=126 , 05.03.2012.

<http://www.puantour.com/Hakkimizda.asp> , 05.03.2012.

<http://www.reftur.com/hakkimizda.html> , 05.03.2012.

- <http://surucuturizm.com/surucu-turizm-hakkinda.asp> , 05.03.2012.
- <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/sikintilarin-giderilmesinde-ibadet.html> , 12.03.2012.
- <http://www.tursab.org.tr/> , 13.03.2012.
- <http://www.dinibil.com/default.asp?L=tr&mid=1296> , 13.03.2012.
- <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=2724> , 13.03.2012.
- İSLAMOĞLU, A. H. (2002), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, BetaYayınları, İstanbul.
- ISRAELİ, A. ve MEHREZ, A. (2000),” From illegal gambling to legal gaming: Casinos in Israel”, *Tourism Management* 21 (3), 281–91.
- JACKSWKİ, A., ve SMİTH, V. (1992),” Polish pilgrim-tourists”, *Annals of Tourism Research*, 19(1), 92–106.
- JOSEPH, C.A. ve KAVOORİ, A.P. (2001), “Mediated resistance: Tourism and the host community”, *Annals of Tourism Research* 28 (4), 998–1009.
- KARA, Mustafa (2001), “Allah’ın Evine Gitmek Muhammed’in Gül Bahçesine Girmek” , *Yol Kültürü Dergisi*, Sayı: 9/1, İsfalt Yayınları, İstanbul.
- KAHRAMAN, Ahmet (1999), *Dinler Tarihi*, Marifet Yayınları, İstanbul.
- KARAGÖZ, İsmail,(1997), *Kur’an’da İbadet Kavramı*, Şule yayınları, İstanbul, s. 13–15.
- KARDAVÎ, Yusuf, (1986), *İbadet*, çev. Hüsamettin Cemal, Pınar Matb., Trabzon
- KAPLAN A. ve BARON R.,(1991), *Pilgrimage Revised Version The First Global Conference: Tourism: A Vital Force for Peace*, Vancouver, October 23–27.
- KARASAR, N. (1999), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 9.Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- KARAMAN, Mevlüt (1998), *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etud Yayınları, İstanbul.
- KARTOPU,Ayşe (2009), *Dinler Tarihinde Dinin Tarifyle İlgili Farklı Görüşler*, Çukurova Üniversitesi,Felsefe ve Din Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- KREİNER Collins, ve KLİOT, N. (2000),” Pilgrimage tourism in the holy land: the behavioral characteristics of Christian pilgrims”, *GeoJournal*, 50(1), 55–67.
- KREİNER Collins, N.,ve GATRELL, J. D. (2006), “Tourism, heritage and pilgrimage, the case of Haifa’s Baha’i gardens”, *Journal of Heritage Tourism*, 1(1), 32–50.

- KONG, L. (2001), "Mapping new geographies of religion, politics and poetics in modernity", *Progress in Human Geography*, 25(2), 211–233.
- KUZUDİŞLİ Bekir (2007), *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- TEHANEVİ (1984) , *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, Kalküta.
- LEHMAN, E.C. ve SHRİVER, D.W. (1968)," *Academic discipline as predictive of facult religiosity*", *Social Forces* 47, 171–82.
- LEWİS, J. (1991), *Introduction. In J. Eade, ve M. J. Sallnow (Eds.), Contesting the Sacred: The Anthropology of Christian Pilgrimage*, Routledge, London.
- MACCANNELL, D. (1973), "Staged authenticity, arrangements of social space in tourist settings", *American Journal of Sociology*, 79(3), 589–603
- MACCANNELL, D.(1999), *The tourist: A new theology the leisure class*, University of Califomia Pres, Berkeley and LosAngeles.
- MACDONALD, D. B (1988), *Din* , İslam Ansiklopedisi, C.: III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- MAUNSELL, F. (2002), *Hicaz Yolunda Devrim*, National Geographic, (Aralık).
- MAVİŞ, Fermani (1994), *Otel İşletmeciliği İlke ve Kavramlar*, M.Y.O. Yayınları, Eskişehir.
- MCCLAİN, E.W. (1979), "Religious orientation the key to psychodynamic differences between feminists and nonfeminists", *Journal of the Scientific Study of Religion* 18, 40–45.
- MCDANİEL, S.W. ve BURNETT, J.J. (1990), "Consumer religiosity and retail store evaluation criteria", *Journal of the Academy of Marketing Science* 18 (2), 101–12.
- MERİÇ, Ümit (2001)," Gönlün Gerekçelerine Aklın Aklı Ermez", *Yol Kültür Dergisi, İsfalt Yayınları*, 9, Ocak, 196-199.
- MEVDUDİ, Ebu'l-Ala (2005), *Kur'an'a Göre Dört Terim*, Çev., İ. Kaya, O. Cilacı, Beyan Yayınları, İstanbul.
- MORSE, J.M. (1994), *Emerging From The Data: The Cognitive Processes Of Analysis In Qualitative Inquiry*, Editör: J.M. Morse, *Critical Issues In Qualitative Research Methods*, Thousand Oaks, Sage, Canada.
- MORİNİS, A (1992), *Introduction: The territory of the anthropology of pilgrimage. In Sacred journeys: The anthropology of pilgrimage*, edited by A. Morinis, 1-28. Westport, CT: Green Pres

- MUHAMMED Hamidullah (1984), *İslam'da Hac*, çev. M. Akif Aydın, İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi,
- NASH, D.(1996), *Anthropology of tourism*, Elsevier Science Ltd, Oxford.
- NECATİ M. Osman (1998), *Kur'an ve Psikoloji*, Terc.: Hayati Aydın, Fecr Yayınları, Ankara.
- NECATİ, Muhammed Osman (2002), *Hadis ve Psikoloji*, Çev.Mustafa IŞIK, Fecr Yayınları, Ankara.
- NOLAN, M. L., ve NOLAN, S. (1989), *Christian pilgrimage in modern Western Europe*, The University of North Carolina Pres, Chapel Hill.
- OSPINA, S. (2004), *Qualitative Research, Encyclopedia of Leadership*, SAGE Publications London, Thousand Oaks CA, New Delhi.
- ÖMER, Hilmi (1935), *Dinler Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1996), *İslâm'da Hac*, D.İ.A.Yayınları, İstanbul.
- ÖZEL, Ahmet (1996), Hac, İslam Ansiklopedisi. Cilt: III, Türk Diyanet Vakfı Baksan Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- ÖZEN, Adem (2001), *Yahudilikte İbadet*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- PATTON, M.Q. (1987), *How To Use Qualitative Methods In Evaluation*, Nexbury Park, CA:Sage, Aktaran Yıldırım, Ali ve Şimsek (2005) , Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 5.Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- PEKER, Hüseyin (2000), *Din Psikolojisi*, Aksiseda Matbaası, XI. Baskı, Samsun.
- PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (2006), *Türkçe Sözlük*, Can-Sanat Yayınları, İstanbul.
- PORİA, Y., BUTLER, R., ve AİREY, D. (2003),“The core of heritage tourism, distinguishing heritage tourists from tourists in heritage places”, *Annals of Tourism Research*, 30(1), 238–254.
- PORİA, Y., BUTLER, R., ve AİREY, D. (2004), “How tourists decide which heritage site to visit”, *Tourism Review*, 59(2), 12–16.
- READER I. ve WALTER T. (1993), *Pilgrimage in Popular Culture*, The Macmillan Press, London.
- RİNSCHADE, G. (1992), “Forms of religious tourism”, *Annals of Tourism Research*, 19(1), 51–67
- SABÛNÎ, M. Ali, (1990), *Safvetü't- Tefâsir, Tefsirlerin Özü*, çev. S.Gümüş, N.Yılmaz, I-VII, Ensar Neşr., İstanbul.

- SARIKÇIOĞLU Ekrem (1999), *Baslangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Kardelen Kitabevi, Isparta.
- SARIKÇIOĞLU Ekrem (2002), *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Isparta.
- SAYIN, Esmâ (2010), *Tasavvuf Kültüründe İbadetler Hac Örneği*, Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü tasavvuf Bilim Dalı Doktora Tezi, Bursa.
- SCHİMMELE, Annemarie (1999), *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, İstanbul.
- SEATON, A. V. (1999), "War and than tourism, waterloo 1815–1914", *Annals of Tourism Research*, 26(1), 130–158.
- SEATON, A. V. (2002), "Than tourism's final frontiers? Visits to cemeteries, churchyards and funerary sites as sacred and secular pilgrimage", *Tourism Recreation Research*, 27(2), 27–33
- SELVİ, Dilâver (1997), *Kur'an ve Tasavvuf*, Şûle Yay., İstanbul.
- SHARPE, J. Eric (2000), *Dinler Tarihinde Elli Anahtar Kavram*, Çev., A. Güç, Arasta Yayınları, Bursa.
- SHARPE, Eric J. (2002), *Metodolojik Sorunlar, Batı'da Din Çalışmaları*, Derleyen ve Çeviren Ömer Mahir Alper, İstanbul.
- SMİTH, V. L. (1989), *Hosts and guests – The anthropology of tourism*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.
- SMİTH, V. L. (1992), *Introduction. The quest in guest*, *Annals of Tourism Research*, 19(1), 1–17.
- SOOD, J. ve NASU, Y. (1995), "Religiosity and nationality: An exploratory study of their effect on consumer behavior in Japan and the United States", *Journal of Business Research* 34, 1–9.
- SÖDERBLOM, Nathan (1930), *Holiness, Encyclopedia of Religion and Ethics*, Edt., J. Hastings, Edinburgh
- STONE, P. R. (2006), "A dark tourism spectrum, towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. Tourism", *An Interdisciplinary International Journal*, 52(2), 145–160.
- SUNAR, Cavit (1963), "Din Nedir?", *İlahiyat Fakültesi Der. C.X.*, 61-69.
- SUNAR, Cavit (1965), *Namazdan Maksat Nedir*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XIII, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

- ŞENTÜRK Habil (1997), *Din Psikolojisi*, Esra Yayınları, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Lütfi ve YAZICI, Seyfettin (2001), *Hac: İslâm İlmihali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Baskı: VIII, Ankara.
- ŞENTÜRK, Habil (2008), *İbadet Psikolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ŞERİATİ, Ali, (1991), *Hacc*, Şura Yayınları, İstanbul.
- TAPLAMACIOĞLU, Mehmet (1961), *Din Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara
- TAPLAMACIOĞLU,(1973), *Din Sosyolojisi*, Ankara.
- TEZEKÇİ, Mürüvvet (2007), *İslamdaki Temel İbadetlerin Ahlaki Boyutu*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- TIRABZON, Abdullah (2008), *Hac İbadetinde Yasak Davranışlar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens., Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- TİRMİZÎ, Muhammed İsa (1981), *Sünen*, I-V, Çağrı Yay., İstanbul.
- TOLSTOY, Leo N. (1999), *Din Nedir?*, Çev., M. Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- TURNER, V.(1978), *Image and Pilgrimage in Christian Culture*, Columbia UP, New York.
- TURNER, V. W., ve TURNER, E. (1969), *The ritual process*, Routledge, London.
- TURNER, V., ve TURNER, E. (1978), *Image and pilgrimage in Christian culture*, Colombia University Pres, New York.
- TÜRSAB (2002), Duyuru 1, HAC2003 / 1, 23. 03. 2012
- TÜRSAB (2002), Duyuru 2, HAC 2002 / 20, 23.03.2012.
- TÜMER, G.,(1986), *Çeşitli Yönleriyle Din*, A.Ü.i.F. Der., c. XXVIII., ss. 213-267, Ankara.
- TÜMER, Günay (1989), “Batı’da Din Bilimleri Kavramı ve Dinler Tarihi Çalışmalarında Metodoloji”, *Günümüz Din Bilimleri Araştırmaları ve Problemleri Sempozyumu*: 27-30 Haziran 1989, Samsun.
- TÜMER Günay (1994a), *Din* (I. Genel Olarak Din), DİA, IX, Ankara.
- TÜMER Günay (1994b), *Din* (III. Din Bilimleri), DİA, IX, Ankara.
- TÜMER Günay ve Küçük Abdurrahman (1993), *Dinler Tarihi*, 2.Baskı Ankara.
- TÜMER, Günay,ve KÜÇÜK, Abdurrahman (1997), *Dinler Tarihi*, Ocak Yay, Ankara.

- TÜRKÇE Sözlük (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (1989), *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, T.D.V. Yay, Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (2006), *Cemali Kabe ve Hac*, Kuşkul Dergisi, Hac Özel Sayısı, İstanbul
- URRY, J. (1990), *The tourist gaze: Leisure and travel in contemporary societies*, Sage Publications, London.
- ÜNAL, Ali (2007), *Allah Kelâmı Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, Define Yayınları, İzmir.
- Ünal, Vehbi (2010), "İslamda İbadetlerin Sosyal Fonksiyonu", *C.Ü., İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/1, 355-370.
- YAVUZ, Kerim (1982), "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.V, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
- WACH (1990), *Din Sosyolojisi*, Çev; Unver Günay, Kayseri.
- WACH, Joachim (2004), *Dinler Tarihi, Bilimsel Bir Disiplin Olarak Kuruluşuna Teorik Bir Giriş*, Çev., F. Aydın, İstanbul: Ataç Yayınları.
- WATERS, L.K., BATLİS, N. ve WATERS, C.W. (1975), "Protestant ethic attitudes among college students", *Educational and Psychological Measurement* 35, 447-50.
- WINGET, M. (2007), *Qualitative Research: The Ethnography of Annotation Model*, http://www.unc.edu/~winget/research/Winget_Methods.pdf. 12.05.2010.
- VUKONİC, B. (1996), *Tourism and religion*, Elsevier Science Ltd., London.
- VUKONİC B. (2002), "Religion, tourism and economics, a convenient symbiosis", *Tourism Recreation Research*, 27(2), 59-64.
- YAĞMUR, Abdurrahman (2006), *Her Yönüyle Hac*, Rehber Yay., İstanbul.
- YAPAREL, Recep (1987), "Dinin Tarifi Mümkün mü?", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.: IV, İzmir.
- YAVUZ, A. (1977), *İslam Fikri*, İslâm İlmihali, İstanbul.
- YAZICI, Seyfettin (1999), *Temel Dînî Bilgiler*, Gaye Matb., Ankara.
- YAZICI, Seyfettin,(1999), *Mübarek Ziyaret Yerleri*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

- YAZIR, Muhammed Hamdi (1982), *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Eser Neşr., İstanbul.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi (1996), *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, Haz. Ayhan Yalçın, II.Cilt s.396, İstanbul
- YILDIRIM, Suat (2005), *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Işık Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ, Muzaffer,(1988), *Kitab – 1 Mukaddes Kuran ve Turizm*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- YILMAZ, Musa Kazım (1990),” Haccın Hikmetleri”, *Diyanet Dergisi*, C. 26/3, s. 47-68, Ankara.
- YILDIRIM, A. ve H. Şimşek (2005), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ZAIČKOWSKY, J.L. ve SOOD, J.H. (1989), “A global look at consumer involvement and use of products”, *International Marketing Review* 6 (1), 20–34.
- ZİYAOĞLU, R., (1969), *Allah'a Giden Yollar ve Kutsal Mahaller Turizmi*, İstanbul: Kıtış Yayınları.

EK 1: SEYAHAT ACENTALARININ HAC VE UMRE SEFERİ

DÜZENLEMELERİNE DAİR ESASLARI BELİRLEYEN YÖNETMELİK

Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığından

Resmi Gazete Tarihi: 01/05/2001

Resmi Gazete Sayısı: 24389

BİRİNCİ BÖLÜM: Genel Hükümler

Amaç

Madde 1 - Bu Yönetmeliğin amacı, Diyanet İşleri Başkanlığının denetim ve gözetiminde hac ve umre seferi düzenleyecek olan seyahat acentalarının uymaları gereken esasları tespit etmektir.

Kapsam

Madde 2 - Bu Yönetmelik, "A" grubu işletme belgeli seyahat acentalarının Diyanet İşleri Başkanlığının denetim ve gözetiminde hac ve umre seferi düzenlemeleri ile ilgili işleri kapsar.

Dayanak

Madde 3 - Bu Yönetmelik, 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununun 1 inci maddesi ile 10/12/1999 tarihli ve 99/13919 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Hac ve Umre Seyahatleri ile ilgili İşlerin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine Dair Karara dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 - Bu Yönetmelikte geçen;

Başkanlık: Diyanet İşleri Başkanlığını,

Başkan: Diyanet İşleri Başkanını,

Kurul: Bakanlıklar arası Hac ve Umre Kurulunu,

Komisyon: Hac ve Umre Komisyonunu,

Acente: 1618 sayılı Seyahat Acenteleri ve Seyahat Acentaları Birliği Kanununa göre, A grubu işletme belgeli seyahat acentalarını, ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM: Görev, Yetki ve Sorumluluklar

Acentaların Niteliklerinin Tespiti

Madde 5 - Hac ve umre seferi düzenleyecek "A" grubu işletme belgeli seyahat acentalarının niteliklerine dair, hac ve umre seyahatlerinin ibadet olma özelliklerini de gözetilen esaslar, her yıl, Başkanlık ve Turizm Bakanlığınca müştereken belirlenir ve

acentalardan hac ve umre seyahati düzenlemek üzere Başkanlığa müracaat edenlerin hangilerinin hac ve umre seferi düzenleyebileceklerine karar verilir. Gerektiğinde 1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanununun 3 üncü maddesinin üçüncü fıkrası nazarı dikkate alınarak acentaların hac ve umreye götürebilecekleri asgari-azami kişi sayısı da Başkanlık ve Turizm Bakanlığınca müştereken tespit edilir.

Bakanlıklararası Hac ve Umre Kurulunun Görevleri

Madde 6 - Hac ve umre organizasyonu yapacak olan acentalarla ilgili olarak Kurulun görevleri şunlardır

- a) Acentaların düzenledikleri hac ve umre seferlerinin denetimi ile ilgili esasları belirlemek ve denetim sonuçlarını değerlendirerek gereğine karar vermek,
- b) Acentalardan alınacak sağlık, denetim, kitap-yayın, idari hizmetler, kafile başkanı ve din görevlisi giderlerine iştirak payı miktarını tespit etmek,
- c) Acentaların düzenleyecekleri hac ve umre seferi tiplerini belirlemek ve bu tiplere göre, hac ve umre yapacaklara verilecek asgari malzeme ve hizmetler ile bu malzeme ve hizmetler karşılığı alınacak asgari ücreti, Mekke ve Medine'de kiralanacak ev ve otellerde aranacak asgari şartları bu ev ve otellerin bulunacağı bölgeler ile Mekke'de Kabe'ye, Medine'de Mescid-i Serif'e uzaklıklarını tespit etmek; gerektiğinde alınacak azami ücreti de belirlemek,
- d) Hac ve umre sezonlarının başlangıç ve bitiş tarihleri ile yolculukların hangi yol ve çıkış kapılarından yapılacağına ve hudut giriş ve çıkışlarında alınacak tedbirlere dair kararlar almak,
- e) Gerekli gördüğü diğer idari ve mali konularda kararlar almak,
- f) Gerektiğinde Komisyona yetki vermek.

Başkanlığın Görevleri

Madde 7 - Hac ve umre seferi düzenleyecek acentalarla ilgili olarak Başkanlığın görevleri şunlardır:

- a) Acentaların düzenledikleri hac ve umre seferlerini yurtiçinde ve yurtdışında seyahatin her safhasında denetlemek ve gözetlemek, denetim ve gözetim sonuçlarını değerlendirerek gerektiğinde ilgili mercilere intikal ettirmek,
- b) Hac ve umre mevsimlerinin takvimini, müracaat zamanı ve şekli ile diğer hususları belirlemek,

- c) Hac ve umre seferi düzenleyecek acentaların Başkanlık ve Turizm Bakanlığınca müştereken tespit edilmiş olan niteliklerini, Başkanlığa müracaat şeklini, zamanını, şartnamenin nereden ve nasıl alınacağını ve gerekli diğer hususları ilan etmek,
- d) Acentaların müracaatlarını kabul etmek, hac ve umre seferi düzenlemesi uygun görülen acentalara gerekli tebligatı yapmak ve acentalarla şartname esaslarına göre düzenleyeceği sözleşmeyi imzalamak,
- e) Acentalar tarafından hac ve umreye götürülecek vatandaşlara rehberlik yapacak olan kafile başkanı ve din görevlilerini halen görevde bulunan Başkanlık personeli arasından görevlendirmek,
- f) Kafile başkanı ve din görevlilerinin pasaport işlemlerini yapmak,
- g) Hac ve umre seferlerinde acentalar nezdinde görevlendirilen kafile başkanı ve din görevlilerine ödenecek harcırahları Türkiye Diyanet Vakfı hac ve umre hesabından ödetmek,
- h) İl ve ilçe merkezlerinde hacca gidecekler için eğitim seminerleri düzenlemek,
- ı) Acentalar tarafından yapılan hac ve umre faaliyetleri ile ilgili olarak benzeri diğer işleri yürütmek.

Hac ve Umre Komisyonu

Madde 8 - Komisyonun görevleri şunlardır;

- a) Acentalara verilecek şartnameyi ve Başkanlık ile acentalar ve acentalar ile hac ve umreye gidecekler arasında imzalanacak sözleşmeyi hazırlamak,
- b) Acentalar tarafından hacca götürüleceklere verilecek hac malzemelerinin evsafını ve şeklini belirlemek,
- c) Başkanlıkça havale edilen veya Kurul tarafından yetki verilen diğer konuları karara bağlamak.

Acentaların Görevleri

Madde 9 - Hac ve umre seferleri düzenleyen acentaların görevleri şunlardır:

- a) Hac ve umre ibadetlerinin dini kurallara ve usulüne uygun olarak yapılmasını temin etmek,
- b) Başkanlıkça ilan edilen esaslar dairesinde, şartname aldıktan sonra istenilen belgelerle birlikte ve süresi içerisinde Başkanlığa müracaat etmek,
- c) Seyahat süresince uymaları gereken hususları ihtiva eden ve Başkanlıkça düzenlenen sözleşmeyi imzalamak,

- d) Başkanlıkça ilan edilen başvuru süresi içerisinde, hac ve umreye gitmek üzere kendilerine müracaat edenlerin kayıtlarını yapmak ve isim listelerini süresinde Başkanlığa bildirmek,
- e) Hacca gidecekler, Başkanlık hac organizasyonuna katılan hacı adaylarına verilen kitaplar ile evsafi ve şekli Komisyonca belirlenen hac malzemelerini vermek,
- f) Hac ve umre organizasyonlarında, yurtiçinde ve yurtdışında yeteri kadar otobüs ve uçak temin etmek, belirlenen tiplere göre tespit edilen standartlarda ev ve otel kiralamak, Arafat ve Mina'da barınma yerleri temin etmek ve diğer bütün hizmetleri istenen standartta ifa etmek,
- g) Hac ve umreye gidecekler için müftülüklerin koordinesi ile düzenlenen eğitim seminerlerine yardımcı olmak ve bu konuda müftülüklerin taleplerini yerine getirmek,
- h) Miktarı Kurulca tespit edilen ve Başkanlıkça verilecek hizmetler karşılığı olarak alınan, sağlık, denetim, kitap-yayın, idari hizmetler, kabile başkanı ve din görevlisi giderlerine iştirak paylarını, hac ve umreye gideceklerin isim listelerini Başkanlığa bildirdikleri tarihte Türkiye Diyanet Vakfının hac ve umre hesabına yatırmak,
- ı) Düzenlediği hac ve umre seferinde üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmediği veya her ne suretle olursa olsun bir zarara sebep olduğu takdirde ödemesi gereken para veya tazminat için kullanılmak üzere tespit edilen miktarda teminatı Turizm Bakanlığı emrine yatırmak,
- j) Hac ve umreye götürecekleri vatandaşların vizelerini ilgili konsolosluklardan almak,
- k) Hac ve umreye gidenlerin dini hükümlere uygun olarak ibadet etmelerini sağlamak amacıyla karayolundan her otobüse bir, havayolundan her 40-50 yolcu için bir din görevlisi ve 200-300 yolcu için bir kabile başkanı olmak üzere yeteri kadar halen görevde bulunan Başkanlık personelinden kabile başkanı ve din görevlisi götürmek, Kabile başkanı ve din görevlilerine dini hizmet dışında başka hiçbir görev verilemez.
- l) Kabilelerin teşkilli, yolcuların vasıtalara yerleştirilmesi, illerden yurt dışına intikal, yurt dışındaki şehirlerarası intikaller, karşılama, yerleştirme, konaklama ve dönüş programları yapmak, bu programları Kurulca kararlaştırılan zaman ve güzergaha göre tespit ederek seyahatin başlamasından en az bir ay önce Başkanlığa bildirmek ve bu programları sağlık ve güvenlik şartları içinde aynen uygulamak,

- m) Merkez ve şubeleri dışında temsilci veya her ne ad altında olursa olsun hac ve umre faaliyeti göstermemek, kendilerine hac ve umreye götürebilecekleri yolcu sayısı bildirilmiş ise, bu sayıyı başkalarına devretmemek,
- n) Mekke ve Medine'de hac ve umre irtibat büroları açmak ve bu büroların adresleri ile telefon numaralarını ve sorumlularını Türkiye'de hareket tarihinden en az 10 gün önce Başkanlığa yazılı olarak bildirmek,
- o) Hac ve umreye gidenler için kişi başına hizmetler ve transferler karşılığı olarak Suudi Arabistan makamlarına ödenecek ücreti, hac ve umreye gideceklerin isim listelerini Başkanlığa bildirdikleri tarihte Türkiye Diyanet Vakfının hac ve umre hesabına yatırmak,
- p) Hac ve umre organizasyonlarının gerek yolculuk safhalarında ve gerekse Mekke, Medine, Arafat, Müzdelife ve Mina'daki ikametler sırasında hac ve umreye gidenlerin rahat etmesi, haberleşme, sağlık ve güvenlik şartlarının sağlanması için gerekli olan her türlü tedbiri almak, vefat halinde gerekli işlemleri yapmak,
- r) Konaklama yapılan ev ve otellerde, hac idare merkezinin, fetva ekibinin, denetim ekibinin ve T.C. Cidde Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşeliğinin telefon numaralarını hac ve umreye gidenlerin görebileceği şekilde ilan etmek,
- s) Başkanlıkça planlanan yurtdışı irşad programlarının icra edilmesi için gerekli tedbirleri almak ve Başkanlık görevlilerine yardımcı olmak,
- t) Umre seferi düzenleyecek acentalar, Suudi Arabistan Krallığı Bakanlar Kurulunun Umreciler ve Mescid-i Nebi'yi ziyaret için Yurt Dışından Gelen Ziyaretçilere Verilecek Hizmetleri Düzenleyen Kararnamesi ile Hac Bakanlığının Suudi Arabistan Dışından Gelen Umreciler ile Mescid-i Nebeviyi Ziyaret Maksadıyla Gelenlere Verilecek Hizmetlerle İlgili Yönetmelikte belirtilen yükümlülükleri yerine getirmek ve bu konularla ilgili olarak yapacakları sözleşme ve üstlendikleri yükümlülüklerle ilgili belgelerin noter tasdikli birer fotokopisini Başkanlığa vermek,
- u) Hac ve umre takvimi, çıkış kapıları, masraflara iştirak payı, hac malzemelerinin evsafi ve benzeri konular ile bu Yönetmelikte hüküm bulunmayan konularda Kurul ve Komisyon tarafından alınan kararlara uymak.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Denetim, Görevliler ve Ücretler

Denetim

Madde 10 - Acentalar tarafından organize edilen hac ve umre seyahatleri Başkanlığın denetim ve gözetimi altında yapılır. Başkanlık yurtiçinde ve yurtdışında seyahatin her safhasında acentaların hac ve umre ile ilgili bütün iş ve işlemlerini denetler ve gözetir.

Görevliler

Madde 11 - Acentalar tarafından organize edilen hac ve umre seyahatlerinde vatandaşlara Başkanlık tarafından görevlendirilen katile başkanı ve din görevlileri rehberlik yapar. Bu görevlilerin ücretleri, Başkanlık tarafından organize edilen hac ve umre seyahatlerinde görevlendirilen katile başkanı ve din görevlileri ile aynı miktarda olur. Acentalar katile başkanı ve din görevlileri dışında da hac ve umre organizasyonlarında yeteri kadar Arapça veya İngilizce bilen, tecrübeli idari personel görevlendirirler ve bu personelin ücretlerini de kendi takdirlerine göre öderler.

Ücret İadesi

Madde 12 - Acentalar tarafından organize edilen hac ve umre seyahatlerine kaydını yaptıran ücretini ödediği halde, mücbir sebeple yolculuğa iştirak edemeyenlerin ücretleri, o zamana kadar Türkiye'de yapılan masraflar düşülmek suretiyle acentalar tarafından aynen iade edilir. Vefat halinde de alınan ücret kanuni mirasçılara aynı şekilde ödenir. Acentalar bu ödemeleri hiçbir gecikmeye mahal vermeden yaparlar.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Son Hükümler

Yürürlükten Kaldırılan Yönetmelik

Madde 13 – 17/01/1989 tarihli ve 20052 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Seyahat Acentalarının Hac Seferi Düzenlemelerine Dair Esasları Belirleyen Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

Madde 14 - Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 15 - Bu Yönetmelik hükümlerini Diyanet İşleri Başkanlığının bağlı bulunduğu Bakan yürütür.

Ek 2: Örnek Görüşme

ERKOL: Öncelikle görüşmeyi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim.

Katılımcı: Bu denli hassas ve sorunları bol olan bir konuda araştırma yapma girişiminde bulunduğunuz için ben teşekkür ederim.

ERKOL: Kendinizi tanıtırmısınız?

Katılımcı: İsmim H.E. Ecir Turizm'in yöneticisi ve işletme ortağım. Acentacılık geçmişim 20 yılı geçkin. Üniversite mezunuyum, Hac ve Umre Organizasyonu ile 15 yıldan beri ilgileniyorum. İngilizceyi ve Arapçayı yurt dışı münasebetlerimiz sebebi ile iyi derecede biliyorum.

ERKOL: İşletmenizi tanıtırmısınız?

Katılımcı: Acentamız 20 yıllık bir geçmişe sahiptir. Tek başına kurulan bu işletmenin şuanda Türkiye'nin farklı noktalarında şubeleri bulunmaktadır. İşletmemiz IATA Üyeliğine sahip, 5'e yakın enformasyon memuru bulunduran, çalışanlarının en az İngilizce ve çoğunluğunun Arapça da bildiği bir şirkettir.

ERKOL: İşletme içi özellikle departmanlara ve hac ve umre organizasyonlarına yönelik sorunlarla karşılaşıyor musunuz?

Katılımcı: İşletme içi sorunlarımız pek fazla olmuyor. Zaten olsa ve ben bunu size ifade etsem o zaman işletmeci olmaktan çıkarım. Sorunları görüyoruz ve anında çözüm üretmeye çalışıyoruz. İşletme içindeki hac ve umre organizasyonuna yönelik sorunlarımız genelde dış etmenlere bağlı oluyor. Mesela Uçaklarda rötar oluyor ve sonrasında bizim kiraladığımız transfer aracı beklemediği ve belirli saatler arası kiralandığı için aksaklıklar yaşanıyor.

ERKOL: İşletmenizde karşılaştığınız sorunlara yönelik planlarınız mevcut mudur? Var ise açıklayabilir misiniz?

Katılımcı: Plan bir işletmenin varlığını sağlamlaştıran en temel unsurlardan biridir. Plansız bir işletme temeli sağlam olmayan bir binaya benzer. 20 yıldan beri bu işi yapıyorum. İlk başlarda tabii ki deneyimsizlik ve tecrübesizliğin vermiş olduğu bir

yapımız vardı. Sonrasında sektörü tanıdıkça, alıştıkça bu işi yapmaya devam ettim ve sonrasında bu sorunlara yönelik planlar geliştirmeye başladım, en sorunsuz nasıl bitirebilirim bu organizasyonu şeklinde düşündüm hep.

ERKOL: Sizce hac ve umre organizasyonu düzenleyen işletme yöneticilerinde bulunması gereken özellikler nelerdir?

Katılımcı: : Yöneticilerin değişen şartlarda öngörüsü yüksek olmalıdır. Bu sektördeki en hassas konulardan biridir. Bizim sektörümüz şartları sık sık değişen hatta her yıl değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Bir yöneticinin çabuk kavrayan bir zekâ yapısına sahip olması gereklidir. Harekete geçebilme, aklındaki fikirleri yerine getirebilme cesaretine sahip olması gereklidir. Turizm sektöründe rekabet üst düzeydedir. Bu sektörde bu piyasada rekabette en üstlerde olmak için her yıl yenisini üretmelidir.

ERKOL: : Seyahat ürünlerine yönelik geri bildirimleriniz ne yöndedir?

Katılımcı: Bunu üçe ayırır isek konaklamada eğer kaliteyi yakalamış bir firma iseniz, çalıştığınız tesislerde genelde iyi oluyor ve sorun olmuyor. Ulaşım konusunda ise genellikle Suudi Arabistan ayağında bazen olumsuz durumlar olabiliyor.

ERKOL: Seyahat ürünlerinizin pazarlama aşamasında sorun yaşıyor musunuz?

Varsa ifade edebilir misiniz?

Katılımcı: Pazarlamada sorun yaşıyoruz. Hac ve umre'de devletin bize vermiş olduğu bir para politikası var. Bu hazırlanmış politikada sabit yani herkesin aynı anda rekabetçi ortamda kalitesini yükseltmesi gerekirken, kaliteyi düşürerek fiyat indirimlerine giderken haksız rekabet ortamı oluşuyor. Zaten hacca bir defa gidebiliyorsunuz. Genelde çevrenizdeki kişilerin tavsiyesi ile gidiyorsunuz. Devlet bu sene 2730 Euro fiyat açıkladı. Ben 270 Euro'ya kayıt yaparken, bir başka firma 2500 Euro'ya kayıt yaparak haksız rekabete yol açıyor. Bu para politikası yüzünden rekabet gücü de zayıflıyor. Daha önce iki ayrı sistem uygulanıyordu.1-) hazır liste sistemi, 2-) Serbest Pazar Sistemi. Şuanda Serbest Pazar Sistemi Uygulanıyor. Şuanda eski emekli din görevlileri aracılığı ile yapılıyor. Emekli din görevlileri aracılığı ile yapılıncı hem gelir hem de kalite açısından düşüşler oluyor. Onlar işletmeci gözü ile düşünmez,

memnuniyeti önemsemez, alacağı paraya bakar, bu hizmet kalitesindeki gevşekliğin temel sebebidir.

ERKOL: Bayan hac ve umre ziyaretçilerine yönelik yaş konusunda belirli kısıtlamalar mevcut. Bu konu hakkındaki düşüncelerinizi alabilir miyim?

Katılımcı: Elimde şuanda 30 tane bayanın evrakları var, büyük ihtimal geri döndürülecek belgelerini gönderdim yinede. Ben götüremiyorum, diyanet yolunu yordamını bulup götürebiliyor. Yapılabilecek bir şey yok maalesef.

ERKOL: Ulaşım, transfer, konaklama gibi seyahat ürünlerinde sorun yaşıyor musunuz? Var ise belirtir misiniz?

Katılımcı: Herkesin otel anlayışı farklı. Kimi beş yıldızlı ister, kimi ben oraya gideyim de başka bir şey istemem der. Bu iki husus birbirinden farklı. Bizim işletmemize gelen müşterilere öncelikli olarak tatil amacı ile yapılan bir seyahat olmayacağını ve bu beklenti ile gidildiğinde hayal kırıklıkları yaşanabileceğini hatırlatıyoruz. Standart aynı değil ve hizmet kalitesini arttırma diye bir durum söz konusu değil. Ki rekabet yok ki oradaki işletmelerde kaliteyi arttırma olsun. Bunlar nasıl düzelebilir bilemiyorum ama bir şeyler yapılmalı.

ERKOL: Hava alanları hac ve umre ziyaretçilerinin giriş çıkış yaptığı önemli noktalardır. Burada çalışan personel ve yöneticilerin işletmelere ve hac ve umre ziyaretçilerine yönelik tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Katılımcı: Havaalanlarında bütün acenteciler sorun yaşıyordur. Bir kere elimde olsa bir tane hacı yakınımı havaalanına sokmazdım. Çünkü bütün problemler hacı yakınlarını uğurlamaya gelen kişiler tarafından ortaya çıkıyor. Aşırı kalabalıkta hacı sıraya girip bilgi alamıyor. Konuştuğu bilmiyor. Bizler acenteciler olarak organizasyon yapamıyoruz. Birde sizi eleştiriyorlar. Beni eleştireceklerine kenara çekilseler hacıyı ortada bıraksalar hacının işi 15 dakikada bitecek. Hacıyı meşgul ettikleri için işleri iki saatte bitemiyor.

ERKOL: Arabistan devletinin hac ve umre ziyaretleriyle ve vize işlemleri ile ilgili tutumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu tutum siz ne yönde etkilemektedir?

Katılımcı: Bu hükümetten önce çok da iyi davrandıklarını söyleyemem fakat yeni hükümet zamanında tabii ki dünyaya hâkim oldukları içinde oldukça şeffaf davranıyor. Hiç bir gizli saklı durum yok.

ERKOL: Arabistan halkının hac ve umre ziyaretçilerine yönelik tutumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Katılımcı: Oradaki halk hacılara duyufu-r Rahman yani Allahın misafiri diyor. Gayet iyi karşılıyor gerçek Araplar. Ama Mekke halkı biraz serttir. Medine halkı sana selam verir, gelir sarılır, konuşur. Misafirlerimiz genelde Araplar bize iyi davranmıyor derde ben de onlara şunu derim; peki siz misafirlerinize nasıl davranıyorsunuz?

ERKOL: Hac ve umre organizasyonu yapan diğer işletmelerin sahte hac ve umre organizasyonu düzenleme durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu durum tüketicilerin size olan tutumunu ne yönde etkilemektedir?

Katılımcı: Korsanlar bizim mali giderlerimizin hiç birini vermekle yükümlü değil. Bizim sigortamız var, KDV vergimiz var. İşletmeyi ilk açtığımız andan itibaren 4,5 bin liralık masrafla başlıyoruz zaten korsanlar, bizim sıfır karla 100 liraya yaptığımız turu onlar 70–80 liraya yapıyor. Devlet kontrol yapsın. Sahte hac ve umre organizasyonu yapan kişilerin takip edilmesi gerekli. Her bölgede mevcut onlardan ama caydırabilecek kanun yok ki. Kınama cezası veriliyor. İş yerini kapatma cezası veriliyor. Bu onların varlığını köreltmiyor. Aksine daha da büyük yıkımlara sebep oluyor.

ERKOL: Diyanet İşleri Başkanlığının hac ve umre organizasyonu düzenlemesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Katılımcı: : Diyanet İşleri Başkanlığı çifte standart olması en büyük sorun. Neler yapılması veya bu birimin yapması gerekli.

1.45 yaş altı bayanları götürdüğünü herkes biliyor bu gizli işi ortadan kaldırması gerekli.

2.denetleyici olması gerekli. Devlet kurumu olmasına rağmen acentelerle bir rekabet içinde oluyor. Mesela geçen yıllarda cami hocalarına umreci toplattırılması çok yanlış bir davranıştır. Bir devlet adamının ticari olarak bu işe girmesi etik olarak doğru değildir.1 cami hocası 40 kişi topladıysa 2 kişiyi ücretsiz götürme hakkı verilmesi için kampanya başlatmışlardır. Hocalar cemaate bundan dolayı çok yüksek katkılar yaptılar. Hatta bize gelip, ben sizinle gitmek istiyorum ama camimizin hocası bana hakkını helal etmiyor diyen yolcularımız vardı. Daha önce 20 kişi kapasite sayısını 40a çıkardı da diyanet biraz ısımız rahatladı. Türkiye çapında haccın belli bir kontenjanı vardır.1000 kişinin % 60'ını diyanet götürür, kalan %40'ını acentalar kendi arasında paylaşır.1000 kişiye sınır verildiği anda,1001.kişiye kayıt yapamıyoruz çünkü sistem kapanıyor. Bu bir zorunluluktur. Yolcunun tercih hakkını elinden almış oluyoruz. Örneğin yolcu kayıt tarihleri başladığı andan itibaren ilk üç gün içinde kayıt yaptırmadı,5. gün geldi ve bizim acentalar olarak kayıt yapma hakkımız doldu ama sistemde yer var olarak görünüyor da bizim için değil din ve diyanet işleri için. Bu durumda yolca mecburi olarak diyanet ile gidiyor.21.yy organizasyon mantığına göre çok yanlış.

ERKOL: Yukarıdaki ifadelerin dışında ve işletmenizin varlığını tehlikeye düşürebilecek, potansiyel tüketici kitlenizi olumsuz yönde etkileyebilecek başka ne gibi olumsuzluklar söz konusudur?

Katılımcı: Bizim varlığımızı etkileyen tek konu diyanet işleri başkanlığıdır. Bu husus'un gündeme gelmesini ve tartışılmasını istiyoruz. Hac ve umre organizasyonu düzenleyen tüm işletmeler aynı görüşte.

Ek 3: Araştırmaya Dahil Edilen İşletmelerin Özet Tanıtımı

1. Ecir Turizm

İzmir’de kurulan Ecir Turizm 20 yıllık Tursab üyesi bir seyahat işletmesidir. İlk olarak Hac ve Umre Organizasyonu ile başlayan Ecir Turizm şuanda özel umre tur programları, grup hac organizasyonları, Yurt İçi ve Yurt Dışı Uçak Bileti, Vize, Otel Rezervasyonu hizmetlerini de vermektedir. İkincisi şubesi Manisa da bulunan Ecir Turizm Hac- Umre Organizasyonuna ilaveten Ürdün-Kudüs-Mısır bağlantılı turlar düzenlemektedir. Yurt İçi Turları: Çanakkale Turu, Karadeniz Turu, GAP Turu, Kapadokya Turu (Bursa-İstanbul-Edirne-Çanakkale) gibi kültür turlarını kapsamaktadır (www.ecirturizm.com).

2. Zinya Turizm

1997 yılında turizm sektörüne taşımacılık ile giren zinya turizm öncelikle kültür turları ve iç turizm ile organizasyonlarına başlamıştır. Daha sonra Ortadoğu turları ile yurtdışına açılmış, 2011 yılında TRAVEL ZİNYA seyahat acentesini kurup bütün işlerini kendi bünyesinde toplamıştır. Aynı yıl içinde IATA üyesi olarak uluslararası hizmetler vermeye başlamıştır. Zinya turizm bilet satışında rezervasyon sistemi olarak, kurumsal hizmet vermek için THY Troya ile uluslar arası rezervasyon sistemi olan AMADEUS kullanmaktadır. Yurtiçi ve Yurtdışı tarihi, kültürel ve manevi değerleri bakımından önemli olan yerlere turlar düzenlemektedir. Bu turlar deneyimli rehberler ve acente görevlilerimiz refakatinde gerçekteştirilmektedir. Zinya Turizm son olarak Hac-Umre organizasyonlarını İslam’ın doğduğu kutsal topraklarda huzur, güven ve mutluluk içinde hizmetlerini sürdürmekte olup, Hac ve umre turizmi yapan Anadolu’ da faaliyet gösteren diğer seyahat acentelerine vize, bilet, otel, transfer, rehberlik konularında mümessillik yapmaktadır (www.zinyaturizm.com).

3.Fazilet Turizm

Fazilet Turizm 2003 yılında İzmir'de faaliyete başlamış olup, Tursab Turizm İşletme Belgesi'ne(A-4593) sahip bulunmaktadır. Yapmış olduğu programlarda ibadet ve hizmeti ön planda tutmaktadır. Umre organizasyonu dışında yurtiçi turlar da düzenlemektedir. Konusunda uzman tecrübeli ve Arap Dili'ne vakıf, Turizm sektöründe tecrübeli çalışanlara sahip olan Fazilet Tur IATA belgesine sahip bir seyahat Acentasıdır (www.faziletturizm.com).

4.Bekka Tur

Kuruluşu 20 yılı aşkın olan İzmir Merkezli Beka Tur hac ve umre organizasyonları ile turizm sektörüne girmiştir. A grubu seyahat acentası olan ve IATA belgesi bulunan Bekka Tur, uluslararası tüm havayollarının yurt dışı ve THY başta olmak üzere tüm özel havayollarının yurt içi ve yurt dışı uçak biletlerini temin etmektedir (www.bekkatur.com).

5.Burak Turizm

14 yıl önce kurulan Burak Tur hac ve umre organizasyonu ile başlamıştır. IATA üyesi olan acenta, uluslararası tüm havayollarının yurt dışı ve THY başta olmak üzere tüm özel havayollarının yurt içi uçak biletlerini kesmeye tam yetkilidir. Konusunda uzmanlaşan Burak Tur müşterilerine ,"e-bilet" sistemi hizmetini sunarak bilet taleplerini 5 dakika içinde değerlendirmekte ve uçak bileti satışını gerçekleştirmektedir. seçkin din görevlileri ve tecrübeli rehberler aracılığıyla hizmete kalite getirmeye çalışmaktadır. Artan talep üzerine Kültür Turları'na da ağırlık vererek hizmet ağını genişletmiştir. Bosna Turu, Endülüs Turu, Kudüs Turu, Özbekistan Turu, Karadeniz Turu,İran Turu, Mısır Turu, Suriye Turu, Dil Kursu gibi özellikle Türklerin kültürel geçmişine hitap eden turlar düzenleyip Ulusal olarak toplantı ve organizasyonlar da düzenlemektedir (www.buraktur.com).

6.Artur

1999 yılından itibaren hac kayıtları ile başlamış şuanda yaklaşık 20 yakın firmaya hac kayıt yetkisi vermiş bir işletme olan Artur IATA Belgeli bir seyahat acentasıdır.1995 yılında kurulan Arman Turizmin devamı olan Artur sadece hac ve umre organizasyonu ile ilgilenmektedir. Hac ve Umre Organizasyonu çerçevesinde

yurt içi, yurt dışı uçak biletleri, transfer ve rehberlik hizmeti ile kaliteli hizmet konusunda Ege Bölgesi'nin en iyi firmaları arasına girmiştir (www.artur.com).

7.Hilal Turizm

1996 yılından beri Hac ve Umre organizasyonları ile turizm sektörüne giren Hilal Turizm bugüne kadar ekonomik sınıftan lüks sınıfa on binlerce kişiyi kutsal topraklara göndermiştir. Hac ve Umre organizasyonu dışında Türkiye'nin her yerinden 2 yıldızdan 5 yıldız De luxe'e kadar otelde seçeneğini sunmaktadır. Aynı Şekilde yurt dışı turlarda da işletme vizyonu olan "herkesin tatile hakkı vardır" ile tüm konaklama tipleri mevcuttur. Yurtiçi turlarını ise kokartlı rehberler eŐliėinde gerçekleŐtirerek kültür turları düzenlemektedir. Yurtdışı turları ise yurt içi ve yurt dışı destinasyonları kapsayıp genelde Bayramlarda ve sömestre tatilinde organize edilmektedir. İncoming turlar da düzenleyen işletme bugüne kadar başta Avrupa, Güney Amerika, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinden olmak üzere Dünyanın muhtelif ülkelerinden Türkiye'ye turist getirmiştir. Yurtiçi ve yurtdışı uçak bileti temin edilmekte, Kongre ve fuar organizasyonları düzenlemektedir. Yarım gün, tam gün, yemekli ve yemeksiz Şehir turları ve gece turları bulunan Hilal Turizm ulaşım ve transfer hizmeti, Charter Operasyonu, Araba Kiralama Hizmetlerini vermektedir (www.hilaltours.com).

8.Minder Turizm

1998 yılında Minder Turizm Seyahat Acentesi San. Tic. Ltd. Şti. adı altında kurulan Şirket hac ve umre alanında hizmet vermektedir. Kuruluş yeri Manisa Olan Minder Turizm hac ve umre organizasyonu dışında yurt içi-yurt dışı uçak bileti, araba kiralama ve transfer hizmeti, konaklama ve transfer hizmetleri ile hac ve umre organizasyonları konusunda tecrübeli elemanlarıyla her yıl hac ve umre dönemlerinde Manisa ve evre Bölge Halkına hizmet vermektedir (www.minderturizm.com).

9. Puan-Tur

1957 senesinde Hac farzını yerine getirmek için Salih İLSAL kutsal topraklara yola çıkmış, oğlu Osman İLSAL da kutsal toprakları ziyaret etmesinin ardından 1962 senesinde Puan-Tur'u kurmuştur. 35 yıldan beri aynı işletme adıyla ve

kurucuları ile bir aile şirketi olarak hizmet vermektedir. Ulaşım, konaklama, transfer hizmetini kendisi sağlayan işletme, Mısır, Suriye bölgelerine kültür turları da düzenlemektedir. Kendisine bağlı yurt içi ve yurt dışında 15 şubesi bulunmaktadır (www.puantour.com).

10.Ref-Tur

Reftur Seyahat Acentası olarak Türsab (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği)'nin 3038 belge nolu üyesi olup, Seyahat Acentalığı hizmetlerini Kültür ve Turizm Bakanlığınca düzenlenen "A grubu Seyahat Acentası İşletme Belgesi" ile 4 ayrı merkezde yapmaktadır. Acenta aynı zamanda IATA (International Air Transport Association) üyesi olup yurtiçi ve yurtdışı uçuşlarda 100'e yakın havayolunun uçak bileti satış ve rezervasyon işlemlerini AMADEUS Uluslararası rezervasyon sistemi üzerinden gerçekleştirmektedir. Hac ve umre organizasyonlarının yanı sıra; bireysel hizmet olarak otel ve tatil köyleri, havayolu, demiryolu, denizyolu ulaşım hizmetleri, kültür turları, mavi yolculuk, gençlik turları, yurtdışı paket turlar, kayak turları, gemi seyahatleri, balayı paketleri ile farklı alternatifler sunmaktadır. Kurumsal olarak yurt içi-yurtdışı uçak biletleri, yurt içi-yurt dışı otel rezervasyonları, kapalı grup organizasyonları ile hizmetlerini genişletmektedir (www.reftur.com).

11. Sürücü Turizm

Diyanet İşleri Başkanlığı - İzmir İl Müftülüğünde 26 yıl bir fiil görev yaptıktan sonra şubat 2011 tarihinde emekliliğe hak kazanan Mehmet Sürücü, 1995 yılından beri diyanet işleri başkanlığının hac ve umre organizasyonlarında birçok kez bulunmuş ve bu tecrübelerini daha geniş kitlelere yaymak için Sürücü Turizm aile şirketini kurmuştur. Sürücü Turizm öncelikle hac ve umre, Suriye, Ürdün, Kudüs, Mısır, Balkanlar olmak üzere aynı zamanda yurtiçi turları olarak da; Çanakkale, İstanbul, Bursa, Edirne, Konya, Karadeniz ve Doğu turları da olmak üzere çok geniş bir yelpazede çeşitli tur seçenekleri sunmaktadır. Sürücü Turizm, kişiye özel ve grup organizasyonlarının yanı sıra firmalar için de birçok alternatif tur ve organizasyon seçeneklerine sahiptir (www.sürücüturizm.com).

12. Cemre Tur

Kuruluşu 2005 yılına dayanan Cemre Turizm hac ve umre Konusunda Aydın'da faaliyet göstermektedir. Düzenledikleri hac ve umre organizasyonlarının yanı sıra Türkiye'nin kültürel ve tarihi bölgelerine turlar düzenlemekte, özel ilgi turları da gerçekleştirmektedir. Yurt içi ve yurtdışı turlara ilaveten okul gezileri, lise ve üniversiteler için tanıtım gezileri düzenleyen işletmeden tüm hava yolları biletleri yurt içi ve yurt dışı bölgelere temin edilebilmektedir (www.cemretur.com).

13.Gulf Turizm

Gulf Turizm 2003 tarihinde Aydın/Nazilli'de Mükrim Turizm Seyahat ve Nakliyat Ticaret Ltd. Şti olarak kuruluşunu tamamlamıştır. 20.07.2004 yılında Aydın merkezdeki adresine taşınmış ve 20.12.2004 Tarih 6201 Sayılı Sicil Gazetesinde tescili yapılan Gulf Turizm seyahat acentasını satın almıştır. Hac ve umre işini 1997 ve 2003 yılları arasında amatör şekilde yapıp, 2003 yılından itibaren profesyonel olarak hizmetlerini sürdürmektedirler.Yine 2003 yılından itibaren Aydın merkez ofiste Türk Hava Yolları, Anadolu jet, Sunexpress, Pegasus, Atlas jet, Onurair, Öger Türk Tur gibi tüm havayollarının acenteliğini yaparak yurt içi ve yurt dışı uçak biletlerini temin etmektedir. Hac ve umre organizasyonu içerisinde konaklama, ulaşım, transfer, rehberlik hizmetleri veren işletme aynı zamanda kültür turları da düzenlemektedir.Aydın da iki şubesi bulunan firma 2011 yılında IATA üyeliğine kabul edilmiş ve Aydın' nın tek yetkili firması olmuştur (www.gulfturizm.com).

14.Elçi Turizm

Elçi Tour, hac ve umre organizasyonunda 23 yıllık tecrübesi ile hizmet vermiştir. Tatil içinde çalışmalar başlatmış muhafazakâr ailelerin yaşam tarzına uygun oteller seçilmiş ve tur programları belirlenmiştir. Yurtiçi ve Yurtdışı tatil fırsatı sağlayan Elçi Tur; Muhafazakâr ailelerin yaz kış hem dinlenmek hem de sağlık için tercih edecekleri termal otel seçenekleri sunmaktadır.Ayrıca hizmet ettiği müşteri profiline uygun devre mülk kiralaması ve ulaşımı da mevcuttur (www.elcitur.com).

15.Nun-Tur

Nun Tur Hac ve umre işlerine İzmir’de din görevlisi olduğu dönemlerde başlamış, emekli olduktan sonra bu işini merkezi İstanbul Nun Tur ile devam ettirmiştir. Şirketin kurucusu olan Halit İrem Diyanet İşleri’nden emekli olduktan sonra Aday Turu resmi olarak açmıştır. A grubu seyahat acentası olan Aday Tur; hac ve umre organizasyonları düzenlemenin dışında tüm dünya uçak biletleri satışı, yurtiçi ve yurtdışı otel rezervasyonları ve özel gruplara gezi hizmeti ve Şam’a, Mısır’a, Bağdat’a, Endülüs’e, Taşkent’e, Buhara’ya, Türkmenistan’a, Hindistan’a, Orta Asya, Afrika, Avustralya’ya turlar düzenlemektedir (www.nuntur.com).

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Afyonkarahisar’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Manisa’da tamamladı. 2009 yılında Balıkesir Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Yüksek Okulu Turist Rehberliği bölümünden mezun oldu. 2010 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Akademik ilgi alanları Turizm Pazarlaması, Destinasyon Yönetimi ve Destinasyon Pazarlaması, İnanç Turizmi, Turizm Rehberliğidir.

Akademik Yayınlar

- II. Turizmde İnsan Kaynakları Gelişimi Sempozyumu “Hedef Yönelimliliğin Kariyer Yapma İsteği Üzerine Etkisi: Potansiyel Turizm Çalışanları Üzerine Bir Araştırma” ; Yrd. Doç. Dr. Oğuz TÜRKAY; Araş. Gör. Seyit Ahmet SOLMAZ, Gül ERKOL, (2010).
- Sakarya Üniversitesi X.Turizm Paneli “ Profesyonel Turist Rehberlerinin Destinasyon İmajına Olan Etkileri: Trabzon Örneği “ ; Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN; Gül ERKOL, (2010).
- VI. Lisans Üstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi “Hac ve Umre Organizasyonu Düzenleyen İşletmelerin Karşılaştıkları Sorunlar: İzmir İli”, Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN; Gül ERKOL (2012).
- 11. Ulusal İşletmecilik Kongresi “Hac Organizasyonlarının Dini Turizm Açısından Değerlendirilmesi, İşletmelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri” Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN; Gül ERKOL, (2012).
- I. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu “Markalaşma Açısından Tarsus Destinasyonunun Değerlendirilmesi” Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN; Gül ERKOL (2012).
- I. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu “Hac-Turizm ve Hacı Turist İlişkisine Yönelik Kavramsal Bir İnceleme” Gül ERKOL; Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN (2012).
- I. Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu “ Dini Turizm Seyahatleri Organize Eden Seyahat İşletmeleri Yönetici Profillerinin Tespitine Yönelik Ege Bölgesi’nde Bir Araştırma” Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN; Gül ERKOL (2012).